

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Сохатюк Лариса Михайлівна

УДК 351/354.82:349.6:341(477:100)(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Спеціальність – 281 «Публічне управління та адміністрування»

Галузь знань – 28 «Публічне управління та адміністрування»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань публічного управління та адміністрування

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Л.М. Сохатюк

Науковий керівник Гонюкова Лілія Василівна, професорка кафедри публічної політики, доктор наук з державного управління, професор

КИЇВ – 2026

АНОТАЦІЯ

Сохатюк Л. М. Механізми державного регулювання природоохоронної діяльності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2026.

У дисертації здійснено комплексне теоретико-методичне обґрунтування механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні в умовах євроінтеграційних трансформацій та воєнних викликів. Природоохоронна діяльність розглядається як складний, багаторівневий об'єкт публічного управління, що безпосередньо пов'язаний із забезпеченням національної безпеки, насамперед її екологічної складової, сталого розвитку та післявоєнної відбудови держави.

У першому розділі дисертації *«Теоретико-методичні засади державного регулювання природоохоронної діяльності»* виявлено сутнісний зміст та роль державного регулювання у сфері охорони довкілля. Зокрема, здійснено комплексний теоретико-методичний аналіз природоохоронної діяльності як об'єкта публічного управління та державного регулювання. Розкрито сутнісний зміст поняття «природоохоронна діяльність» у контексті сучасних екологічних викликів, воєнного стану та імплементації принципів сталого розвитку. Систематизовано наукові підходи до трактування природоохоронної діяльності як багатовимірної системи, що інтегрує правові, економічні, інституційні, соціальні та культурні компоненти.

У розділі проведено понятійно-категоріальний аналіз дефініцій «державне регулювання» та «механізм державного регулювання», а також здійснено розмежування понять «механізм державного регулювання» і «механізм державного управління» з позицій теорії публічного управління.

Обґрунтовано підхід, відповідно до якого державне регулювання розглядається як функціональна складова державного управління, що забезпечує практичну реалізацію державної політики через систему правових, економічних та адміністративних інструментів.

Проаналізовано основні наукові підходи до організації природоохоронної діяльності, зокрема системний, екосистемний, міждисциплінарний, превентивний, нормативно-правовий та підхід сталого розвитку. Обґрунтовано, що їх поєднання формує методологічну основу для побудови ефективної системи державного регулювання у сфері охорони довкілля.

У межах розділу визначено структурні елементи механізму державного регулювання природоохоронної діяльності, охарактеризовано правові, адміністративні, економічні, організаційні та соціально-психологічні методи державного впливу. Узагальнено функціональні складові механізму державного регулювання, що забезпечують визначення цілей, координацію, стимулювання, моніторинг та контроль у сфері охорони довкілля.

Проаналізовано міжнародну практику реалізації державного регулювання природоохоронної діяльності. Опрацьовано екологічне законодавство та європейські стандарти реалізації державної екологічної політики. Досліджено та узагальнено моделі роботи у сфері охорони довкілля у країнах ЄС, США, Китаю, Японії та Австралії.

У другому розділі дисертації *«Сучасний стан механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні та світі»* опрацьовано систему нормативно-правового забезпечення державного регулювання екологічної сфери та проаналізовано її актуальність з огляду на сучасні виклики, а також розглянуто чинні інституційні механізми.

Проаналізовано етапи становлення та трансформації державної екологічної політики України – від формування базових законодавчих засад у пострадянський період до інтеграції екологічних пріоритетів у сферу національної безпеки та післявоєнного відновлення. Визначено особливості

сучасного етапу, зумовленого воєнним станом, масштабними екологічними втратами та необхідністю адаптації нормативно-правових та інституційних механізмів до умов збройної агресії.

Виокремлено особливості реалізації та адаптації механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в умовах воєнного стану внаслідок повномасштабного збройного вторгнення на територію України з боку російської федерації. Особливу увагу приділено питанням євроінтеграційних процесів у сфері екології та інтеграції європейських практик до українського екологічного законодавства. Запропоновано чотири типи важелів державного регулювання сфери охорони довкілля та описано їх діючі приклади. Виокремлено важливість розроблення змістовних програм розвитку та захисту екологічної складової як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Розроблено та описано архітектуру управління національними та регіональними екологічними програмами. Сформовано основні підходи до формування державної екологічної політики та виявлено їх практичну значущість. Обґрунтовано важливість використання цифрових сервісів у сфері охорони навколишнього природного середовища та розроблено матрицю оцінювання роботи таких цифрових сервісів, як «ЕкоЗагроза». Виявлено проблемні аспекти природоохоронної діяльності в Україні, зокрема проведено емпіричне дослідження у формі опитування представників установ природно-заповідного фонду України, та узагальнено і представлено його результати і висновки.

У третьому розділі дисертації *«Пріоритетні напрями вдосконалення механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні»* здійснено концептуальне обґрунтування стратегічної трансформації екологічної політики держави в умовах євроінтеграції, воєнних викликів та післявоєнного відновлення.

Розроблено концептуальну модель інтегрованої системи сучасних механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності, що поєднує екомодернізаційні, безпекові, інституційні, цифрові та фінансово-

економічні інструменти. Обґрунтовано перехід від традиційної регуляторної моделі, орієнтованої на контроль і санкціонування, до інтегрованого екологічного врядування, заснованого на поліцентричності, участі громадськості, ризик-орієнтованому підході та цифровізації. Розкрито значення стратегічної екологічної оцінки (СЕО) та оцінки впливу на довкілля (ОВД) як ключових інструментів інтеграції екологічних вимог у систему державного планування.

Визначено та методологічно обґрунтовано п'ять ключових регуляторних трендів у сфері природоохоронної діяльності: гармонізацію з правом ЄС, реформу державного екологічного контролю, системне оновлення природоохоронного законодавства, інституційні трансформації в системі виконавчої влади та вплив європейських кліматичних механізмів (зокрема СВМ) на національну екологічну політику. Запропоновано критерії та алгоритм ідентифікації регуляторних трендів, що забезпечує аналітичну обґрунтованість їх відбору.

Розкрито напрями удосконалення фінансово-економічних механізмів державного регулювання, зокрема розвиток ринку «зелених» облігацій, застосування екологічного податку, впровадження інтегрованого довкілльового дозволу (ІДД) відповідно до Закону України № 3855-ІХ, розвиток системи MRV та підготовку до впровадження національної системи торгівлі квотами на викиди (ETS). Обґрунтовано доцільність посилення принципу «забруднювач платить», розширеної відповідальності виробника (EPR) та економічного стимулювання модернізації промисловості на основі найкращих доступних технологій і методів управління (НДТМ/ВАТ).

Актуальність теми дисертації зумовлена загостренням екологічних викликів унаслідок збройної агресії російської федерації проти України, масштабним руйнуванням природних екосистем, об'єктів природно-заповідного фонду та формуванням значної екологічної шкоди. Водночас євроінтеграційний курс України передбачає адаптацію національної системи екологічного регулювання до стандартів Європейського Союзу, що потребує

не лише гармонізації законодавства, а й трансформації управлінської логіки державної екологічної політики. За цих умов природоохоронна діяльність набуває стратегічного значення як складова екологічної та національної безпеки, сталого розвитку й післявоєнної відбудови держави.

Метою дослідження є визначення та обґрунтування стратегічних напрямів удосконалення механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності, що сприятиме забезпеченню екологічної безпеки й сталого розвитку. Для досягнення поставленої мети в роботі визначено та розв'язано комплекс наукових завдань, зокрема: систематизовано механізми державного регулювання природоохоронної діяльності; проаналізовано міжнародний досвід регулювання у сфері охорони довкілля; досліджено чинне нормативно-правове забезпечення; визначено ключові проблеми природоохоронної діяльності в Україні; обґрунтовано стратегічні напрями та фінансово-економічні інструменти вдосконалення державного регулювання.

Об'єкт дослідження – державне регулювання природоохоронної діяльності на загальнонаціональному та регіональному рівнях в Україні.

Предмет дослідження – механізми державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні.

Методологічну основу дослідження становлять сучасні підходи публічного управління та державного регулювання, що поєднують системний, інституційний, структурно-функціональний і міждисциплінарний аналіз. У роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема діалектичний, порівняльно-правовий, методи систематизації та узагальнення, структурно-функціональний, статистичний, метод моделювання, методи синтезу, індукції та дедукції.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні інтегральної моделі механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності, яка поєднує базовий рівень екологічного врядування, інтегровані управлінські механізми (екологічний моніторинг, державний екологічний

контроль, інтегровані дозволи, стратегічну екологічну оцінку), екомодернізаційний рівень (інновації, ВАТ/НДТМ, цифровізація) та безпековий рівень (екологічні ризики та стійкість), забезпечуючи узгодження принципів державної екологічної політики, інструментів регулювання та результатів їх реалізації.

Удосконалено такі аспекти:

- класифікацію та розмежування «механізмів державного регулювання» і «механізмів державного управління» шляхом їх систематизації за призначенням, процесними складовими та організаційним наповненням, на відміну від наявних підходів, у яких зазначені категорії часто ототожнюються або використовуються без чітких методологічних меж, що сприяє забезпеченню впорядкованого і збалансованого розвитку суспільних процесів;

- компонентний склад механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в системі публічного управління України, який, на відміну від наявних підходів, базується на комплексній систематизації суб'єктів ініціювання та реалізації екологічної політики, що забезпечує підвищення рівня міжгалузевої координації, прозорості та адаптивності системи управління до принципів сталого розвитку;

- характеристики механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності на основі практик ЄС та розвинених країн світу, що забезпечує можливість адаптації найбільш ефективних міжнародних практик до національних умов, підвищення результативності екологічної політики та зміцнення інституційної спроможності системи публічного управління охороною довкілля в Україні.

Набуло подальшого розвитку:

- інституційні засади державного регулювання у сфері природно-заповідного фонду шляхом розробки та обґрунтування моделі організаційного рішення в системі центральних органів виконавчої влади, що

передбачає створення відповідного органу з координації управління ПЗФ, що дозволить забезпечити впровадження комплексних управлінських рішень, посилити координацію між органами влади, підвищити ефективність залучення міжнародної технічної та фінансової допомоги, а також сприятиме гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами охорони довкілля;

– методичні засади оцінювання ефективності цифрових інструментів у публічному управлінні природоохоронною діяльністю, що дозволить розширити критерії результативності екологічного нагляду від суто фінансових показників до показників реального усунення екологічних загроз;

– наукові підходи до модернізації механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в умовах євроінтеграції шляхом конкретизації їх змісту через сучасні правові, економічні та інституційні інструменти, що дозволяє відобразити трансформацію функцій екологічного управління від формального контролю до інтегрованого забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку;

– економіко-правові інструменти природокористування (екоподаток, рентні платежі, компенсаційні механізми) як складова стимулювання раціонального використання ресурсів та збалансованого фінансування природоохоронних заходів, що сприятимуть збереженню та відновленню природоохоронних ресурсів, захисту довкілля від забруднення та шкоди, включаючи створення заповідних територій.

Практичне значення результатів дослідження визначається можливістю використання сформульованих у дисертації висновків і рекомендацій у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування при формуванні й реалізації екологічної політики, розробленні програм післявоєнного відновлення, удосконаленні системи управління природно-заповідним фондом та впровадженні інструментів екологічної безпеки. Запропоновані підходи можуть бути застосовані при розробці нормативно-

правових актів, стратегічних документів і управлінських рішень у сфері охорони довкілля.

Одержані результати також можуть бути використані у навчальному процесі закладів вищої освіти під час викладання дисциплін з публічного управління, державного регулювання, екологічної політики та сталого розвитку, а також у науково-дослідній роботі, діяльності громадських організацій і проєктах міжнародної технічної допомоги, спрямованих на екологічну модернізацію системи публічного управління в Україні.

Ключові слова: державне регулювання, державно-приватне партнерство, екологічна безпека, екологічна модернізація, екологічна політика, екологічний менеджмент, економічні інструменти, захист довкілля, інноваційний розвиток, міжнародне екологічне право, національна безпека, природоохоронна діяльність, публічне управління, регуляторні механізми, сталий розвиток.

ABSTRACT

Sokhatiuk, L. M.. Mechanisms of State Regulation of Environmental Protection Activities.. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in the specialty 281 "Public management and administration" from the field of knowledge 28 "Public management and administration". – Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, 2026.

The dissertation provides a comprehensive theoretical and methodological substantiation of the mechanisms of state regulation of environmental protection activities in Ukraine under the conditions of European integration transformations and wartime challenges. Environmental protection activity is considered as a complex, multi-level object of public administration directly linked to ensuring national security – primarily its environmental component – sustainable development, and post-war reconstruction of the state.

Chapter One, “Theoretical and Methodological Foundations of State Regulation of Environmental Protection Activities,” identifies the essential content and role of state regulation in the field of environmental protection. A comprehensive theoretical and methodological analysis of environmental protection activity as an object of public administration and state regulation is conducted. The essential meaning of the concept of “environmental protection activity” is clarified in the context of contemporary environmental challenges, martial law, and the implementation of sustainable development principles. Scientific approaches to interpreting environmental protection activity as a multidimensional system integrating legal, economic, institutional, social, and cultural components are systematized.

The chapter includes a conceptual and categorical analysis of the definitions “state regulation” and “mechanism of state regulation,” and distinguishes between the concepts of “mechanism of state regulation” and “mechanism of public

administration” from the standpoint of public administration theory. It substantiates the approach according to which state regulation is viewed as a functional component of public administration that ensures the practical implementation of public policy through a system of legal, economic, and administrative instruments.

The main scientific approaches to organizing environmental protection activities-systemic, ecosystem-based, interdisciplinary, preventive, regulatory-legal, and sustainable development approaches – are analyzed. It is substantiated that their combination forms the methodological basis for building an effective system of state regulation in the field of environmental protection.

The structural elements of the mechanism of state regulation of environmental protection activities are defined, and legal, administrative, economic, organizational, and socio-psychological methods of state influence are characterized. The functional components of the mechanism are generalized, ensuring goal-setting, coordination, stimulation, monitoring, and control in the environmental sphere.

International practices of implementing state regulation of environmental protection activities are analyzed. Environmental legislation and European standards for implementing state environmental policy are examined. Models of environmental governance in the EU, the USA, China, Japan, and Australia are studied and generalized.

Chapter Two, “The Current State of Mechanisms of State Regulation of Environmental Protection Activities in Ukraine and Worldwide,” analyzes the system of regulatory and legal support for environmental regulation and assesses its relevance in light of contemporary challenges, as well as examines existing institutional mechanisms.

The stages of formation and transformation of Ukraine’s state environmental policy are analyzed – from the establishment of basic legislative foundations in the post-Soviet period to the integration of environmental priorities into national security and post-war recovery policy. The specific features of the current stage,

shaped by martial law, large-scale environmental losses, and the need to adapt regulatory and institutional mechanisms to conditions of armed aggression, are identified.

The peculiarities of implementing and adapting state regulation mechanisms under martial law following the full-scale armed invasion by the Russian Federation are highlighted. Particular attention is paid to European integration processes in the environmental sphere and the incorporation of European standards into Ukrainian environmental legislation. Four types of regulatory levers in environmental protection are proposed and illustrated. The importance of developing substantive environmental development and protection programs at both national and regional levels is emphasized. An architecture for managing national and regional environmental programs is developed and described.

The importance of digital services in environmental protection is substantiated, and an evaluation matrix for digital platforms such as “EcoThreat” is developed. Problematic aspects of environmental protection activities in Ukraine are identified, including empirical research conducted in the form of a survey of representatives of protected area institutions, with results summarized and presented.

Chapter Three, “Priority Directions for Improving the Mechanisms of State Regulation of Environmental Protection Activities in Ukraine,” provides a conceptual substantiation of the strategic transformation of state environmental policy under conditions of European integration, wartime challenges, and post-war recovery.

A conceptual model of an integrated system of modern state regulation mechanisms is developed, combining eco-modernization, security, institutional, digital, and financial-economic instruments. The transition from a traditional regulatory model focused on control and sanctions to integrated environmental governance based on polycentricity, public participation, a risk-oriented approach, and digitalization is substantiated. The importance of Strategic Environmental Assessment (SEA) and Environmental Impact Assessment (EIA) as key

instruments for integrating environmental requirements into state planning is demonstrated.

Five key regulatory trends are identified and methodologically substantiated: harmonization with EU law; reform of state environmental control; systemic updating of environmental legislation; institutional transformations within the executive branch; and the influence of European climate mechanisms (including CBAM) on national environmental policy. Criteria and an algorithm for identifying regulatory trends are proposed.

Directions for improving financial and economic mechanisms are substantiated, including the development of the green bond market, application of the environmental tax, implementation of integrated environmental permits in accordance with Law of Ukraine No. 3855-IX, development of the MRV system, and preparation for introducing a national Emissions Trading System (ETS). The expediency of strengthening the “polluter pays” principle, Extended Producer Responsibility (EPR), and economic incentives for industrial modernization based on Best Available Techniques (BAT) is justified.

The scientific novelty lies in substantiating an integral model of state regulation mechanisms for environmental protection activities that combines the basic level of environmental governance, integrated management mechanisms (environmental monitoring, state environmental control, integrated permits, SEA), the eco-modernization level (innovation, BAT, digitalization), and the security level (environmental risks and resilience), ensuring coherence between policy principles, regulatory instruments, and implementation outcomes.

The practical significance of the results lies in the possibility of applying the conclusions and recommendations in the activities of state authorities and local self-government bodies in shaping and implementing environmental policy, developing post-war recovery programs, improving protected area management systems, and implementing environmental security instruments. The results may also be used in higher education, research activities, and international technical

assistance projects aimed at environmental modernization of public administration in Ukraine.

Keywords: state regulation, public-private partnership, environmental security, ecological modernization, environmental policy, environmental management, economic instruments, environmental protection, innovative development, international environmental law, national security, environmental protection activities, public administration, regulatory mechanisms, sustainable development.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ
НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А. В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. State control mechanisms as means of improving the quality of public services of local self-government bodies / V. Kruhlov et al. *Dixi*. 2024. Vol. 26, no. 2. P. 1–21. URL: <https://doi.org/10.16925/2357-5891.2024.02.01>.
2. Сохатюк Л. Екологічна дипломатія як сучасний механізм регулювання екополітики. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління*, 2025. 20(2), С. 82-86. URL: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/20-12/12>.
3. Сохатюк Л. М. Інституційне забезпечення державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2025. Т. 36 (75), № 3. С. 78–83. URL: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2025.3/12>.
4. Сохатюк Л. М. Сучасні виклики та перспективи вдосконалення державного регулювання охорони довкілля в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2025. Т. 36 (75), № 5. С.86–91. URL: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2025.5/14>.

В. Які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Сохатюк Л. М. Екологізація безпеки життєдіяльності людини в контексті сталого розвитку. *Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень: матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених*. Київ, 2022. С. 309-310.

2. Сохатюк Л. М. Актуальні питання природоохоронної діяльності в державному управлінні в умовах воєнного стану. *Соборність України: політика духовної спільності, національних традицій і цінностей: матеріали 10-го ювілейного щорічного Всеукраїнського науково-практичного круглого столу до Дня Соборності України (Київ, 25 січня 2023 р.)* / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ: ННІ ПУДС КНУ, 2023. С. 139-140.

3. Сохатюк Л. М. Екоцид як злочин проти довкілля в Україні. *Міжгалузеві диспути: динаміка та розвиток сучасних наукових досліджень: матеріали III Міжнародної наукової конференції (м. Хмельницький, 27 січня 2023 р.)*. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2023. С. 101-104.

4. Сохатюк Л. М. Механізми транскордонної взаємодії в екологічній сфері: проблеми та перспективи. *Шевченківська весна – 2023: публічне управління та державна служба: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (Київ, 29 березня 2023 р.)* / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ: ННІ ПУДС КНУ, 2023. С. 223-224.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	19
ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	31
1.1. Природоохоронна діяльність як об’єкт наукового дискурсу.....	31
1.2. Концептуальні напрями формування механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності.....	43
1.3. Міжнародний досвід державного регулювання природоохоронної діяльності	66
Висновки до розділу 1	83
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	86
2.1. Напрями формування та розвитку природоохоронної діяльності в Україні.....	86
2.2. Нормативно-правові засади регулювання природоохоронної діяльності.....	98
2.3. Стан проблем функціонування механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні.....	111
Висновки до розділу 2	141
РОЗДІЛ 3 ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	143
3.1. Концептуальна модель інтегрованої системи сучасних механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності.....	143
3.2. Регуляторні тренди у сфері природоохоронної діяльності.....	159
3.3. Удосконалення та розвиток механізмів державного регулювання	

природоохоронної діяльності в Україні	165
Висновки до розділу 3	189
ВИСНОВКИ	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	198
ДОДАТКИ	215

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ІДД – Інтегрований довкіллевий дозвіл

ОВД – Оцінка впливу на довкілля

СЕО – Стратегічна екологічна оцінка

ПЗФ – Природно-заповідний фонд

ВАТ / НДТМ – Найкращі доступні технології та методи управління

IED – Директива 2010/75/ЄС про промислові викиди (Industrial Emissions Directive)

MRV – Моніторинг, звітність та верифікація викидів

ETS – Система торгівлі квотами на викиди (Emissions Trading System)

СВАМ – Механізм транскордонного вуглецевого коригування

ЄС – Європейський Союз

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ЦСР – Цілі сталого розвитку

КМУ – Кабінет Міністрів України

ЦОВВ – Центральні органи виконавчої влади

Міндовкілля – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України

ДЕІ – Державна екологічна інспекція України

ОВА – Обласна військова адміністрація

НПА – Нормативно-правовий акт

ППП – Публічне-приватне партнерство

Екоподаток – Екологічний податок

Євроінтеграція – процес адаптації законодавства та управлінських механізмів України до стандартів Європейського Союзу

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасне екологічне законодавство, закріплюючи принципи та інструменти охорони довкілля, формує нормативну основу функціонування природоохоронної діяльності, однак актуальним залишається питання узгодження правових, інституційних та економічних механізмів державного впливу й підвищення їх результативності. У цьому контексті природоохоронна діяльність розглядається не лише як об'єкт правового регулювання, а й як складова державної екологічної політики, що реалізується через систему публічного управління та регуляторних механізмів державної політики.

В умовах багатовекторних трансформацій, які переживає Україна – як у зв'язку з євроінтеграційним курсом, так і через збройну агресію росії, – питання ефективного державного регулювання у сфері охорони довкілля набуває особливої актуальності. З одного боку, екологічна політика країни перебуває на етапі стратегічного оновлення та узгодження із вимогами європейського права, що передбачає суттєву зміну підходів: від декларативної до інституційно та інструментально забезпеченої. З іншого боку, широкомасштабна війна спричинила безпрецедентні виклики для довкілля – від забруднення повітря, вод і ґрунтів до руйнування екосистем та природно-заповідних територій, що вимагає негайного реагування як на рівні екстреного реагування, так і в стратегічній перспективі відбудови. Такі наслідки зумовлюють не лише погіршення стану довкілля, а й формування масштабної екологічної шкоди, що безпосередньо впливає на національну безпеку та потребує системних рішень у межах державної політики.

Державна екологічна політика України до 2030 року та Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року визначають основні напрями роботи. Ці документи є ключовими для «зеленого переходу» та інтеграції України до екологічних стандартів Європейського

Союзу. Вони спрямовані на зменшення впливу на довкілля, збереження біорізноманіття, раціональне використання ресурсів та підвищення адаптаційної здатності до кліматичних змін. Однак аналіз реалізації Стратегії та незалежних аналітичних оглядів демонструє наявність інституційних прогалин, слабкої координації та недостатньої інтеграції екологічних пріоритетів у суміжні галузеві політики. Зазначені стратегічні документи формують систему екологічних вимог, реалізація яких потребує належних регуляторних, інституційних та економічних механізмів у межах державного управління.

Особливої ваги проблема набуває у світлі зобов'язань України в рамках Угоди про асоціацію з ЄС, яка передбачає адаптацію національного законодавства до 26 ключових директив і регламентів ЄС у сфері охорони довкілля. Йдеться не лише про технічну гармонізацію, а про зміну управлінської логіки: від формального регулювання – до результативної екологічної політики, заснованої на принципах належного врядування, ризик-орієнтованості та відкритості. У цьому контексті важливу роль відіграють закони про оцінку впливу на довкілля (ОВД), стратегічну екологічну оцінку (СЕО), систему управління викидами (ETS), що лише поступово інтегруються в практику управління, потребуючи зміцнення інституційної спроможності та цифрової інфраструктури.

Процес євроінтеграції України є потужним стимулом для удосконалення природоохоронного законодавства. План дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова» також підкреслює важливість сталого розвитку та захисту довкілля. Інвестиції у відновлення країни, що надходять від міжнародних партнерів, вимагають чітких екологічних стандартів та прозорих механізмів їх дотримання.

Наприклад, проєкти відновлення, що фінансуються іноземними донорами, повинні проходити екологічну експертизу та відповідати міжнародним нормам. Це не просто формальність, а запорука того, що відновлена інфраструктура буде не лише функціональною, а й екологічно безпечною, сприяючи сталому розвитку, а не новій екологічній деградації. У

цьому контексті дедалі більшого значення набувають норми міжнародного екологічного права та підходи екологічного менеджменту, які визначають стандарти планування, реалізації та моніторингу проєктів відновлення.

Таким чином, актуальність державного регулювання природоохоронної діяльності визначається як внутрішніми потребами (відновлення після війни, сталий розвиток), так і зовнішніми зобов'язаннями (євроінтеграція). Це стратегічне завдання для держави, що прагне стати сильною, демократичною та екологічно відповідальною.

Важливо усвідомлювати, що сучасне екологічне регулювання не може існувати поза межами просторової, інфраструктурної та соціальної політики. Так, зростаюча урбанізація, руйнування промислових об'єктів, зростання потреб у доступі до чистої води, енергії та земельних ресурсів – усе це формує потребу в міжсекторальних механізмах управління, заснованих на принципах сталого розвитку. Саме тому держава має забезпечити не лише наявність нормативно-правових рамок, але і функціональні, прозорі та ефективні механізми їх реалізації, адаптовані до умов воєнного та післявоєнного часу.

Отже, вивчення та вдосконалення механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні є не лише науково значущим завданням, а й практично необхідною передумовою для досягнення екологічної безпеки, сталого розвитку та міжнародної інтеграції. Воно передбачає синергію стратегічних документів, міжнародних зобов'язань, інституційної модернізації та участі громадськості в управлінні природними ресурсами.

Проблематика державного регулювання природоохоронної діяльності та її концептуалізація представлені у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Міждисциплінарні підходи до змісту та структури природоохоронної діяльності запропоновано, зокрема, А. Швиденком, В. Руденком, В. Євдокименком (системне бачення сегментів природоохоронної діяльності); А. Головко (принципологічний та правовий вимір природоохоронної діяльності); В. Бабіченком, В. Глуховою, Х. Кравченко (практико-орієнтоване тлумачення цілей і змісту природоохоронних заходів).

Окремий блок досліджень присвячено дефініціям і змісту державного регулювання як форми публічного впливу (В. Братишко; М. Диха; Л. Лідіковська, Л. Головка; Д. Зубка та ін.), що забезпечує методологічне підґрунтя для виокремлення й оцінки механізмів екологічної політики держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота аспірантки кафедри публічної політики Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби виконувалася згідно з тематичним планом наукових досліджень, які виконує Київський національний університет імені Тараса Шевченка в межах кафедральної тематики у категорії «прикладні дослідження і розробки» по темі: «Теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій запровадження інноваційних управлінських технологій у місцевому самоврядуванні» № 23 КП074-03 (номер державної реєстрації 0123U102412), виконання якої здійснюється у 2023-2025 рр. Сформовані на основі результатів наукового дослідження Сохатюк Л. М. пропозиції Університету враховано МОН України у наказі від 13.12.2023 № 1526.

Мета та завдання дослідження.

Метою дослідження є визначення та обґрунтування стратегічних напрямів удосконалення механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності, що сприятиме забезпеченню екологічної безпеки й сталого розвитку.

Для досягнення поставленої мети визначено такий комплекс *завдань*:

- узагальнити джерельну базу дослідження державного регулювання у сфері охорони довкілля;
- дослідити концептуальні напрями формування механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності;
- вивчити міжнародний досвід державного регулювання природоохоронної діяльності;

- проаналізувати нормативно-правові засади регулювання природоохоронної діяльності;
- визначити проблеми природоохоронної діяльності в Україні;
- розробити концептуальну модель інтегрованої системи сучасних механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності;
- обґрунтувати шляхи удосконалення та розвитку механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні та визначити регуляторні тренди у сфері природоохоронної діяльності.

Об’єкт дослідження – державне регулювання природоохоронної діяльності на загальнонаціональному та регіональному рівнях в Україні.

Предмет дослідження – механізми державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є сучасні підходи публічного управління та державного регулювання, що поєднують системний, інституційний і міждисциплінарний аналіз природоохоронної діяльності як об’єкта державної екологічної політики. Базовим загальнонауковим методом виступає діалектичний метод пізнання, який дав змогу дослідити еволюцію державного регулювання у сфері охорони довкілля, взаємозв’язок правових, інституційних та економічних чинників, а також суперечності й тенденції розвитку екологічної політики в умовах євроінтеграції та воєнних викликів.

У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема:

- понятійно-категоріальний аналіз – для уточнення сутності базових понять, систематизації наукових підходів і розмежування суміжних категорій у теорії публічного управління (пп. 1.1, 1.2);
- порівняльно-правовий метод – з метою зіставлення національного законодавства у сфері охорони довкілля з нормами та підходами Європейського Союзу, а також аналізу міжнародного досвіду державного регулювання

природоохоронної діяльності в контексті адаптації до європейських екологічних стандартів (п. 1.3, 2.1);

– методи систематизації, узагальнення, системного аналізу – для розгляду природоохоронної діяльності як цілісного об'єкта державного регулювання, що поєднує правові, інституційні, економічні та соціальні компоненти, а також для побудови інтегральної моделі механізмів державного регулювання у сфері охорони довкілля (у всіх параграфах роботи);

– структурно-функціональний метод – використовується для дослідження розподілу повноважень між Мінекономіки, Держлісагентством та МОН, що дозволяє виявити «вузькі місця» та дублювання функцій;

– статистичний – для оцінки сучасного стану природоохоронної діяльності, виявлення ключових проблем та тенденцій у реалізації механізмів державного регулювання на національному рівні (п. 2.2);

– моделювання й абстрагування – під час обґрунтування стратегічних напрямів удосконалення механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності, з урахуванням безпекових викликів, потреб відбудови та принципів сталого розвитку (розд. 3);

– методи синтезу, індукції та дедукції – для узагальнення наукових положень, формулювання висновків і розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення результативності державного регулювання у сфері охорони довкілля (розд. 3).

Науково-інформаційну і теоретичну базу дисертації становлять праці з державного управління, політології, соціології, філософії, екології та інших наукових галузей. Використані літературні джерела складаються з: нормативно-правової бази, до якої належать Конституція України, закони України, укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові документи органів виконавчої влади, міжнародні правові акти і законодавство зарубіжних країн, а також джерел, що становлять емпіричну базу дослідження, яка включає монографії з досліджуваної проблематики, публікації

в наукових та періодичних виданнях, статистичні матеріали, аналітичні матеріали державних і неурядових науково-дослідних організацій.

Наукова новизна отриманих результатів. Результати дисертаційного дослідження щодо змісту наукової новизни конкретизовано у наступних положеннях:

вперше:

– розроблено інтегральну модель механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності, що поєднує базовий рівень екологічного врядування, інтегровані управлінські механізми (екологічний моніторинг, державний екологічний контроль, інтегровані дозволи та стратегічну екологічну оцінку (СЕО), екомодернізаційний рівень (інновації, ВАТ/НДТМ, цифровізація) та безпековий рівень (ризиків та стійкість), забезпечуючи узгодження принципів державної екологічної політики («забруднювач платить», превентивності та інтеграції екологічних вимог), інструментів державного регулювання (зокрема, економічних, правових, інституційних та соціально-психологічних) і результатів політики у сфері охорони довкілля (зниження техногенного навантаження, збереження біорізноманіття, досягнення екологічної безпеки та прискорення «зеленої» відбудови).

удосконалено:

– класифікацію та розмежування «механізмів державного регулювання» і «механізмів державного управління» шляхом їх систематизації за призначенням, процесними складовими та організаційним наповненням, на відміну від наявних підходів, у яких зазначені категорії часто ототожнюються або використовуються без чітких методологічних меж, що забезпечує впорядкований і збалансований розвиток суспільних процесів;

– компонентний склад механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в системі публічного управління України, який, на відміну від наявних підходів, базується на комплексній систематизації суб'єктів ініціювання та реалізації екологічної політики, що забезпечує

підвищення рівня міжгалузевої координації, прозорості та адаптивності системи управління до принципів сталого розвитку;

– характеристики механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності на основі практик ЄС та розвинених країн світу, що забезпечує можливість адаптації найбільш ефективних міжнародних практик до національних умов, підвищення результативності екологічної політики та зміцнення інституційної спроможності системи публічного управління у сфері охорони довкілля в Україні.

набуло подальшого розвитку:

– інституційні засади державного регулювання у сфері природно-заповідного фонду шляхом обґрунтування моделі організаційного рішення в системі центральних органів виконавчої влади, що передбачає створення відповідного органу з координації управління ПЗФ, що дозволить забезпечити впровадження комплексних управлінських рішень, посилить координацію між органами влади, підвищить ефективність залучення міжнародної технічної та фінансової допомоги, а також гармонізувати національне законодавство з європейськими стандартами охорони довкілля;

– методичні засади оцінювання ефективності цифрових інструментів у публічному управлінні природоохоронною діяльністю, що дозволить розширити критерії результативності екологічного нагляду від суто фіскальних показників до показників реального усунення екологічних загроз;

– наукові підходи до модернізації механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в умовах євроінтеграції шляхом конкретизації їх змісту через сучасні правові, економічні та інституційні інструменти, що дозволяє відобразити трансформацію функцій екологічного управління від формального контролю до інтегрованого забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку;

– економіко-правові інструменти природокористування (екоподаток, рентні платежі, компенсаційні механізми) як складова стимулювання

раціонального використання ресурсів та збалансованого фінансування природоохоронних заходів, що сприятимуть збереженню та відновленню природних ресурсів, захисту довкілля від забруднення та шкоди, включаючи створення заповідних територій.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані результати мають наукове і практичне значення для вдосконалення існуючих механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності.

Окремі положення, висновки та практичні рекомендації використано:

– у діяльності Київського національного університету імені Тараса Шевченка – при підготовці пропозицій до нормативно-правового регулювання конкурсного відбору та фінансування прикладних наукових досліджень, що були враховані Міністерством освіти і науки України у наказі від 13.12.2023 № 1526, зокрема щодо розширення переліку виконавців проєктів та включення напряму моніторингу стану екосистем об'єктів природно-заповідного фонду (довідка про впровадження від 16.02.2024 № 013/113);

– у діяльності Канівського природного заповідника – при організації та реалізації природоохоронної, науково-дослідної та моніторингової діяльності, зокрема у частині застосування комплексного підходу до державного регулювання природоохоронної діяльності, виконання програми «Літопис природи», моніторингу стану екосистем та вивчення рідкісної біоти (довідка про впровадження);

– у програмах підвищення кваліфікації Регіонального центру підвищення кваліфікації Київської області – при розробленні та реалізації навчальних модулів з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, стратегічного планування та програмного управління у сфері охорони довкілля (довідка про впровадження від 06.02.2026 №43-11/12);

– у діяльності Департаменту екології та природних ресурсів Київської обласної військової адміністрації – при підготовці аналітичних та програмних напрацювань у сфері охорони довкілля, зокрема в частині інтеграції

екологічних цілей у систему середньострокового регіонального планування та посилення координаційної ролі органів публічної влади (довідка про впровадження №379-28.06.2-2026 від 16.02.2026);

– у науковій та аналітичній діяльності Інституту демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи Національної академії наук України – при виконанні наукової відомчої роботи № III-40-22 «Природно-ресурсні активи реконструктивного просторового розвитку господарських систем у повоєнний період», зокрема у частині аналізу інституційних механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності та їх ефективності в умовах воєнних викликів (довідка про впровадження від 18.02.2026 № 01-08/27) ;

– у діяльності наукової установи «Цифрова агенція «Е-Екологія» – при формуванні підходів до розроблення цифрових інструментів державного регулювання у сфері охорони довкілля, зокрема на основі аналізу функціонування електронного ресурсу «ЕкоЗагроза» та розроблення матриці оцінювання ефективності цифрових сервісів (довідка про впровадження від 17.02.2026 № 50/8-1).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Сформульовані в роботі висновки, положення, пропозиції та рекомендації отримані безпосередньо автором. У дисертації не використовуються ідеї та розробки співавторів, разом з якими опубліковано наукові праці.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження були апробовані та обговорені в процесі участі здобувачки у низці наукових заходів всеукраїнського та міжнародного рівнів, а також відображені у наукових публікаціях. Основні положення та висновки дисертації були представлені на таких науково-практичних конференціях і освітньо-наукових заходах, зокрема: ІХ Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень» (17–18 листопада 2022 р.); ІІІ Міжнародній

науковій конференції «Міжгалузеві диспути: динаміка та розвиток сучасних наукових досліджень» (27 січня 2023 р.); X ювілейному щорічному Всеукраїнському науково-практичному круглому столі «Соборність України: політика духовної спільності, національних традицій і цінностей» (25 січня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (“Psychological and Pedagogical Problems of Higher and Secondary Education in the Conditions of Modern Challenges: Theory and Practice”) (2023 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Шевченківська весна – 2023: Публічне управління та державна служба» (Київ, 29 березня 2023 р.); Summer School on Democracy: Ukraine on the Road to Europe (University of Wroclaw, 22–26 травня 2023 р.); Offline Summer School for PhD Students “Academic Writing, Scholarly Publishing and Science Communication” (Taras Shevchenko National University of Kyiv & University of Edinburgh, 22–23 червня 2023 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми розвитку суспільства та держави: сучасні наукові виклики» (Одеса, 10 листопада 2025 р.).

Публікації. Загальні результати дисертації та її основні ідеї, теоретичні положення, рекомендації та висновки викладено у 8 наукових працях, 4 з яких опубліковано у фахових наукових журналах та збірниках, 4 – у тезах доповідей на науково-практичних конференціях, форумах і круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел, 6 додатків. Повний обсяг дисертації становить 225 сторінок, обсяг основного тексту – 178 сторінок. Дисертація містить 9 рисунків, 13 таблиць, 6 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Природоохоронна діяльність як об'єкт наукового дискурсу

Забезпечення екологічної безпеки та охорона навколишнього природного середовища у сучасних умовах стали не лише глобальним викликом, а й складовою національної безпеки кожної держави. В умовах збільшення тиску на довкілля з боку людини, змін клімату, інтенсивної урбанізації та ресурсного виснаження питання формування ефективної природоохоронної політики набувають особливої актуальності. Відтак, природоохоронна діяльність розглядається не лише як інструмент збереження екологічного балансу, а й як важлива ланка публічного управління, що сприяє досягненню цілей сталого розвитку.

У сучасних умовах, особливо в контексті воєнного стану, природоохоронна діяльність дедалі більше набуває значення стратегічного пріоритету національної безпеки, оскільки деградація довкілля, руйнування екосистем і накопичення екологічної шкоди безпосередньо впливають на життєздатність територій, безпеку населення та спроможність держави до відновлення. У цьому зв'язку сталий розвиток постає не лише як довгострокова концепція, а й як цільовий орієнтир природоохоронної діяльності, що визначає спрямованість державного регулювання у сфері охорони довкілля.

Попри усталену нормативну базу та широке вживання терміна «природоохоронна діяльність», у науковій літературі відсутнє єдине розуміння його сутності, обсягу та змісту. Різноманіття підходів – від виробничо-орієнтованого до гуманітарно-філософського – вимагає систематизації наукових поглядів та уточнення категоріального апарату. Це, у свою чергу, є

передумовою для формування чіткої правової та управлінської моделі державного регулювання природоохоронної сфери.

У контексті публічного управління природоохоронна діяльність повинна розглядатися як інтегральна система, що об'єднує правові, організаційні, освітні, економічні та інституційні компоненти. Такий підхід дозволяє не лише виявити функціональні особливості цієї діяльності, а й забезпечити її практичну реалізацію через ефективне використання механізмів державного впливу. Подальше дослідження поняттєвої основи природоохоронної діяльності створює підґрунтя для глибшого аналізу принципів, функцій та механізмів її регулювання в системі публічного управління.

Природоохоронна діяльність як поняття трактується досить широко зарубіжними та вітчизняними дослідниками й практиками, чия наукова діяльність так чи інакше пов'язана зі сферою екології. Е. Broniewicz проводить аналіз та визначення поняття «природоохоронна діяльність» виключно на виробничому рівні, тобто показує зв'язок з підприємницькою діяльністю [1].

Загалом проблематика природоохоронної діяльності активно досліджується в Україні з періоду здобуття незалежності, що зумовлено формуванням національної системи екологічної політики та державного регулювання у сфері охорони довкілля. У цьому контексті В. Самолюк [2, с. 7] обґрунтовує наукову позицію, відповідно до якої поняття природоохоронної діяльності доцільно застосовувати переважно на державному рівні, розглядаючи її як об'єкт цілеспрямованого регуляторного впливу.

Водночас В. Джигирей, досліджуючи проблеми екології та охорони навколишнього природного середовища, доходить висновку, що природоохоронна діяльність на макрорівні не охоплює функцій, спрямованих безпосередньо на подолання наслідків забруднення довкілля, а зосереджується переважно на запобіжних та регуляторних заходах [3].

Аналіз наукової літератури свідчить, що досліджувана проблематика викликає значний інтерес у науковців, а термін «природоохоронна діяльність» розглядається в ній з різних точок зору [4]:

1) органічний компонент екологічної культури людини та суспільства і який характеризує процес взаємодії з природою. У цьому сенсі природоохоронна діяльність має історичне походження, а дослідники визначають таку діяльність як сукупність досягнень у матеріальному та духовному розвитку суспільства, закладених у звичаях, етичних нормах та усталених стереотипах щодо ставлення людини до природи та поведінки в природному середовищі;

2) діяльнісний компонент, що включає активні дії, які сприяють покращенню характеристик природних компонентів навколишнього середовища та відновленню їх якісних властивостей. У цьому контексті поняття діяльності з охорони навколишнього середовища включає розробку, організацію та технологію заходів щодо охорони довкілля;

3) якісні передумови формування рис особистості передбачають наявність у людини адекватних знань та традицій, а також відповідність її практичної діяльності вимогам раціонального використання природних ресурсів. В даному значенні природоохоронна діяльність є ознакою свідомого та відповідального ставлення людини до природи.

Р. Левкіна, М. Бічевін, С. Гончаренко та Ю. Потапова дійшли до думки, що природоохоронна діяльність є цілісною системою, що складається з організаційно-економічних, управлінських заходів задля виявлення, запобігання, мінімізації впливу та подолання наявних негативних наслідків на екологічний фон на макро- і мікрорівнях внаслідок виробничої діяльності суб'єктів господарювання [5].

В. Бабіченко, В. Глухова та В. Кравченко визначили, що природоохоронною є діяльність, що реалізується у великих масштабах щодо збереження та відновлення природних ресурсів, біорізноманіття, підвищення екологічної свідомості та екологічного виховання населення. Такий вид діяльності включає водо- і енергозбереження, збереження природного довкілля на урбанізованих територіях та низку інших аспектів стосовно позитивного відношення людини до природи. Тобто, природоохоронна діяльність це

діяльність, головною метою якої є збереження та покращення навколишнього природного середовища [6, 7].

У свою чергу, А. Головка зазначила, що природоохоронна діяльність – це складне явище правової дійсності, що охоплює деякі загальні людські ідеї, об'єднуючи їх в єдину систему і пов'язуючи із соціально-економічним, екологічним, культурним, політичним життям суспільства. Такі ідеї у сфері охорони довкілля мають корелювати з її принципами, без розуміння яких неможливо окреслити сутнісний зміст системи екологічної безпеки держави в цілому [8].

Як зазначають В. Попов та А. Гетьман, потреба у формуванні механізмів охорони довкілля, що набула глобального характеру внаслідок зростання антропогенного навантаження, зумовлює необхідність концептуального визначення принципів природоохоронної діяльності. На думку авторів, така діяльність, по-перше, має бути спрямована на забезпечення умов для раціонального обміну ресурсами між людиною та природними елементами, які є життєво необхідними для суспільства і найбільш уразливими до негативного впливу господарської діяльності, зокрема повітрям, водою та землею. По-друге, природоохоронна діяльність покликана регулювати та обмежувати негативний вплив штучно створених територій шляхом очищення середовища проживання і побуту населення, нейтралізації забрудненого довкілля, зменшення шкідливих викидів промислових підприємств і транспорту, а також мінімізації супутніх факторів негативного впливу, зокрема шуму та вібрації. По-третє, вона має на меті забезпечення необхідних умов для життя і розвитку людини та захист суспільства від негативних стихійних явищ природного походження [9].

Таким чином, у наведеному підході природоохоронна діяльність постає не лише як сукупність окремих заходів у сфері охорони довкілля, а як багатовимірна система взаємодії людини, суспільства і природи, що поєднує екологічні, соціальні та просторово-організаційні аспекти. Це дозволяє розглядати її як основу для формування цілісної державної політики,

спрямованої на запобігання екологічним ризикам, підвищення якості життя населення та забезпечення сталого розвитку територій.

С. Совгіра дійшла висновку, що природоохоронна діяльність – це цілеспрямована діяльність людини й суспільства, що має на меті реалізації формування таких якостей особистості, що забезпечуватимуть становлення гармонійних відносин людини, суспільства й природи, та реалізація чого можлива виключно при впровадженні системи методів, інструментів, важелів впливу задля збереження якості навколишнього природного середовища та забезпечення сталого розвитку [10, с. 158].

О. Андрос у своїх наукових напрацюваннях подає результат дослідження, в якому природоохоронна діяльність розглядається як суб'єкт, здатний впливати на політичні та управлінські рішення. Такий вплив спрямований на оптимізацію взаємодії між людиною та природним середовищем шляхом реалізації заходів зі збереження і відтворення природних ресурсів, а також для мінімізації негативних наслідків виробничої діяльності для довкілля та здоров'я населення [11, с. 17-18].

У цьому контексті доцільним є звернення до позиції Л. Жарової, яка на основі узагальнення теоретичних підходів виокремлює три ключові елементи, що характеризують природоохоронну діяльність [12]:

1) адміністративно-господарська, технологічна, суспільно-політична та юридична діяльність на різних рівнях управління (міжнародний, національний, регіональний та місцевий), що мають на меті збереження, раціональне використання та оновлення природних ресурсів заради майбутніх поколінь;

2) система завдань для створення безпечного зв'язку між діяльністю людини та довкіллям, серед важливих функцій яких виокремлюється збереження і відтворення природних ресурсів та завчасне виявлення можливих результатів впливу від такої діяльності на природу та суспільство;

3) планування діяльності з метою забезпечення раціонального використання природних ресурсів у життєдіяльності людини, тобто отримання максимально можливих показників при найменших витратах природних умов.

Таким чином, природоохоронна діяльність потребує чіткої методологічної та концептуальної основи, яка, зокрема, має спиратися на систему її принципів. Саме принципи формують ідейну конструкцію, що дозволяє забезпечити цілісність, стабільність і ефективність функціонування природоохоронної політики.

Для виокремлення та дослідження принципів природоохоронної діяльності, необхідно визначити сутнісний зміст цього поняття. Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови термін «принцип» походить від латинського слова *principium* – «початок», «основа» та може означати:

- 1) основне, першоположне положення певної теорії, світогляду, системи тощо;
- 2) переконання або правило, що визначає норми та реакції до подій, ситуацій, що відбуваються наразі;
- 3) ключова властивість для належного функціонування якогось механізму, організації [13, с. 1022].

У контексті природоохоронної діяльності принципи виступають не лише як орієнтири, а й як правові та етичні нормативи, що структурують усю систему екологічної політики. Ще наприкінці 90-х років минулого століття на це звертав увагу А. Колодій, зазначаючи, що теорія принципів охорони довкілля перебуває на етапі становлення, оскільки триває осмислення взаємозв'язків між політичними, соціальними, економічними та правовими аспектами екологічних трансформацій [14, с. 154]. Водночас у подальші десятиліття розвиток екологічного права та публічної екологічної політики засвідчив поступове інституціоналізування зазначених принципів у системі державного регулювання.

У розвиток цієї тези Є. Білозьоров підкреслює, що для чіткого розуміння категорійного апарату слід визначати ознаки принципів природоохоронної діяльності, які за своєю природою походять від принципів права. До таких ознак належать:

- а) нормативність;
- б) формальна визначеність;
- в) цільова спрямованість;
- г) обов'язковість;
- г) універсальність;
- д) комплексність;
- е) рівнозначність;
- е) стабільність;

ж) взаємозв'язок принципів права та принципів природоохоронної діяльності [15, с. 79].

А. Головка підсумувала, що ознаки принципів природоохоронної діяльності формують ключові напрями розвитку державної політики у сфері екології. Вони виступають «сполучною ланкою» між закономірностями розвитку і функціонування громадянського суспільства та системою охорони довкілля, внаслідок чого забезпечується процес адаптації та відповідності законодавчих норм до реальної ситуації у сфері екологічної безпеки [16].

Нормативне закріплення принципів природоохоронної діяльності представлено у ряді стратегічних документів. Зокрема, Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» фіксує такі засадничі принципи: відкритість, підзвітність, гласність органів державної влади, участь громадськості у формуванні політики, дотримання екологічних прав громадян, стимулювання екологічно відповідального бізнесу, запобігання екологічній шкоді, міжнародне співробітництво та євроінтеграція [17].

Згідно зі статтею 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» основними принципами охорони навколишнього природного середовища є:

а) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів під час здійснення господарської, управлінської та іншої діяльності;

б) гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;

в) запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

г) екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;

г) збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;

д) науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних і соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища;

е) обов'язковість оцінки впливу на довкілля;

е) гласність і демократизм під час ухвалення рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування в населення екологічного світогляду;

ж) науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище;

з) безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;

и) компенсація шкоди, завданої порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

і) вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної змінності територій, сукупної дії чинників, що негативно впливають на екологічну обстановку;

ї) поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища;

й) вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міждержавного співробітництва;

к) встановлення екологічного податку, рентної плати за спеціальне використання води, рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, рентної плати за користування надрами відповідно до Податкового кодексу України [18].

Таким чином, сучасне екологічне законодавство формує правову основу функціонування природоохоронної діяльності, забезпечуючи її нормативну визначеність та спрямованість на сталий розвиток.

А. Швиденко, В. Руденко та В. Євдокименко дійшли висновку, що система природоохоронної діяльності з таких ключових сегментів (рис. 1.1):

– включення в навчальний матеріал екологічного спрямування державного та регіонального підходів, це створює основу для формування екологічно відповідального світогляду у громадян, починаючи з молодшого шкільного віку;

– вирішення глобальних проблем людства з гуманістичною спрямованістю та рахуванням екологічних чинників (раціональне використання природних ресурсів, забезпечення населення екологічно чистими продуктами харчування, захист середовища від забруднення промисловими та побутовими відходами);

– збереження фізичного та духовного здоров'я людини; об'єктивність у розкритті основних екологічних законів та понять про загальні закономірності існування природних та антропогенних систем; вирішення проблем довкілля;

– здійснення зв'язку між набутими екологічними знаннями і життям, розкриття їх цінності не лише у виробництві, а й у повсякденному житті людини: вдосконалення різних форм господарської, рекреаційної і культурно-побутової діяльності людини [19, с. 46].

Рис. 1.1. Система природоохоронної діяльності

Джерело: [19].

Таким чином, наведена модель дозволяє розглядати природоохоронну діяльність як багатоаспектну систему, що інтегрує знання, практику, цінності та механізми впливу задля досягнення екологічної безпеки й забезпечення сталого розвитку суспільства. Вказані сегменти взаємодіють між собою в межах єдиного екологічного простору та визначають вектор державної екологічної політики.

М. Гаврильців визначив, що природоохоронна діяльність в Україні виступає предметом державного регулювання. Відповідно до національного законодавства, державному контролю та охороні підлягає навколишнє природне середовище, яке охоплює сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів; природні ресурси – як ті, що вже залучені до господарського використання, так і ті, що тимчасово не експлуатуються (земля, надра, водні ресурси, атмосферне повітря, ліси та інша рослинність, тваринний світ); а також ландшафти і інші природні комплекси.

Узагальнюючи підходи сучасних дослідників, можна стверджувати, що природоохоронна діяльність трактується як форма державної активності, яка реалізується через узгоджену діяльність органів публічної влади, інституцій і нормативно-правових механізмів. Метою цієї діяльності є збереження навколишнього середовища, запровадження принципів раціонального природокористування, а також забезпечення належного рівня екологічної безпеки для населення [20, с. 14-15].

Природоохоронна діяльність є складним, багатовимірним процесом, що потребує використання комплексу наукових підходів для ефективного збереження довкілля, раціонального використання природних ресурсів і забезпечення сталого розвитку суспільства.

Наукові підходи до природоохоронної діяльності поєднують системний, екосистемний, сталого розвитку, превентивний та інші підходи. Вони ґрунтуються на наукових дослідженнях провідних фахівців (Л. Купченя, Н. Петрецька, Є. Суєтнов, Pedro L. Lomas і Mario Giampietro) у галузі екології та екологічного права [21, 22, 23, 24], а також мають своє підтвердження в міжнародних угодах і національному законодавстві. Такий комплексний підхід забезпечує ефективне науково обґрунтоване управління природними ресурсами та захист довкілля в умовах сучасних екологічних викликів. Основними науковими підходами до організації та реалізації природоохоронної діяльності є:

1. Системний підхід – розглядає довкілля як цілісну систему взаємопов'язаних природних і антропогенних компонентів. Будь-яке втручання людини в природне середовище впливає на інші елементи екосистеми. Тому природоохоронна діяльність має базуватися на комплексному аналізі екологічних, соціальних та економічних взаємозв'язків і наслідків.

2. Екосистемний підхід – спрямований на збереження структури, функцій і стійкості екосистем. Він передбачає управління природними ресурсами з урахуванням природних процесів саморегуляції, біорізноманіття та екологічної рівноваги, що є ключовими умовами довготривалого існування екосистем.

3. Міждисциплінарний підхід – природоохоронна діяльність неможлива без інтеграції знань з екології, географії, економіки, соціології, права, технічних наук. Міждисциплінарний підхід дозволяє комплексно оцінювати екологічні проблеми та розробляти ефективні управлінські рішення з урахуванням природних і суспільних чинників.

4. Превентивний (запобіжний) підхід – ґрунтується на принципі попередження негативного впливу на довкілля ще до його виникнення. Він передбачає екологічне прогнозування, оцінку впливу на навколишнє середовище та впровадження екологічно безпечних технологій, що є економічно й екологічно доцільнішими, ніж ліквідація наслідків забруднення.

5. Підхід сталого розвитку – орієнтований на гармонізацію екологічних, економічних і соціальних інтересів суспільства. Він передбачає задоволення потреб сучасного покоління без загрози для можливостей майбутніх поколінь, що робить природоохоронну діяльність стратегічним елементом розвитку держави.

6. Нормативно-правовий підхід – базується на дотриманні екологічного законодавства, стандартів і норм, що регламентують використання природних ресурсів та охорону довкілля. Він забезпечує правову відповідальність за порушення природоохоронних вимог і сприяє формуванню екологічної культури суспільства.

Застосування науково обґрунтованих підходів до процесу природоохоронної діяльності забезпечує її ефективність, комплексність і довготривалу результативність. Поєднання системного, екосистемного, міждисциплінарного та превентивного підходів створює надійну основу для збереження природного середовища та сталого розвитку суспільства.

Вивчення сучасних наукових підходів до трактування понять «природоохоронна діяльність» і «державне регулювання» засвідчує наявність широкого спектра інтерпретацій, що підкреслює міждисциплінарний характер теми. Систематизація підходів слугує основою для формування науково зваженого визначення державного регулювання природоохоронної діяльності,

яке поєднує національні пріоритети з актуальними глобальними викликами екологічного розвитку.

Таким чином, природоохоронна діяльність у сучасних умовах виходить за межі окремої управлінської функції та постає як комплексний об'єкт державного регулювання, безпосередньо пов'язаний із забезпеченням екологічної та національної безпеки. У цьому вимірі саме сталий розвиток виступає інтегральним орієнтиром природоохоронної діяльності, визначаючи необхідність узгодження екологічних, соціальних та економічних інтересів у процесі формування та реалізації державної екологічної політики.

1.2. Концептуальні напрями формування механізмів державного регулювання у сфері охорони довкілля

У сучасному контексті публічного управління охорона довкілля постає як багатогранна сфера, що вимагає не лише чіткого теоретико-концептуального осмислення, а й інституційної конкретизації інструментарію реалізації екологічної політики держави. Регуляторні механізми у цьому аспекті виступають як ключові операційні засоби, за допомогою яких принципи, стратегічні орієнтири та функціональні складові природоохоронної діяльності набувають практичного змісту та впроваджуються у відповідні управлінські процеси.

Після з'ясування сутності, ролі та принципів природоохоронної діяльності як системоутворювального компонента публічного управління, актуальним постає завдання ідентифікації тих управлінських інструментів, через які держава здійснює вплив на екологічну сферу. У межах реалізації екологічної політики дедалі більшого значення набувають інструменти міжсекторальної взаємодії, зокрема державно-приватне партнерство, як форма залучення недержавних акторів до досягнення публічних екологічних цілей.

Водночас у науковій площині публічного управління та адміністрування часто спостерігається ототожнення або нечітке розмежування понять

«механізми державного регулювання» та «механізми державного управління». Це спричиняє теоретичні розбіжності у підходах до визначення функціональних складових публічного впливу, а також ускладнює формування ефективної політики в екологічній сфері. Адже ці категорії, попри схожість у сфері застосування, мають відмінні структурно-функціональні характеристики, логіку побудови та обсяг повноважень суб'єктів реалізації.

Для більш глибокого розуміння потенційної різниці та можливих спільних окремих характеристик давайте розглянемо та порівняємо між собою терміни «механізми державного регулювання» та «механізми державного управління».

Н. Нижник та О. Машков описали механізм державного регулювання як складову частину системи управління, що допомагає здійснювати вплив на чинники, стан яких напряду залежить результативність положення управлінського об'єкта, тобто визначили механізми державного регулювання як одну зі складових управлінської діяльності, зокрема державного управління [25].

Механізми державного регулювання відповідно до Енциклопедичного словнику з державного управління трактуються як способи врегулювання подій чи процесів, що можуть мати між собою суперечливий характер, що реалізуються шляхом діянь відповідно до основних принципів, цільового напрямлення, форм і методів регулювання [26, с. 27].

І. Дроботенко зазначає, що механізм державного регулювання реалізується шляхом впровадження зі сторони держави комплексних заходів (організаційних, правових, економічних тощо) спрямованих на впорядкування, трансформацію або розвиток соціальних, економічних, політичних, духовних та інших суспільних процесів і явищ, а також на вдосконалення взаємозв'язків між ними [27, с. 98].

І. Пінчук трактує термін механізму регулювання в соціально-економічній системі як такого, що інтегрує об'єктивні економічні закони, втілені через соціально-економічні відносини, із суб'єктивною економічною діяльністю, яка

проявляється у формі соціально-політичних взаємозв'язків між господарюючими суб'єктами.

Такий підхід зумовлюється специфікою державного впливу на окремі сектори економіки, а також рівнем складності, масштабом, глибиною і деталізацією цього впливу. Водночас враховується сукупність управлінських завдань, які виконуються у межах повноважень органів державної влади, а також необхідність розгляду процесу регулювання як у статистиці, так і в динаміці [28].

А дослідники І. Дрозд і В. Шевчук дійшли спільного висновку, що механізм державного регулювання охоплює такі ключові елементи, як: нормативне регулювання через встановлення загальнообов'язкових правил; контроль за дотриманням правових норм; забезпечення захисту прав та інтересів учасників правовідносин; координація та легітимне спрямування їх діяльності; а також визначення пріоритетних напрямів структурної політики та інших аспектів державного управління [29].

Для більш глибокого розуміння державного регулювання у сфері охорони довкілля, ми узагальнили визначення поняття «державне регулювання» та його трактування різними науковцями (табл. 1.1)

Таблиця 1.1

Визначення поняття «державне регулювання» вітчизняними вченими

Автор	Визначення державного регулювання
М. Диха [30, с. 126]	Державне регулювання – це комплекс заходів, які здійснює держава для упорядкування та розвитку всіх сфер суспільної діяльності, спрямованих на досягнення стратегічних цілей та пріоритетів розвитку суспільства, індивідів та інституцій, із дотриманням принципів саморегулювання та саморозвитку.
Л. Дідіковська та Л. Головка [31, с. 14]	Державне регулювання – це діяльність держави, що забезпечує вплив на соціальні, гуманітарні, екологічні та інші сфери суспільного розвитку, з урахуванням як соціального, так і функціонального аспекту ролі держави у формуванні стабільного суспільного порядку.

О. Кундицький [32, с. 305]	Державне регулювання – це багатофункціональна діяльність держави, що включає захист базових прав і свобод, забезпечення правопорядку, розвиток правової, соціальної, інформаційної, екологічної та інших сфер через механізми впливу, контролю й стимулювання.
І. Михасюк [33, с. 8]	Державне регулювання – це комплекс заходів, спрямованих на впорядкування поведінки суб'єктів у різних сферах суспільного життя відповідно до стратегічних цілей, визначених органами державної влади та управління.
С. Мочерний [34, с. 379]	Державне регулювання – це система форм і методів цілеспрямованого впливу державних інституцій на розвиток і стабілізацію соціальних, технічних, управлінських, організаційних та інших суспільних підсистем з метою їхньої адаптації до умов, що змінюються.
Д. Стеченко [35, с. 5]	Державне регулювання – це вплив держави на соціальні, політичні, гуманітарні та екологічні процеси через відповідні засоби, що забезпечують орієнтацію суб'єктів діяльності на досягнення суспільно значущих цілей державної політики.

Джерело: складено автором за [30-35].

Таким чином, спостерігається очевидна відмінність трактування поняття «державне регулювання» правовими науками та публічно управлінськими. Отже, державне регулювання – це сукупність правових, економічних та адміністративно-організаційних заходів, що реалізуються уповноваженими державними органами влади з метою впливу на перебіг тих чи інших процесів у державі.

Основне завдання державного регулювання полягає у забезпеченні впорядкованого та збалансованого розвитку суспільних процесів, досягненні соціального балансу, дотриманні правових норм, а також у формуванні сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності, залучення інвестицій та інноваційного зростання країни.

У цьому контексті доцільно звернутися до підходів, що розмежовують поняття державного управління та державного регулювання як взаємопов'язані, але не тотожні категорії. Як зазначають Л. Комаха, Г. Замазєєва, В. Колтун та О. Міщенко, державна політика формується в межах системи публічного

управління та охоплює стратегічне цілевизначення, координацію суб'єктів і вибір інструментів впливу, тоді як регуляторні механізми виступають засобами її практичної реалізації. Відтак державне регулювання розглядається як складова державного управління, що забезпечує впровадження політичних рішень через правові, економічні та інституційні інструменти [36].

Державне регулювання природоохоронної діяльності в Україні являє собою комплекс заходів, що націлені на підвищення ефективності системи природокористування та мінімізацію негативних чинників впливу на довкілля і реалізується шляхом використання інструментів впливу економічного та адміністративно-правового характеру, що регулюється чинним українським законодавством.

Важливо наголосити, що державне регулювання у сфері охорони довкілля ґрунтується на низці базових принципів екологічної безпеки, серед яких, за А. Залєвською-Шишак ключовими є [37, с. 47]:

- відповідність критеріям екологічної безпеки при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;
- забезпечення державою екологічно безпечного середовища для свого населення;
- дотримання превентивних заходів з охорони навколишнього природного середовища;
- створення умов для екологізації виробництва шляхом впровадження інновацій з метою вирішення питань охорони довкілля;
- охорона природних об'єктів і комплексів;
- науково досліджене рішення поєднання екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства, окреслення впливу та змісту господарської діяльності на природне середовище;
- підвищення рівня відповідальності за негативний вплив на довкілля;

– розвиток міжнародної співпраці у сфері природоохоронної діяльності.

Таким чином, державне регулювання охорони довкілля постає як фундаментальна функція публічного управління, що спрямована на забезпечення сталого розвитку та екологічної безпеки суспільства. Його реалізація відбувається через цілісну систему правових, економічних, інформаційних, організаційних і контрольних інструментів, які регламентуються не лише національним законодавством, а й міжнародними зобов'язаннями України. Роль державного регулювання:

1. Забезпечення екологічної безпеки

Відповідно до ст. 16 Конституції України, забезпечення екологічної безпеки є одним із пріоритетних обов'язків держави. У межах цього завдання держава здійснює контроль за дотриманням екологічного законодавства, організовує проведення державної екологічної експертизи, оцінки впливу на довкілля (ОВД), здійснює моніторинг стану навколишнього середовища, а також забезпечує оперативне реагування на техногенні та природні загрози. Державне регулювання в цій площині реалізується через функціонування таких інституцій, як Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, Держекоінспекція, Державне агентство водних ресурсів тощо.

Ефективна екологічна політика має поєднувати різні підходи, формуючи цілісну систему, що включає не лише контроль за порушеннями, а й упередження екологічних проблем шляхом усунення їхніх причин, а не просто реагування на наслідки.

2. Раціональне природокористування

Однією з основних функцій державного регулювання є впорядкування використання природних ресурсів – землі, води, лісів, надр, біоресурсів тощо. Держава встановлює відповідні ліміти, нормативи використання, здійснює облік природних багатств, проводить екологічне прогнозування та планування. Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 33–34), держава встановлює нормативи використання

природних ресурсів, а також забезпечує додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності і підпорядкування, а також громадянами [18].

3. Гармонізація економічних та екологічних інтересів

Успішне державне регулювання природоохоронної діяльності передбачає не протиставлення, а збалансування екологічних та економічних цілей. Відповідно до ст. 50 Конституції України, кожна людина має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Це право повинно імплементована реалізовуватись шляхом інтеграції екологічних вимог у державну економічну політику, стратегії індустріального та сільськогосподарського розвитку, просторове планування [38].

Значний науковий доробок представлено сучасними дослідниками в контексті, що екологічна складова повинна бути в систему оцінки державної політики на всіх рівнях – національному, регіональному, муніципальному, з урахуванням принципів екосистемного підходу та концепції сталого розвитку.

4. Сприяння громадській участі

Сучасні тенденції в публічному управлінні все активніше орієнтуються на залучення громадськості до процесів прийняття рішень. Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» та Орхуська конвенція гарантують право громадян на доступ до екологічної інформації, участь у формуванні екологічної політики та можливість оскарження екологічно значущих рішень. Розвиток електронної демократії, громадського моніторингу, петицій, місцевих ініціатив є невід'ємною складовою екологічної відкритості та підзвітності влади [39].

Таким чином, у межах публічного управління охорона довкілля набуває статусу комплексної і системної діяльності, що об'єднує нормативно-правові, інституційні, економічні, освітні та культурні елементи. Природоохоронна діяльність виступає не лише як окремий сектор державної політики, а й як складова частина сталого розвитку, що забезпечує гармонізацію відносин між суспільством і природою. Її реалізація потребує глибокого наукового

осмислення, узгодження категоріального апарату та практичного закріплення принципів екологічної відповідальності.

Державне регулювання у сфері охорони довкілля постає як ключовий механізм впливу, покликаний забезпечити екологічну безпеку, раціональне природокористування та соціально-економічну збалансованість. Його суть полягає у впровадженні цілісної системи заходів, які включають правові, адміністративні, економічні та освітні інструменти, орієнтовані на мінімізацію екологічних ризиків, відновлення природних ресурсів та формування екологічної культури.

Досліджуючи сутнісний зміст поняття «механізми державного управління», ми звернулись до наукових напрацювань низки дослідників, серед яких В. Авер'янов [40], який це поняття визначає як цілісну систему державних органів, структурованих для реалізації завдань державного управління відповідно до їх правового статусу, а також сукупність правових норм, які регламентують організаційні засади та процеси виконання цими органами своїх функціональних повноважень. Виходячи з цього, основними складовими даного механізму є: система органів виконавчої влади та комплекс правових норм, що визначають як організаційну побудову цієї системи, так і механізми її функціонування та розвитку.

Р. Рудніцька, О. Сидорчук та О. Стельмах вважають, що механізмом державного управління являється штучно розроблена складна система, спрямована на досягнення визначених цілей, що характеризується чіткою структурою, сукупністю правових норм, а також набором методів, засобів і інструментів, за допомогою яких держава впливає на об'єкт управління [41, с. 15].

У праці О. Гончарук та Н. Савичук зазначається, що механізм державного управління виступає своєрідним «інструментом» реалізації виконавчої влади держави та являє собою логічно впорядковану систему взаємопов'язаних елементів, процесів і закономірностей. Через цей механізм суб'єкт державного управління виявляє суспільні потреби, інтереси й цілі, трансформує їх в

управлінські рішення та дії, спрямовані на їх практичну реалізацію відповідно до визначеної державної політики [42].

К. Кандагура дійшла висновку, що механізм державного управління у контексті формування взаємовідносин між владою та громадськістю постає як симбіоз різноманітних засобів і ресурсів, які використовує суб'єкт управління для збору інформації про потреби об'єкта управління та прийняття на її основі управлінських рішень. Водночас цей механізм включає методи, за допомогою яких об'єкт управління може максимально ефективно репрезентувати свої інтереси в системі державної влади [43].

Л. Приходченко зазначила, що механізми державного управління складаються з цільової, нормативно-правової, організаційної, економічної та інформаційної частин. Зазначається, що цільова складова виступає первинним, базисним елементом структури механізму. Правова частина визначає весь можливий перелік схем функціонування, а нормативна частина – забезпечується шляхом затверджених розпоряджень та управлінських рішень місцевих органів виконавчої влади. Важливо, що зміни в правових актах реалізуються набагато повільніше, ніж в нормативних.

Саме тому значення останніх для функціонування механізму публічного управління є більш значуще та оперативніше. Функція організаційної складової полягає у регламентації прав, обов'язків, повноважень та відповідальності суб'єктів управління під час розроблення й ухвалення управлінських рішень.

Взаємозв'язок між організаційною та нормативно-правовою складовими полягає в тому, що нормативно-правові акти, які регламентують розподіл компетенції, визначають лише зовнішні межі повноважень, однак не розкривають їх внутрішнього змісту. Формування останнього відбувається безпосередньо в межах функціонування організаційної складової.

Економічна складова характеризується як механізм вартісного оцінювання результатів управлінської діяльності, що, відповідно, зумовлює її основне призначення - визначення ефективності ухвалених управлінських рішень.

Інформаційна складова, яка є невід’ємним і наскрізним елементом будь-якого механізму державного управління, охоплює структуру інформаційного забезпечення, джерела і споживачів інформації, а також технологію її обробки [44].

Відповідно до структури механізму державного управління, розробленої Р. Рудницькою, О. Сидорчуком та О. Стельмах, визначено, що її структурні елементи включають такі пункти як правове, інформаційне та нормативне забезпечення, політика, методи, важелі та інструменти, а кожен з цих восьми структурних елементів представлений переліком частин, що пояснюють їхню сутність [41].

О. Коротич узагальнив класифікацію механізмів публічного управління залежно від суб’єктів управління [45]. Відтак в Україні механізми державного управління можна розділити на наступні рівні за органами управління:

- вищий рівень (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України);
- обласний рівень (обласні ради, обласні державні адміністрації);
- районний рівень (районні ради, районні державні адміністрації);
- місцевий рівень (міські, селищні, сільські ради).

Н. Ткачова та С. Чернов порівняли два види механізмів - регулювання та управління (табл. 1.2)

Таблиця 1.2

Порівняння механізмів регулювання та управління за функціональним призначенням

Види механізмів	Призначення механізмів	Функціонально-процесні складові механізмів визначають			
		мета	послідовність впливу	засоби регулювання	порядок моніторингу
Механізм регулювання	Регулювання функціональної діяльності, процесу				
Механізм управління	Створення організаційної	план досягнення	організаційне забезпечення	стимулювання	контроль за досягненням

	системи для регулювання або управління	мети			мети
--	--	------	--	--	------

Джерело: [46]

Відповідно до даних табл. 1.2, ми розуміємо, що механізм регулювання – це комплекс послідовних дій та етапів, які реалізуються під впливом регуляторної складової та в порядку моніторингу реалізації певних дій. В той час, механізм управління – це система функцій та конкретних дій для формування управлінських рішень щодо забезпечення діяльності організаційної системи з залученням методів стимулювання та контролю для досягнення результатів.

В. Приходько дійшов висновку, що механізм державного регулювання являється сукупністю функцій, черговості і послідовних дій впливу на певну систему організації, що націлена на досягнення результату, що був заздалегідь визначений як мета і який можна зіставити відповідно до індикаторів визначення рівня досягнення управлінських (програмних) цілей функціонування системи [47].

На нашу думку, механізм державного управління натомість, слід розглядати як більш широку та комплексну систему, орієнтовану на формування та реалізацію державної політики у відповідній сфері. Державне управління охоплює визначення стратегічних цілей, пріоритетів, завдань і напрямів розвитку, а також створення інституційних, правових та організаційних передумов для їх досягнення.

З огляду на концептуальну спорідненість зазначених понять, у межах цього дослідження державне управління розглядається як первинна, ширша категорія, що включає процеси формування державної політики, тоді як державне регулювання постає як її функціональна складова, спрямована на практичну реалізацію прийнятих управлінських рішень. Таким чином, формування державної політики є складовою державного управління та передуює застосуванню регуляторних механізмів. Відповідно, державне

регулювання реалізується на етапі впровадження політики через систему методів, інструментів та важелів впливу на визначений об'єкт управління.

Отже, у межах проведеного дослідження обґрунтовано підхід, відповідно до якого державне регулювання є складовою державного управління, що забезпечує практичну реалізацію державної політики через систему правових, економічних та адміністративних механізмів. Такий підхід дозволяє чітко розмежувати рівень формування політики та рівень її інструментального впровадження, що є принципово важливим для аналізу механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності.

Стандартизація й нормування є дієвим варіантом інструменту державного регулювання у сфері охорони довкілля за визначенням А. Валюх, адже державні стандарти є обов'язковими до виконання.

Екологічні нормативи повинні розроблятися відповідно до вимог охорони довкілля та здоров'я населення, особливо щодо попередження та запобігання негативного впливу його забруднення. Зазначається, що в Україні основоположними та популярними є механізми природокористування економічного напрямку.

Ключовими економіко-правовими інструментами цього механізму виступають такі види платежів: оплата за забруднення довкілля, плата за спеціальне використання природних ресурсів, а також компенсація завданої природному балансу шкоди у формі відшкодування екологічних збитків.

Одним із провідних інструментів державного регулювання у сфері охорони довкілля та вирішення екологічних проблем є програмно-цільове планування, яке реалізується через розроблення та впровадження державних екологічних цільових програм [48].

Т. Іванова окреслила такі елементи механізму державного регулювання економічного напрямку у сфері природокористування [49]:

- запровадження системи економічних інструментів, спрямованих на раціоналізацію природокористування;
- організація фінансового забезпечення природоохоронної діяльності;

- впровадження принципу платності за використання природних ресурсів;
- формування цінової політики з урахуванням екологічної складової при використанні як первинних, так і вторинних ресурсів;
- розвиток ринку природних ресурсів;
- впровадження системи екологічного страхування;
- здійснення екологічної експертизи проєктної документації;
- ліцензування діяльності у сфері природокористування;
- створення дієвого механізму реалізації державних та регіональних екологічних програм.

Механізми економічного характеру державного регулювання природоохоронної діяльності посідають провідне місце у світовій управлінській практиці. До них належать: встановлення платежів за використання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища; надання податкових пільг підприємствам; кредитування на пільгових умовах (як короткострокове, так і довгострокове) екологічно орієнтованих проєктів, спрямованих на раціональне використання природних ресурсів і охорону довкілля; звільнення фондів охорони навколишнього природного середовища від оподаткування. Крім того, економічні методи передбачають механізми передачі коштів з позабюджетних екологічних фондів підприємствам, установам, організаціям і громадянам на договірних засадах з метою реалізації заходів щодо скорочення обсягів викидів і скидів забруднювальних речовин, розвитку екологічно безпечних технологій і виробництв, інвестування в природоохоронну діяльність, а також формування державного та регіональних екологічних фондів.

Головною метою функціонування економічного механізму державного регулювання у сфері природоохоронної діяльності, за визначенням Т. Іванової, є [49]:

- стимулювання природокористувачів до зниження антропогенного навантаження на довкілля шляхом впровадження еколого-економічних

інструментів, що спонукають до раціонального й ощадливого використання природних ресурсів, а також до зменшення енерго- та ресурсомісткості виробництва;

– формування незалежного джерела фінансування природоохоронних заходів за рахунок коштів, які надходять від екологічних зборів і платежів, поза межами державного та місцевих бюджетів.

До ключових принципів державного регулювання при впровадженні відповідних механізмів, що забезпечують раціональне використання природних ресурсів, належать: відповідність господарської діяльності встановленим національним стандартам; інтеграція природокористування в єдиний механізм розвитку продуктивних сил регіону та стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку держави; встановлення екологічних стандартів безпеки при реструктуризації господарських комплексів та розміщенні нових виробничих потужностей на відповідних територіях.

Складність і різноманітність процесів, що відбуваються у великих регіональних господарських системах і тісно пов'язані з механізмом державного регулювання у сфері природоохоронної діяльності, зумовлюють необхідність виокремлення окремих аспектів державної політики, що можна розглядати як її структурні компоненти. У цьому контексті регіональна стратегія держави охоплює такі ключові напрями: соціально-економічний, демографічний, екологічний, науково-технічний, зовнішньоекономічний, освітній, адміністративно-управлінський та інші.

На основі цього І. Драганом було запропоновано структурно-функціональну модель механізму державного регулювання природокористування (рис. 1.2)

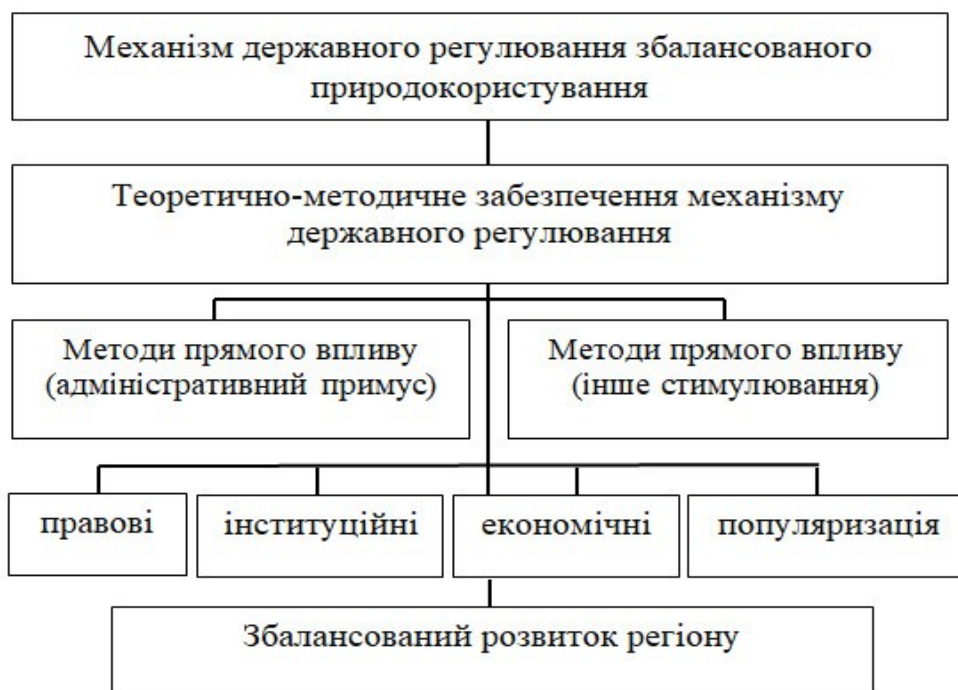

Рис. 1.2. Структурно-функціональна модель механізму державного регулювання збалансованого природокористування

Джерело: [50].

Зважаючи на наведену схему, можна дійти висновку, що одним із ключових чинників забезпечення реалізації механізму державного регулювання, зокрема у сфері природокористування, є застосування комплексу правових, інституційних, економічних та інформаційно-популяризаційних інструментів. Методи адміністративного примусу поряд із іншими стимулювальними механізмами спрямовані на формування збалансованого розвитку регіону та країни в цілому в екологічній сфері.

Оскільки до державного регулювання охорони навколишнього природного середовища відносяться положення сталого розвитку, доцільно у формуванні та реалізації механізму державного регулювання охорони довкілля враховувати такі ключові принципи як забезпечення екологічної безпеки шляхом дотримання екологічних стандартів, нормативів та обмежень у процесі господарської, управлінської та іншої діяльності; посилення вимог до формування безпечного для життя і діяльності населення екологічного середовища; впровадження превентивних заходів щодо запобігання

негативному впливу на довкілля; установлення механізмів екологічної відповідальності та застосування примусових заходів у разі порушень природоохоронного законодавства; розвиток широкого міжнародного співробітництва для спільного вирішення екологічних проблем; участь у формуванні заходів щодо охорони природи, раціонального та комплексного використання природних ресурсів; регламентація загального і спеціального порядку використання невідновлюваних природних ресурсів [50].

Також І. Драган визначив основоположні завдання, реалізація яких сприятиме якісному впровадженню механізму державного регулювання природокористування. До таких завдань було віднесено [50]:

- задоволення потреб національної економіки у різноманітних видах природних ресурсів шляхом їх комплексного та раціонального використання;
- реалізація запобіжних заходів з метою охорони й відтворення природних ресурсів як складових навколишнього природного середовища;
- забезпечення екологічної рівноваги на державному рівні та її покращення у регіонах з підвищеним рівнем техногенного навантаження;
- мінімізація масштабів погіршення рівня якості природних екосистем і посилення заходів щодо їх охорони;
- пріоритетна увага до збереження природних територій з унікальними ресурсами й умовами, а також до підтримки біологічного різноманіття;
- належне фінансування системи комплексного моніторингу стану природних ресурсів;
- наукове та інституційне забезпечення системи збалансованого природокористування і охорони довкілля;
- удосконалення нормативно-правового та соціально-економічного механізмів державного регулювання у сфері використання, відтворення та охорони природних ресурсів.

За результатами дослідження О. Мордвінова розрізняють правові, адміністративні, організаційно-економічні, економічні, соціально-психологічні методи державного регулювання. Правові методи ґрунтуються на використанні законодавчих та нормативно-правових механізмів регулювання; адміністративні методи передбачають застосування адміністративних актів і процедур, що мають обов'язковий характер; організаційно-економічні методи реалізуються шляхом упорядкування діяльності суб'єктів регулювання через умови, вибудовані державою, що сприятимуть їхній економічній доцільності; економічні методи являють собою форми державного впливу на діяльність суб'єктів через систему економічних важелів; соціально-психологічні методи базуються на принципах інформаційної доступності та забезпеченні вільного доступу громадян до всіх видів інформації через освітню складову, відкритість інформаційної бази, громадську думку, суспільний тиск, тощо) [51, с. 82–83].

Розглядаючи працю Л. Дідківської, акцентуємо увагу на те, що науковиця відносить до переліку ключових функцій державного регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері охорони довкілля наступні пункти [31, с. 24]:

- цільова (базується на окресленні цілей та пріоритетів розвитку суспільства);
- стимулююча (полягає у формуванні регуляторних механізмів, здатних ефективно впливати на діяльність недержавних інституцій шляхом врахування та спрямування їхніх інтересів);
- нормативна (окреслює правовий простір діяльності недержавних інституцій шляхом встановлення норм, правил, а також вимог через закони та підзаконні акти);
- коригувальна (передбачає розподіл ресурсів з метою стимулювання прогресивних суспільних процесів та усунення кризових ситуацій, а також забезпечення стабільних та безпечних умов життєдіяльності населення);

- соціально-економічна та політична (регулює соціально-економічні і політичні відносини з метою мінімізації кризових явищ, усунення негативних наслідків, врегулювання конфліктних ситуацій у відповідних сферах);
- контрольна (охоплює здійснення державного нагляду та контролю за дотриманням законів, нормативно-правових актів з метою запобігання кризових ситуацій).

Враховуючи, що питання державного регулювання у сфері природоохоронної діяльності безпосередньо корелюються з таким поняттям як «сталій розвиток», вважаємо за доцільне розглянути наведені В. Бондаренко перелік взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих функцій державного регулювання сталим розвитком як таких, що виступають вектором для формування стратегічних цілей та оперативних завдань у побудові змістовної системи державного регулювання природоохоронної сфери [52].

Таблиця 1.3

Загальносистемні функції державного регулювання сталим
розвитком

Вид функції	Зміст функції
Цілевизначення	Сукупність дій щодо формування цілей сталого розвитку та окреслення індикаторів досягнення результатів; формується на довго-, середньо- та короткострокову перспективу
Регулювання	Прямий вплив через регулюючі факторами щодо реалізації системи сталого розвитку
Стимулювання	Непрямий вплив через стимулюючі фактори щодо реалізації системи сталого розвитку
Мотивування	Ціленаправлене внутрішнє спонукання через залучення соціально-психологічних факторів до

	активних дій щодо реалізації завдань для досягнення мети сталого розвитку
Координування	Координація, погодження між собою процесів в результаті реалізації завдань сталого розвитку
Моніторинг та контроль	Відстеження, оцінка та контрольна складова процесів впровадження сталого розвитку відповідного до заздалегідь визначених показників та індикаторів результативності

Джерело: [52]

Узагальнюючи положення, представлені у табл. 1.3, можна стверджувати, що механізм державного регулювання сталого розвитку реалізується через систему взаємопов'язаних загальносистемних функцій, кожна з яких виконує окрему роль у досягненні визначених цілей. Так, функція цілевизначення забезпечує формування та конкретизацію цілей сталого розвитку; регулювання – прийняття доцільних і обґрунтованих управлінських рішень; стимулювання – створення умов для заохочення бажаної поведінки суб'єктів; мотивування – цілеспрямоване внутрішнє спонукання до активних дій; координування – узгодження зв'язків і процесів між учасниками; моніторинг і контроль – аналіз та оцінювання результатів відповідно до завчасно визначених критеріїв досягнення цілей сталого розвитку.

Водночас реалізація зазначених функцій у практичній площині потребує відповідного інституційного, нормативного та інструментального забезпечення, що зумовлює формування компонентного складу механізму державного регулювання у сфері охорони довкілля. Саме через сукупність таких компонентів забезпечується практичне втілення управлінських рішень і досягнення визначених цілей державної екологічної політики.

До основних компонентів механізму державного регулювання природоохоронної діяльності належать: законодавче регулювання (нормативно-

правові акти), інституційне забезпечення (створення та функціонування органів публічної влади), фінансово-економічні інструменти та стратегічне планування, механізми контролю та формування наглядових органів, заходи антикорупційної діяльності, механізми взаємодії зі стейкхолдерами, системи підготовки та розвитку кадрів, методи міжгалузевої координації, а також цифрові інструменти управління (діджиталізація).

У розвиток наведеного функціонального підходу до державного регулювання доцільно звернути увагу на економічні інструменти як важливу складову реалізації державної екологічної політики. Як зазначають Г. Купалова, Н. Гончаренко та Є. Олешко економічні інструменти екологічної політики виступають методами та важелями впливу держави на поведінку суб'єктів господарювання, спрямованими на досягнення стратегічних екологічних цілей, зокрема в контексті реалізації положень Європейського зеленого курсу. Застосування таких інструментів забезпечує поєднання регуляторних функцій держави зі стимулюванням екологічно відповідальної діяльності, що відповідає цілям сталого розвитку та підвищує результативність державного регулювання у сфері охорони довкілля [53].

Компонентний склад механізму державного регулювання природоохоронної діяльності в системі публічного управління України, включно із суб'єктами ініціювання, реалізації та ключовими чинниками їх функціонування, узагальнено та систематизовано у табл. 1.4.

Таблиця 1.4

**Компонентний склад механізму державного регулювання
природоохоронної діяльності в системі публічного управління України**

Елемент механізму	Суб'єкт висування (ініціювання)	Суб'єкт (орган), відповідальні за виконання	Обґрунтування необхідності елемента механізму (потреба / функціональне призначення)
Законодавча база	Верховна Рада України, Кабінет	Міністерство економіки, довкілля та	Необхідність створення правового

	Міністрів України, Комітет з питань екологічної політики та природокористування Верховної Ради України	сільського господарства України, Міністерство охорони здоров'я України	підґрунтя для управління екологічною політикою
Державна інституційна структура	Кабінет Міністрів України	Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України	Організаційна координація та управління природоохоронною діяльністю
Інструменти фінансового контролю та стратегічного планування	Міністерство фінансів України, Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України	Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, наглядові ради, фінансові структурні підрозділи органів спеціальної компетенції у сфері екології	Забезпечення фінансової стабільності та довгострокового розвитку діяльності охорони довкілля
Процес формування наглядових рад	Кабінет Міністрів України, Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України	незалежні експерти	Необхідність забезпечення ефективного управління та захисту інтересів держави
Заходи антикорупційної діяльності	Національне агентство з питань запобігання корупції	Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, органи спеціальної компетенції у сфері екології	Забезпечення прозорості та законності природоохоронної діяльності
Стратегічне планування	Кабінет Міністрів України, наглядові ради (Громадська рада при Мінекономіки, Науково-технічна рада при Мінекооміи)	Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, органи спеціальної компетенції у сфері екології	Необхідність довгострокового розвитку та узгодження з національними інтересами
Залучення громадськості та експертів	Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, наглядові ради (Громадська рада при Мінекономіки,	Структурні підрозділи зв'язків з громадськістю, зовнішні експерти та партнери	Забезпечення врахування інтересів всіх стейкхолдерів та підвищення довіри

	Науково-технічна рада при Мінекономіки), органи спеціальної компетенції у сфері екології		
Інноваційна політика	Міністерство економіки, довілля та сільського господарства України, галузеві науково-дослідні інститути, Науково-технічна рада при Мінекономіки	Структурні підрозділи органів спеціальної компетенції у сфері екології, відповідальні за розробку та впровадження інновацій	Потреба у підвищенні конкурентоспроможності та технологічному розвитку
Система підготовки кадрів	Міністерство освіти і науки України, галузеві асоціації	Заклади вищої освіти, організації, що займаються підвищенням кваліфікації кадрів у сфері екології	Підвищення компетенцій у сфері управління та сучасних технологій щодо реалізації державної екологічної політики
Методи міжгалузевої координації	Кабінет Міністрів України, Міністерство розвитку громад та територій України	Міжвідомчі робочі групи	Забезпечення синергії різних державних органів та структур з певних питань, що потребують спільного вирішення
Система цифрової трансформації	Міністерство цифрової трансформації України	ІТ-підрозділи органів спеціальної компетенції у сфері екології, зовнішні екологічні компанії	Необхідність підвищення ефективності управління державною екологічною політикою в умовах діджиталізації

Джерело: розроблено автором.

Загалом, ефективність механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності визначається не лише нормативним забезпеченням, а й здатністю адаптуватися до змін зовнішнього середовища, відповідати принципам сталого розвитку, забезпечувати прозорість, підзвітність і результативність екологічної політики. Саме комплексний і

скоординований підхід до формування таких механізмів є запорукою їхньої ефективної реалізації в сучасних умовах.

Аналіз змісту та класифікацій механізмів державного регулювання в природоохоронній сфері свідчить про їх багатокomпонентний і системний характер, що зумовлює необхідність комплексного підходу до їх формування та реалізації. Як показано у таблиці 1.4, зазначені механізми поєднують інституційно-нормативні, фінансово-економічні, інформаційно-аналітичні та освітньо-кадрові компоненти, які забезпечують практичну реалізацію загальносистемних функцій державного регулювання, визначених у таблиці 1.3.

Ефективне функціонування зазначених компонентів можливе лише за умови їх узгодженості та координації в межах єдиної державної екологічної політики, що формується в системі публічного управління. Особливої актуальності в сучасних умовах набуває інтеграція цифрових інструментів управління, а також розвиток міжсекторальної взаємодії між органами публічної влади, суб'єктами господарювання, громадянським суспільством та іншими заінтересованими сторонами.

Загалом, ефективність механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності визначається не лише наявністю нормативно-правового забезпечення, а й їх здатністю адаптуватися до змін зовнішнього середовища, відповідати принципам сталого розвитку, забезпечувати прозорість, підзвітність і результативність реалізації державної екологічної політики. Саме комплексний і скоординований підхід до формування та впровадження механізмів державного регулювання є запорукою їх ефективної реалізації в сучасних соціально-економічних та безпекових умовах.

1.3. Міжнародний досвід державного регулювання природоохоронної діяльності

Питання природоохоронної діяльності та виклики, що постають перед навколишнім природним середовищем, набувають особливої актуальності як для фахівців у галузі екології, так і для представників глобального громадянського суспільства. Екологічна проблематика нині посідає провідні позиції у світовому порядку денному, слугуючи індикатором якості життя та сталого розвитку кожної держави. Вивчення міжнародного досвіду регулювання природоохоронної діяльності дозволяє виокремити ефективні механізми, що можуть бути адаптовані в Україні для посилення її екологічної політики відповідно до глобальних викликів та зобов'язань.

Сучасне людство стоїть перед нагальним завданням збереження довкілля для майбутніх поколінь, що вимагає ефективних механізмів запобігання та протидії екологічним загрозам, а також відновлення деградованих або вичерпаних природних ресурсів з метою запобігання глобальній екологічній кризі.

Аналіз результатів масштабного дослідження екосистеми Землі – «Оцінка екосистем тисячоліття» (Millennium Ecosystem Assessment) – свідчить про значну шкоду, завдану планеті антропогенною діяльністю протягом останніх 50-60 років. Зокрема, у період 1970–2005 рр. зафіксовано скорочення біорізноманіття на 30%. Споживання прісної води зросло вдвічі, а в окремих регіонах перевищило обсяги її відновлення на 20%. Інтенсивний промисловий вилов риби призвів до скорочення популяцій в окремих акваторіях у 100 разів.

Історично, на початку 1960-х років людство споживало лише дві третини екологічних ресурсів, що могли бути відновлені природою протягом року, а забруднення абсорбувалося переважно світовим океаном та лісовими масивами. Проте вже у 1970 р. було зафіксовано «екологічний борг», коли людство вичерпало річні природні ресурси до 29 грудня. Ця тенденція посилилася: на

початку 2000 р. здатність планети до самоочищення вичерпувалася вже у жовтні, а у 2013 р. – у середині серпня [54, с. 147].

Сучасне людство дестабілізує біосферу за багатьма напрямками: зростаюче споживання ресурсів поєднується з накопиченням відходів, зміною складу ґрунтів, води, атмосфери. Унаслідок цього деградує довкілля, зникають види, руйнуються цілі екосистеми. Якщо ці процеси не будуть зупинені, вони можуть мати фатальні наслідки не лише для природи, але й для самої людської цивілізації [55, с. 154–155].

У наукових дослідженнях наголошується на необхідності формування нового екологічного мислення та стратегічного бачення природоохоронної політики.

Зокрема, Ю. Туниця, Е. Семенюк і Т. Туниця справедливо підкреслюють, що питання екології більше не можна вважати внутрішньою справою окремої країни. Природне середовище не визнає державних кордонів, а локальні екологічні катастрофи набувають транскордонного та глобального значення. Це породжує нові виклики та суперечності у взаєминах між розвиненими та менш розвиненими державами щодо обсягів відповідальності за збереження довкілля [56, с. 11].

У процесі соціокультурної еволюції постійно взаємодіють ключові елементи реальності: природа, людина та технології. Ця взаємодія формує замкнене коло цивілізаційного розвитку, де стійкість екологічної системи є умовою самого існування суспільства.

В умовах глобалізації питання охорони довкілля стають ще актуальнішими. Забезпечення ресурсами дедалі більше зосереджується в руках провідних держав і транснаціональних корпорацій, які часто нехтують принципами раціонального природокористування, спричиняючи масштабні екологічні ризики – від парникового ефекту до знищення біосферних заповідників.

Ці глобальні виклики перетворюють природоохоронну діяльність на пріоритет не лише екологічної, але й економічної, політичної та правової

політики держав. Інтеграція екологічного фактору в усі сфери суспільного життя стає визначальною умовою сучасного розвитку [54, с. 150].

У багатьох країнах світу сфера економіки та захисту природи часто розглядається як окремі і навіть суперечливі види діяльності. Таке становище зумовлює потребу в новому інтегрованому підході, за допомогою якого можна забезпечити, як економічне зростання, так і охорону довкілля. Провідні розвинені країни демонструють значні успіхи у сфері раціоналізації природокористування, що заслуговують на детальний аналіз. Важливо підкреслити, що методи розв'язання екологічних проблем, незважаючи на спільну концептуальну основу, характеризуються певними національними особливостями. Ці особливості детерміновані, з одного боку, специфікою механізму регулювання економіки на конкретному етапі соціально-економічного розвитку, а з іншого – характерними ознаками господарського механізму, притаманного кожній окремій державі.

Система регулювання сфери природокористування в кожній країні має унікальну специфіку. Вона формується під впливом низки чинників, включаючи обсяг природно-ресурсного потенціалу, ступінь його освоєності, ефективність використання окремих природних компонентів та рівень господарського навантаження. Отже, успішні стратегії управління природокористуванням вимагають адаптації до національних умов та комплексного врахування зазначених параметрів.

Нині у розвинутих країнах державні інститути сконцентровують увагу на таких напрямках природоохоронного характеру, як:

- безпосереднє здійснення великомасштабних природоохоронних заходів, що передбачають організацію і фінансування НДДКР, надання грантової допомоги для виконання наукових тем, реалізацію загальнонаціональних проектів природоохоронного призначення, підготовку спеціалістів, формування екологічної інфраструктури;
- забезпечення нормативно-правового регулювання, що передбачає розроблення чіткої системи природоохоронного законодавства і контроль за

його виконанням, екологічну експертизу проектів, екологічне інспектування і ліцензування господарської діяльності, екологічну стандартизацію, установа екологічних норм, квот тощо;

– економічне стимулювання природоохоронної діяльності приватного сектору за допомогою субсидій, податкових пільг, позик, кредитів за низькими відсотками, встановлення режиму прискореної амортизації природоохоронного устаткування, купівлі-продажу прав на забруднення, надання допомоги в отриманні патентів та ліцензій;

– проведення семінарів, наукових форумів для дослідників з управління знаннями в сфері охорони довкілля, проведення конкурсів серед інноваторів [57].

Зарубіжний досвід засвідчує, що механізм регулювання сфери природокористування здебільшого являє собою комплекс заходів податкового та кредитного характеру. Серед них найбільшого поширення набули ті, що пов'язані з наданням прямої чи опосередкованої допомоги приватному капіталу з боку держави.

Зокрема, в країнах Західної Європи та Північної Америки фінансова підтримка природоохоронної діяльності стала однією з ключових складових державної політики. Важливо відзначити, що ці заходи реалізуються у контексті загальної системи екологічного права, яке протягом останніх десятиліть зазнало суттєвої еволюції. Яскравим прикладом цього є Європейський Союз, який завдяки правовим інструментам та програмам забезпечив значний прогрес у сфері охорони довкілля протягом останніх 40 років.

Одним із стратегічно важливих напрямів міжнародного екологічного партнерства виступає імплементація інструментів Кіотського протоколу, зокрема гнучких механізмів, таких як торгівля квотами на викиди парникових газів та впровадження проектів зі скорочення цих викидів. Експертна спільнота розглядає ці інструменти як потенційні джерела залучення інвестицій до національних економік. У цьому контексті 18 жовтня 2006 року Верховна Рада

України ратифікувала поправки до Монреальського протоколу, що регламентує використання речовин, які спричиняють руйнування озонового шару. Цей крок засвідчив високий рівень відповідальності Української держави у вирішенні глобальних екологічних викликів.

Фінансування природоохоронної діяльності також може здійснюватися через спеціалізовані фіскальні інструменти, зокрема екологічні податки, збори та штрафи за перевищення допустимих норм забруднення. У більшості розвинених країн рівень таких платежів визначається відповідно до обсягів фактичного забруднення. Практика формування екологічних фондів із цільовим використанням фінансових ресурсів – для проведення досліджень, компенсації збитків та реалізації програм – широко застосовується у Нідерландах, частково у Німеччині, Франції та Польщі.

Аналіз свідчить, що країни з високим рівнем індустріального розвитку впровадили гнучкі договірні механізми взаємодії між екологічними організаціями та суб'єктами природокористування. Ці механізми мають динамічний характер, постійно адаптуючись до змін у соціально-економічному та екологічному середовищі, зокрема через щорічний перегляд цінової політики.

Удосконалення податкової системи вважається одним із ключових інструментів стимулювання раціонального природокористування. Водночас міжнародна практика екологічного оподаткування свідчить про обмежене застосування таких заходів у економічно розвинених державах, де перевага надається ринковим механізмам впливу на екологічну поведінку суб'єктів господарювання.

Однією з найбільш інституційно розвинених моделей екологічного регулювання є підхід Європейського Союзу, який демонструє інтеграцію екологічних цілей у всі політики та фінансові інструменти.

Успіхи ЄС в даній сфері відображені в основоположних договорах, де питання охорони навколишнього середовища набувають вагомого значення. Прагнення ЄС досягти кліматичної нейтральності до 2050 року стало

катализатором масштабної нормативної трансформації, яка охоплює широкий спектр секторів – від енергетики до екосистемного відновлення. При цьому концепція «чистого приросту» (net gain) замінює традиційну парадигму «нульового збитку», яка виявилась недостатньо ефективною в умовах зростаючого екологічного навантаження [58].

Однак, варто зазначити, що історично екологічна політика в ЄС часто відступала перед пріоритетами соціально-економічного розвитку. У випадках конфлікту між регуляторними нормами екологічного та економічного характеру, судові та адміністративні рішення нерідко приймалися на користь останнього. Це призвело до недостатньої інтеграції екологічних вимог в інші галузеві політики і, як наслідок, до втрат природних ресурсів.

Щодо екологічної політики, то її компетенція визначається не через перелік сфер діяльності, які підлягають регулюванню, а через цілі, яких необхідно досягти. Так, згідно зі статтею 191(1) Договору про функціонування Європейського Союзу, екологічна політика ЄС має чотири основні завдання:

- збереження, захист і поліпшення якості довкілля;
- охорона здоров'я людей;
- ощадливе та раціональне використання природних ресурсів;
- сприяння міжнародним заходам для вирішення регіональних або глобальних екологічних проблем, особливо зміни клімату.

У цьому контексті Комісія ухвалила дві визначальні стратегії – у 2019 та 2021 роках. Перша з них, Європейський зелений курс (грудень 2019), задає напрямок цієї трансформації [59]. У документі розглянуто політики щодо чистої енергії, промисловості, транспорту, сільського господарства, будівництва, оподаткування, соціальної підтримки тощо. Також анонсовано численні стратегії щодо:

- біорізноманіття,
- циркулярної економіки,
- нульового забруднення,

- сталого транспорту,
- відновлюваної енергетики, водню, батарей тощо.

На основі кліматичного законодавства (Регламент ЄС 2021/1119), ЄС поставив амбітну мету зменшити викиди на щонайменше 55% до 2030 року порівняно з 1990-м, та стати першим кліматично нейтральним континентом до 2050-го. Для реалізації цих цілей прийнято законодавчий пакет «Fit for 55», що містить низку нормативних актів для конкретизації механізмів досягнення кліматичних зобов'язань.

Одним з ключових фінансових інструментів став Механізм відновлення та стійкості (RRF), у межах якого передбачено фінансування реформ та інвестицій, що відповідають екологічним критеріям. Суттєвою інновацією стала вимога дотримання принципу «Do No Significant Harm» (DNHS), що означає заборону фінансування заходів, які завдають суттєвої шкоди екологічним цілям. Крім того, 37% витрат за RRF мають безпосередньо сприяти досягненню кліматичних цілей [58].

Фінансування в межах RRF становить 672,5 млрд євро (312,5 млрд – гранти; 360 млрд – позики), з яких 70% коштів розподілено у 2021-2022 роках. Кожна держава-член повинна подавати окрему екологічну оцінку для кожного заходу, що фінансується, або обґрунтовувати його відповідність встановленим шести екологічним цілям ЄС. При цьому остаточне рішення щодо відповідності DNHS ухвалює Єврокомісія.

Важливою складовою є також функціонування Фонду справедливого переходу (€17,5 млрд) та Інструменту справедливого переходу (€55 млрд), які забезпечують фінансову підтримку регіонам, що зазнають найбільших трансформацій у процесі переходу до кліматичної нейтральності.

Попри низку структурних викликів (зокрема у сфері інновацій, цифровізації та технологічної залежності від США чи Китаю), ЄС продовжує впроваджувати інструменти зовнішньої екологічної політики. Наприклад, CBAM (Carbon Border Adjustment Mechanism) або розширення Системи торгівлі

квотами (ETS) на авіацію створюють нові умови конкуренції та підсилюють екологічний компонент у міжнародній торгівлі [60].

Програмна ініціатива Next Generation EU дозволяє поєднувати внутрішні реформи із досягненням геополітичних цілей. Таким чином, ЄС демонструє унікальний приклад багаторівневої екологічної політики, де фінансові, правові, нормативні та дипломатичні інструменти діють у синергії [58].

На прикладі Європейського Союзу можна простежити, як інтеграція екологічних пріоритетів у публічну політику та бюджетне планування стає ефективним механізмом стимулювання екологічно відповідальної поведінки. Це свідчить про системність підходу, яку можна вивчати і адаптувати як орієнтир для вдосконалення національних механізмів державного регулювання у сфері охорони довкілля.

Водночас Китай демонструє приклад централізованого і авторитарного підходу, який базується на цифровому контролі, вертикальній ієрархії та запровадженні новітніх інструментів моніторингу поведінки суб'єктів господарювання. На початку 2010-х років загострення екологічної ситуації в Китаї та її трагічні наслідки для здоров'я населення вийшли на передній план. Низка резонансних подій зробила неможливим подальше ігнорування екологічної кризи. Практично всі природні компоненти, виснажені ще в маоїстську епоху, нині перебувають у критичному стані: вода, повітря, ґрунти – всі індикатори свідчили про катастрофічну ситуацію [61].

Хоча проблема забруднення води залишалась менш помітною, густий смог, що накрив численні регіони країни, став очевидним свідченням масштабності екологічної загрози. Ще більш тривожними стали результати урядового звіту 2014 року: понад 20% орних земель країни були забруднені важкими металами. У відповідь на це влада заборонила сільськогосподарське використання більш ніж 3,3 млн гектарів, що перевищує площу Бельгії.

Хоча точну шкоду для здоров'я оцінити складно, очевидно, що значна частина населення Китаю щоденно зазнає впливу забруднюючих речовин – у повітрі, воді та їжі – в безпрецедентному масштабі. Низка соціально-

екологічних скандалів, у яких фігурували місцеві чиновники та керівники державних підприємств, сприяла втраті довіри до влади та дискредитації Комуністичної партії Китаю.

У відповідь на моральну кризу адміністрація Сі Цзіньпіна після 2012 року ініціювала програму морального оновлення, зокрема через створення Системи соціального кредиту (SCS). Новим у Плані розвитку SCS (2014-2020) стало поширення її дії за межі банківського сектору – на всі аспекти суспільного життя, включаючи соціальну, політичну, екологічну сфери. Вона спрямована на оцінювання надійності, доброчесності та моральної поведінки громадян, компаній та державних установ [62].

Система соціального кредиту використовує дисциплінарні інструменти для заохочення або покарання суб'єктів господарювання, чиновників, громадян. Одним із її ключових підрозділів стала Система екологічного кредитування підприємств (Corporate Environmental Credit System, CECS), покликана забезпечити дотримання екологічного законодавства шляхом постійного моніторингу та санкціонування порушників [63].

Реалізація екологічної політики базується на кількох ключових принципах:

- забезпечення прозорості екологічної інформації
- активна участь громадян,
- міжсекторальний контроль усіх причетних суб'єктів,
- посилення централізованого (вертикального) управління.

При цьому система екологічного регулювання Китаю має інституційну особливість – принцип «подвійного підпорядкування». Наприклад, місцеві Бюро охорони довкілля (ЕРВ) підпорядковуються одночасно як Міністерству охорони довкілля (центральний рівень), так і місцевим урядам, від яких залежать їхні кадрові та фінансові ресурси. Це створює конфлікт інтересів: місцеві органи влади часто зацікавлені в економічному зростанні, а не в обмеженні забруднень [64].

У результаті саме місцева влада відповідає за реалізацію екологічної політики, визначає чисельність інспекторів, розподіляє ресурси тощо. Водночас великі державні компанії, які мають вищий статус, часто уникають санкцій завдяки політичній підтримці. Наприклад, у провінції Шаньдун порушення з боку державних ТЕС залишалися безкарними через втручання місцевих чиновників.

Така ситуація спричинила необхідність глибоких реформ. У 2014 році було ухвалено нову редакцію Закону про охорону довкілля (вперше з 1989 року). Закон, що набрав чинності у 2015 році, підвищив екологічні стандарти та надав органам влади додаткові повноваження для боротьби з порушниками. Він дозволяє застосовувати значні штрафи, аж до припинення діяльності підприємств, що фальсифікують звітність або ігнорують екологічні норми.

Паралельно було здійснено інституційну реформу (2018 р.), яка передбачала консолідацію повноважень екологічного регулювання в нових структурах [65]:

- Міністерство екології та довкілля (МЕЕ) – відповідальне за захист довкілля;
- Міністерство природних ресурсів (MNR) – координує використання природних ресурсів.

Штат МЕЕ було розширено, однак він досі залишається недостатнім з огляду на територіальні масштаби КНР та обсяг функцій, серед яких – моніторинг, контроль дотримання норм, радіаційна безпека тощо.

З метою подолання проблем, пов'язаних із «подвійним підпорядкуванням», було створено Центральні екологічні інспекційні групи (CEITs), які підзвітні безпосередньо Центральному комітету КПК. Вони проводять перевірки у форм кампаній, зокрема в регіонах із великою кількістю скарг або негативною суспільною реакцією. Вперше до перевірок долучено не лише урядові структури, а й партійні комітети.

Система CECS стала одним із головних інструментів посилення державного контролю в екологічній сфері. Офіційні документи позиціонують її

як «інноваційну модель екологічного управління», яка охоплює державні інституції, бізнес і громадян.

Зміст CECS передбачає оцінку підприємств за низкою екологічних критеріїв, включно з корпоративною відповідальністю. У 2014 році Міністерство охорони довкілля опублікувало методику оцінювання, яка базується на 19 індикаторах у трьох сферах [66]:

- запобігання забрудненню,
- захист екосистем,
- екологічна відповідальність компаній.

Компанії класифікуються за кольоровими «картками»: «зелена» означає надійність, «червона» – включення до чорного списку. Списки мають практичні наслідки – від доступу до кредитів і держзакупівель до інтенсивності перевірок і санкцій.

Попри заявлену національну уніфікацію, наразі система CECS реалізується фрагментарно – через провінційні та муніципальні моделі, які мають узгоджуватися з загальними принципами, сформульованими в Пекіні. Відповідно, кожен регіон має сформувати власну систему збору даних, оцінювання та стимулювання підприємств.

У підсумку, хоча в екологічній сфері Китаю спостерігаються певні зрушення, ці результати досягаються переважно шляхом посилення державного контролю, а не структурних змін. Брак культури сталого природокористування, десятиліття політики невтручання та централізований авторитарний стиль управління залишають мало шансів на справжню трансформацію. Натомість екологічне «покращення» досягається переважно репресивними методами – цифровим моніторингом, інспекціями та санкціями.

Система CECS, хоча і демонструє перші «позитивні» результати, не завжди відображає реальний стан речей: надзвичайно високі рейтинги підприємств суперечать загальному фону критичної екологічної ситуації. Це свідчить про наявність інституційної недовіри та маніпулятивного використання механізмів оцінювання.

Модель США істотно відрізняється завдяки високому рівню децентралізації та участі судової гілки влади в охороні довкілля, що дозволяє гнучко реагувати на екологічні виклики на рівні окремих штатів. У Сполучених Штатах Америки децентралізована модель державного управління створює сприятливі умови для ухвалення окремими штатами власних нормативно-правових актів, що передбачають вищі стандарти охорони довкілля порівняно з федеральним законодавством. Такий підхід формує ефективну систему багаторівневого регулювання, у межах якої органи влади на місцях здатні оперативно реагувати на екологічні загрози, адаптуючи відповідну політику до конкретних соціально-економічних і природно-кліматичних умов [67].

Зокрема, у низці штатів – таких як Пенсильванія, Монтана та Нью-Йорк – були прийняті так звані «зелені поправки» (Green Amendments) до конституцій. Вони гарантують право громадян на чисте, здорове і безпечне довкілля. Закріплення таких прав на конституційному рівні не лише підвищує їхній юридичний статус, а й відкриває ширші можливості для їхнього ефективного захисту в судовому порядку.

Крім того, прикладом успішної міжштатної взаємодії в контексті екологічного управління є Ініціатива зі зменшення парникових газів (Regional Greenhouse Gas Initiative, RGGI). У рамках цієї ініціативи кілька штатів координують зусилля задля зниження обсягів викидів. Подібні угоди сприяють гармонізації екологічної політики між юрисдикціями та підвищують її загальну результативність.

Варто також зазначити, що штати активно використовують судові механізми як інструмент впливу на екологічну політику. Зокрема, вони подають позови до федерального уряду з метою оскарження рішень, які потенційно можуть зашкодити довкіллю. Один із яскравих прикладів – колективні позови щодо перегляду положень Закону про зникаючі види (Endangered Species Act), що призвели до скасування низки нормативних змін, які ослаблювали механізми охорони природи.

У багатьох штатах активно розвиваються механізми громадської участі у процесах формування та реалізації екологічної політики. Таке залучення сприяє підвищенню легітимності управлінських рішень, зміцненню підзвітності органів влади та формуванню екологічної свідомості громадян [67].

Ключову роль у реалізації державної екологічної політики відіграє Агентство з охорони навколишнього середовища (Environmental Protection Agency, EPA) – незалежна установа федерального уряду, відповідальна за координацію діяльності у сфері захисту довкілля. EPA здійснює екологічну оцінку, організовує наукові дослідження, впроваджує просвітницькі програми та забезпечує дотримання екологічного законодавства у співпраці з місцевими, племінними та регіональними органами влади.

До повноважень EPA належать також: накладення штрафів, застосування санкцій та інших примусових заходів, делегування функцій штатам і визнанням на федеральному рівні племенам щодо видачі екологічних дозволів, проведення моніторингу та контролю за дотриманням нормативних вимог. Крім того, агентство активно співпрацює з приватним сектором у рамках добровільних програм з енергоефективності та запобігання забрудненню.

Варто зазначити, що політика США у сфері довкілля істотно змінювалася залежно від адміністрації. Наприклад, під час президентства Дональда Трампа було скасовано чимало кліматичних норм і стимулів для розвитку чистої енергетики, а пріоритет було надано підтримці виробництва викопного палива. США вдруге вийшли з Паризької кліматичної угоди, а також були розпущені ключові міжвідомчі структури – зокрема, Робоча група з соціальної вартості парникових газів та Офіс екологічної юстиції EPA [67].

Отже, екологічна політика Сполучених Штатів Америки поєднує в собі децентралізовану модель управління, активне використання судових інструментів, потужний інституційний потенціал Агентства з охорони навколишнього середовища (EPA), а також гнучкі механізми участі громадськості. Така багаторівнева система забезпечує гнучкість у реагуванні на

нові екологічні виклики, дозволяє адаптувати регуляторні рішення до місцевих умов і сприяє підвищенню легітимності політичних рішень.

У контексті фінансових механізмів важливо відзначити страхування екологічних ризиків як ефективний інструмент міжнародної практики державного регулювання природоохоронної діяльності. Зважаючи на зростаючу частоту техногенних аварій та екологічних катастроф, впровадження страхових моделей відіграє дедалі вагомішу роль. У ряді випадків збитки від застрахованих екологічних інцидентів перевищували один мільярд доларів США, що підтверджує масштаб потенційних ризиків та необхідність формування дієвих механізмів екологічного страхування в системі державного управління.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє зробити висновок про доцільність впровадження адаптивної моделі регулювання, що включає взаємопов'язані компоненти: нормативно-правові, економічні, інституційні та соціальні. Реалізація такого підходу передбачає як розроблення нових інструментів впливу, так і модернізацію існуючих механізмів у сфері природокористування та екологічного управління.

У цьому контексті варто звернути увагу на японську модель, яка останніми роками демонструє прагнення до декарбонізації економіки, проте водночас стикається з низкою системних викликів. Японія ж демонструє змішану модель, де особливу роль відіграють елементи корпоративного управління та добровільної звітності, що, однак, породжує нові ризики, пов'язані з маніпуляцією екологічною інформацією. Історично кліматична політика Японії дещо відставала від глобальних екологічних амбіцій, хоча останнім часом країна задекларувала досягнення вуглецевої нейтральності до 2050 року. Проте у сфері корпоративного екологічного звітування та управління зберігаються серйозні ризики, зокрема пов'язані з поширенням грінвошингу – навмисного викривлення або прикрашання екологічних даних у звітах компаній [68].

Японська система екологічного врядування значною мірою базується на внутрішньо-корпоративних механізмах. До таких інструментів належать участь незалежних директорів у прийнятті рішень, впровадження систем змінного преміювання топменеджменту, а також залучення іноземних інвесторів до структури власності. Це демонструє прагнення до інтеграції екологічної відповідальності в бізнес-практики, що, з одного боку, формує підґрунтя для сталого розвитку, а з іншого – актуалізує потребу в ефективному державному нагляді задля уникнення зловживань і маніпуляцій.

Грінвошинг як явище становить новий виклик для державної системи екологічного регулювання. Йдеться про ситуації, коли офіційні екологічні заяви компаній не відповідають їхній фактичній діяльності. В умовах лібералізації економіки та глобальної конкуренції цей феномен створює загрозу підриву довіри до механізмів сталого розвитку. Законодавство, як і регуляторні інституції, мають не лише стимулювати прозорість і підзвітність, а й забезпечувати перевірку достовірності екологічної звітності.

Міжнародна практика, зокрема японська, свідчить про неоднозначність такого інструменту, як незалежне зовнішнє підтвердження (assurance) екологічної інформації. Хоча воно формально має виконувати функцію контролю, на практиці іноді використовується як засіб легітимації недостовірних даних. Це підкреслює необхідність розробки чітких стандартів екологічного аудиту, підвищення кваліфікаційних вимог до аудиторів, а також посилення нормативної відповідальності за порушення у сфері екологічного звітування.

З-поміж інноваційних підходів окремої уваги заслуговує австралійський досвід, який ґрунтується на використанні супутникових технологій і цифрового моніторингу довкілля як інструменту прийняття рішень. Важливою характеристикою сучасної системи екологічного врядування в Австралії є активне впровадження цифрових технологій, зокрема супутникового моніторингу. Як засвідчено у доповіді State of the Environment 2021, країна широко використовує супутникові дані для спостереження за змінами

узбережжя, деградацією ґрунтів, станом водних ресурсів, лісів і рівнем біорізноманіття. Ці інструменти дозволяють оперативно фіксувати екологічні зміни, визначати осередки ризику та формувати науково обґрунтовані управлінські рішення як на федеральному, так і на регіональному рівнях [69].

Інтеграція даних дистанційного зондування із наземними дослідженнями створює передумови для високоточного екологічного прогнозування, моделювання наслідків змін клімату та оцінювання ефективності реалізованих природоохоронних заходів. Такий досвід підтверджує потенціал використання цифрових технологій як складової екологічної політики та як елементу адаптивного управління, що дозволяє державі діяти на випередження в умовах кліматичних викликів і антропогенних загроз.

Таким чином, австралійська модель демонструє ефективність синергії між науковим аналізом, технологічними інноваціями та державним регулюванням у сфері охорони довкілля, що може слугувати орієнтиром для модернізації аналогічних механізмів в інших країнах.

З метою систематизації та узагальнення ключових підходів до державного регулювання природоохоронної діяльності в окремих країнах світу, доцільним є порівняльний аналіз їхніх механізмів впровадження та основних викликів. Узагальнені результати цього аналізу представлено у таблиці, яка ілюструє різноманітність моделей екологічного управління – від централізованих систем із жорстким контролем до децентралізованих підходів з активною участю громадськості та використанням цифрових технологій. Окрему увагу приділено інструментам екологічного моніторингу, системам оцінки доброчесності суб'єктів, корпоративній звітності, а також ролі судової практики і міжурядової координації. Такий порівняльний формат дозволяє краще зрозуміти специфіку міжнародного досвіду й обґрунтувати релевантні напрямки його імплементації в українську систему природоохоронного регулювання.

Таблиця 1.5

Характеристика механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в ЄС та розвинених країнах світу

Країна	Ключові інструменти регулювання	Особливості реалізації	Слабкі сторони / виклики
ЄС	Екомодернізація, «зелена угода», система ETS, принцип DNSH	Стратегічне планування, фінансова підтримка (RRF), правові зобов'язання	Повільне впровадження в деяких країнах, складна координація
Китай	Соціальний та екологічний кредит (CECS), CEIT, реформа 2018 року	Жорсткий контроль, цифрове управління, вертикальна ієрархія	Авторитаризм, ризик маніпуляцій, показушні результати
США	Green Amendments, судовий контроль, EPA, RGGI	Штати можуть встановлювати вищі стандарти, активна участь громадськості	Політична нестабільність, ризик дерегуляції
Японія	Корпоративне звітування, екологічна добросесність, зовнішнє assurance	Акцент на корпоративну відповідальність, вплив акціонерів	Поширення грінвошингу, слабкий контроль за достовірністю звітності
Австралія	Геодані, супутниковий моніторинг, оцінка екосистемних послуг	Активне використання технологій для прийняття рішень	Не завжди супроводжується правовими санкціями

Джерело: розроблено автором.

Порівняльний аналіз міжнародного досвіду дозволяє виявити декілька ключових тенденцій сучасного екологічного регулювання: поєднання нормативного та інституційного контролю з економічними стимулами, посилення прозорості та цифрового моніторингу, а також активне залучення громадськості. Україна може врахувати ці елементи при формуванні власної системи екологічного управління, адаптуючи найефективніші інструменти до національного контексту.

Висновки до розділу 1

Охорона довкілля набуває статусу комплексної і системної діяльності, що об'єднує нормативно-правові, інституційні, економічні, освітні та культурні елементи і виступає не лише як окремий сектор державної політики, а й як складова частина сталого розвитку, що забезпечує гармонізацію відносин між суспільством і природою. Державне регулювання у сфері охорони довкілля постає як ключовий механізм впливу, покликаний забезпечити екологічну безпеку, раціональне природокористування та соціально-економічну збалансованість.

Доведено, що природоохоронна діяльність має міждисциплінарну природу та вимагає узгодженого правового, інституційного й організаційного забезпечення. Варіативність трактувань поняття ускладнює практику управління, що актуалізує потребу в чіткому категоріальному апараті та системі принципів, закріплених у законодавстві.

Розмежовано механізми «регулювання» та «управління»: перше описує послідовність впливу та моніторинг дотримання правил, друге – організаційну систему й інструменти планування та реалізації влади, критерії для їх моніторингу та оцінювання. Аналіз змісту й класифікацій механізмів державного регулювання в екологічній сфері свідчить про їх багатокomпонентний і системний характер. Вони поєднують в собі інституційно-нормативні, фінансово-економічні, інформаційно-аналітичні та освітньо-кадрові елементи, що мають бути скоординовані у межах єдиної екологічної політики. Механізм державного регулювання у сфері охорони довкілля складається з низки взаємодоповнюючих компонентних частин. Зокрема, використовуються такі елементи державного регулювання, як: законодавче регулювання (нормативно-правові акти), інституційне регулювання (створення та функціонування відповідних державних органів), фінансовий контроль та стратегічне планування, формування наглядових рад, заходи антикорупційної діяльності, механізми взаємодії зі стейкхолдерами,

системи підготовки кадрів, методи міжгалузевої координації, діджиталізація. Особливої актуальності набуває інтеграція цифрових інструментів управління та міжсекторальна взаємодія суб'єктів державної політики й заінтересованих сторін.

Порівняльний аналіз засвідчив поєднання нормативно-інституційних засобів з економічними стимулами, зростання прозорості й цифрового моніторингу та широке залучення громадськості; ці елементи слід адаптувати в національну систему регулювання з урахуванням українського контексту. Ефективність механізмів державного регулювання охорони довкілля визначається не лише нормативним забезпеченням, а й здатністю адаптуватися до змін зовнішнього середовища, відповідати принципам сталого розвитку, забезпечувати прозорість, підзвітність і результативність екологічної політики. Саме комплексний і скоординований підхід до формування таких механізмів є запорукою їхньої ефективної реалізації в сучасних умовах.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє зробити висновок про доцільність впровадження адаптивної моделі регулювання, що включає взаємопов'язані компоненти: нормативно-правові, економічні, інституційні та соціальні. Реалізація такого підходу передбачає як розроблення нових інструментів впливу, так і модернізацію існуючих механізмів у сфері природокористування та екологічного управління.

Огляд міжнародних практик засвідчує кілька провідних трендів у сучасному екорегуванні: інтеграцію правових та інституційних механізмів з економічними стимулами, посилення відкритості й цифрового моніторингу, а також широку участь громадськості. Україна може врахувати ці підходи, формуючи власну систему екологічного управління, адаптувавши найбільш дієві інструменти до національних умов.

Обґрунтовано, що в умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану, природоохоронна діяльність набуває ознак стратегічного пріоритету національної безпеки, а її ефективне державне регулювання має здійснюватися

з урахуванням принципів сталого розвитку як базового цільового орієнтиру публічної політики у сфері охорони довкілля.

Основні результати наукових досліджень, викладених у першому розділі дисертації, опубліковано в роботах автора [151, 154].

РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

2.1. Напрями формування та розвитку природоохоронної діяльності в Україні

Глобалізаційні процеси та зміни підходів до формування суспільних зв'язків на сьогодні демонструють важливість екологічної складової у нашому житті, через що постає необхідність надання більшої уваги охороні довкілля та розробки ефективних інструментів регулювання та заходів щодо її забезпечення. Особливо гостро наразі відображається вплив повномасштабного вторгнення РФ на територію України та обстріли цих територій, адже це спричиняє до руйнації екології не лише України, а й екологічного фону сусідніх країн. Також важливим фактором впливу є економічний розвиток держави, що несе за собою здебільшого нераціональне використання природних ресурсів та низький рівень їх поновлення, що унеможливорює забезпечення сталого розвитку.

Відповідно до Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року описуються наступні причини екологічних проблем України, а саме «підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, зокрема у рішеннях Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади; переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання; фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки; неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема узгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого

самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища; низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти; незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян; незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та незабезпечення невідворотності відповідальності за його порушення; недостатнє фінансування з державного та місцевих бюджетів природоохоронних заходів, фінансування таких заходів за залишковим принципом» [17].

Державне регулювання природоохоронної діяльності в Україні, тобто виконання окремих завдань інституціями, що представлені на рисунку 2.1, виступає комплекс заходів, що націлені на підвищення ефективності системи природокористування та мінімізацію негативних чинників впливу на навколишнє природне середовище і реалізується здебільшого через використання інструментів впливу економічного та адміністративно-правового характеру, що регулюється чинним українським законодавством.

Рис. 2.1. Органи державної влади у сфері природоохоронної діяльності України

Джерело: складено автором на основі [70, с. 43]

У вітчизняній науковій літературі Л. Сергієнко, О. Дзюбенко і С. Ожго окреслюють державну екологічну політику як «комплекс законодавчо визначених цілей і завдань, засобів та інструментів, заходів та дій органів державної влади на всіх рівнях у сфері екології та охорони навколишнього середовища, що спрямовані на збереження і відтворення, а також охорону навколишнього природного середовища, максимального ефективного використання природно-ресурсного потенціалу країни, забезпечення раціонального, екологічно безпечного господарювання та високоефективного збалансованого природокористування шляхом запровадження інноваційних та екологічних технологій, створення сприятливих умов для забезпечення екологічної безпеки держави та безпечного життя її громадян» [71, с. 193].

Для комплексного розуміння еволюції нормативно-правового забезпечення та інституційних підходів доцільно простежити основні етапи розвитку державної екологічної політики, що відображено у таблиці 2.1

Таким чином, наведена періодизація дозволяє простежити поступову трансформацію екологічної політики України – від формування базових законодавчих засад до інтеграції екологічних пріоритетів у сферу національної безпеки та післявоєнного відновлення. Така періодизація дозволяє не лише відобразити хронологію розвитку екологічної політики, а й співвіднести кожен етап із домінуючими механізмами державного регулювання та зміною ролі органів публічної влади.

Відтак аналіз наведених періодів свідчить, що в пострадянський період відбувалося становлення інституційних та нормативних основ для подальшого розвитку екологічної сфери в Україні. Державне українське регулювання відходило від радянських постулат та започатковувало власні наративи відповідно до потреб країни, впроваджуючи перші основоположні нормативи.

Таблиця 2.1.

Етапи розвитку державної екологічної політики в Україні

Період	Назва етапу	Характеристика
До 2000 року	Пострадянський період	<p>Розвиток законодавчої роботи, ухвалено низку важливих законів, серед яких Закон України «Про навколишнє природне середовище» (1991 р.), Закон України «Про природно-заповідний фонд України» (1992 р.), Закон України «Про охорону атмосферного повітря» (1992 р.), Закон України «Про тваринний світ» (1993 р.) (замінив Закон України «Про тваринний світ» 2001 р.), Закон України «Про екологічну експертизу» (1995 р.) (замінив Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» 2017 р.), а також Кодекс України про надра (1994 р.), Лісовий кодекс (1994 р.), Водний кодекс (1995 р.) та ін.</p> <p>1991 рік – ухвалено Закон УРСР «Про охорону навколишнього природного середовища», що означало закріплені та захищені законом екологічні права громадян, які у 1996 році інтегрувались у Конституцію України.</p> <p>1992 рік – прийнято Рамкову конвенцію ООН про зміни клімату, де Україна стала однією з країн-учасниць, ратифікувавши її у 1996 році [72]. Метою Конвенції є запобігання небезпечному антропогенному втручанням в кліматичну систему шляхом зменшення викидів парникових газів. У 1997 році було прийнято Кіотський протокол, який встановлює обов’язкові цілі щодо зменшення викидів</p> <p>1998 рік – спираючись на статтю 16 Конституції України, було розроблено та затверджено постановою Верховної Ради України Основні напрями державної політики України у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки [73]. Ці напрями демонстрували аналіз стану державної політики у таких сферах як: промисловість, сільське господарство, енергетика, транспорт, управління водними, земельними ресурсами, атмосферне повітря, тваринний та рослинний світ тощо, та впроваджував нові на той час інструменти регулювання та покращення стану реалізації державної політики у відповідних сферах.</p> <p>1999 рік – ратифіковано в Україні Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція), що впроваджує механізми доступу до екологічної інформації, участь громадськості в ухваленні рішень щодо питань навколишнього природного середовища [74].</p>
2000 – 2014 роки	Підготовка до євроінтеграції та адаптація до	<p>2004 рік – сформовано законодавчу базу в сфері екології для інтеграції відповідних аспектів законодавства ЄС, зокрема Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [75], за яким сфера довкілля є одним з пріоритетів для</p>

	стандартів ЄС	<p>адаптації законодавства України.</p> <p>2012 рік – тодішнім Міністерством екології та природних ресурсів України затверджено наказ від 17.12.2012 № 659 «Щодо затвердження Базового плану адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу (Базовий план апроксимації)» [76]. В Плані визначено перелік директив ЄС у сфері охорони довкілля, до яких українське законодавство має відповідати.</p> <p>2014 рік – укладання та набрання чинності «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [77], що заклало фундамент для курсу української екологічної держави на зближення із моделлю екологічної держави в рамках Європейського Союзу.</p>
2015 – 2021 роки	Становлення екологічного врядування (інтеграцію, прозорість і участь громадськості)	<p>2015 рік – Україна уклала Паризьку угоду, що ратифіковано у 2016 році [78]. Мета Угоди є обмеження глобального потепління до значень значно нижче 2, бажано до 1,5 градуса Цельсія порівняно з доіндустріальними рівнями.</p> <p>2019 рік – Президентом України підписано указ «Про деякі питання розвитку територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» [79], що має на меті перетворення Чорнобильської зони відчуження на привабливий туристичний об'єкт.</p> <p>2019 рік – прийняття Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [17], де передбачено перелік завдань по підвищенню рівня екологічної безпеки завдяки впровадження комплексного підходу до проведення оцінки ризиків, запобігання та мінімізації наслідків стихійних лих згідно з Йоганнесбурзьким планом дій та Глобальними цілями сталого розвитку до 2030 року.</p> <p>2021 рік – ухвалено в першому читанні проект Закону № 3091 «Про державний екологічний контроль», який має підвищити ефективність екологічного контролю, що стане потужним стимулом до модернізації промисловості та екологізації виробництва, проте наразі Закон так і було прийнято. Проекти законів № 5650 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо збереження лісів» та № 4167 «Про запобігання, зменшення та контроль забруднення, що виникає в результаті промислової діяльності» також не були затверджені.</p> <p>2021 рік – Президентом України ініційовано проект «Зелена країна».</p> <p>2021 рік – прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за незаконне видобування корисних копалин» [80], відповідно до якого ухвалено кримінальну відповідальність за незаконне видобування корисних копалин.</p>
2022 - сьогодні	Екологічна політика	2022 рік – прийняття Закону України «Про управління відходами» [81] стало основоположним етапом щодо впровадження європейських стандартів у сфері поводження з відходами.

	інтегрується в національну безпеку та відновлення довкілля після війни	<p>2023 рік – прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» [82], що окреслює ключові засади здійснення державного моніторингу стану довкілля. Однак, фахівці зазначають, що введенні зміни досі не забезпечують роботи цієї системи належним чином, тобто даний Закон потребує вдосконалення з практичної точки зору.</p> <p>2024 рік – прийняття Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» [83], що закріплює євроінтеграційний напрям та окреслює правові та організаційні засади державної кліматичної політики, спрямованої на забезпечення низьковуглецевого розвитку України, досягнення кліматичної нейтральності, адаптації до зміни клімату, виконання міжнародних зобов'язань України у цій сфері, а також засад створення національної системи інвентаризації антропогенних викидів із джерел та абсорбції поглиначами парникових газів, функціонування національної системи відстеження впровадження політик і заходів та прогнозування у сфері зміни клімату.</p> <p>2024 рік – прийняття Закону України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» [84], що впроваджує правові та організаційні засади щодо запобігання, зменшення та контролю забруднення, що виникає в результаті провадження окремих видів діяльності.</p> <p>2025 рік – схвалено Стратегію реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках [85].</p>
--	--	---

Розроблено автором на основі опрацьованих матеріалів.

Період 2000-2014 років характеризується формуванням підготовчого етапу до впровадження євроінтеграційних процесів. Можна стверджувати, що на даному етапі було утверджено європейський курс України, а отже в сферу охорони навколишнього середовища також було інтегровано інноваційні механізми державного регулювання Європейського Союзу, зокрема через ухвалення відповідних законодавчих актів.

Наступний період (2015–2021 роки) характеризується поглибленням упровадження сучасних механізмів державного регулювання, зокрема розвитком інструментів участі громадянського суспільства, формуванням підходів екологічного врядування та вдосконаленням нормативної бази відповідно до актуальних викликів зовнішнього середовища.

Сучасний етап формує роль екологічної політики як важливої частини забезпечення сфери національної безпеки та відновлення довкілля в період післявоєнної відбудови. У зв'язку з цим, проводиться та має необхідність в подальшому впроваджуватись низка нормативно-правових актів, що відповідатимуть за механізми державного регулювання у сфері екології з точки зору формування безпечного середовища.

Зміст сучасного етапу (2022 – дотепер) визначається насамперед воєнним станом, що актуалізував безпековий вимір екологічної політики та зумовив необхідність оперативної адаптації механізмів державного регулювання до умов бойових дій і післявоєнного відновлення. В умовах воєнного стану, внаслідок військової агресії зі сторони російської федерації, питання охорони навколишнього природного середовища набуває особливої актуальності та критичного значення. Це пояснюється тим, що військові дії спричиняють надто високий негативний вплив для екології. Відбувається руйнація інфраструктури та природних об'єктів, забруднення атмосфери, водних ресурсів та ґрунтового покриття внаслідок використання небезпечних для екологічної сфери боєприпасів, мінування територій, лісові пожежі та забруднення водою тощо. Такі екологічні проблеми, що з'являються через ведення бойових дій, в свою чергу, несуть серйозну загрозу здоров'ю та життю українського народу, втрату

природних ресурсів і зменшення різновиду живої природи, унеможливаючи її відновлення.

Саме тому існує попит на змістовне забезпечення державного регулювання у сфері екології, зокрема з питань запобігання негативного впливу на екологічну сферу та її відновлення внаслідок воєнних бойових дій. Важливим є саме практична складова реалізації завдань та заходів державного регулювання природоохоронної діяльності та оперативність дій для мінімізації шкоди екологічного фону України.

У зв'язку з цим було внесено низку змін до різних нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері екології та природоохоронної діяльності, звернувши увагу саме на особливості періоду дії воєнного стану на території України, а також з урахуванням майбутнього періоду післявоєнного відновлення.

Зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» затверджено зміни щодо 12 нормативно-правових актів, а Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів» - щодо 9 нормативно-правових актів. У загальному, такі зміни відбулися з метою затвердження спрощення процедур проведення відновлювальних робіт з ліквідації наслідків бойових дій протягом дії воєнного стану та на період відбудови після завершення воєнних дій [86].

Зазначені зміни в законодавстві мають прикладний ефект лише за умови їх інституційної підтримки: наявності органів, процедур, ресурсів та координаційних механізмів, здатних забезпечити виконання норм. У цьому контексті результативність державної екологічної політики прямо залежить від організаційної спроможності системи публічної влади.

Важливою умовою ефективності нормативно-правового регулювання є спроможність інституційної системи забезпечувати виконання законодавчих приписів, що зумовлює необхідність постійної оптимізації структури органів управління. Також, однією з важливих подій, що впливає на формування та

реалізацію державної екологічної політики, є ліквідація Міністерства аграрної політики та продовольства України та Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21 липня 2025 року № 903. Відтак функції двох вищезазначених міністерств перейшли до Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України шляхом реорганізації Міністерства економіки України [87]. Основною метою таких реорганізаційних заходів є підвищення ефективності системи управління державними ресурсами шляхом усунення дублювання функціональних повноважень та забезпечення більшої узгодженості державної політики в економічній, аграрній та екологічній сферах.

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки однією із проблемних ситуацій, що потребує вирішення, зазначається зміна клімату та погіршення екологічної ситуації внаслідок бойових дій на території України.

За оцінками Світового банку, пошкодження від пожеж зазнали 183,2 тис. гектарів лісів, що зумовлює знищення орієнтовно 43,1 млн. куб. метрів деревини (еквівалент дворічної заготівлі для всієї України). Серед найбільш постраждалих областей - Чернігівська, Сумська, Луганська, Київська, Житомирська та Харківська. Станом на початок травня 2023 року загальні викиди CO_{2e} (еквівалент вуглекислого газу) від лісових та інших пожеж становлять 17,7 млн. тон.

Внаслідок ведення бойових дій постраждало 20 % природоохоронних територій, 160 територій Смарагдової мережі (29 тис. кв. кілометрів) та 16 водно-болотних угідь, що охороняються Рамсарською конвенцією (6,3 тис. кв. кілометрів), перебувають під загрозою знищення. Станом на 1 жовтня 2023 року зафіксовано майже 2,6 тис. фактів завдання шкоди навколишньому природному середовищу внаслідок ведення бойових дій на суму майже 48,7 млрд. доларів США (без урахування наслідків руйнування греблі Каховської гідроелектростанції). Серед найбільш постраждалих областей - Донецька,

Житомирська, Київська, Луганська, Миколаївська, Сумська, Чернігівська та Харківська.

Від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації знищено або пошкоджено близько 800 об'єктів водогосподарської інфраструктури. Ведення бойових дій та пересування військової техніки спричиняють масштабне забруднення та руйнування ґрунтового покриву. Основним джерелом забруднення під час проведення вогневих стрільб є продукти вибуху, які проникають у ґрунт разом з водою, та уламки боєприпасів. Найбільш постраждалими регіонами є Донецька, Луганська, Миколаївська, Херсонська, Харківська та Запорізька області.

На 1 червня 2023 року кількість відходів, утворених внаслідок руйнувань житлової інфраструктури, становила близько 450 тис. тонн. Найбільший обсяг будівельних відходів накопичився в Київській, Житомирській, Сумській, Миколаївській, Херсонській, Чернігівській та Харківській областях. Значна частина таких відходів може бути повторно використана в будівництві або перероблена за умови їх сортування та/або демонтажу за типами відходів у місцях утворення.

Саме тому однією із трьох стратегічних цілей державної регіональної політики до 2027 року є формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах [88]. Це свідчить про те, що питання природоохоронної діяльності враховується та є частиною комплексної системи забезпечення побудови міцної країни. Тобто визначається взаємопов'язаність та набирає важливості узгодженість сфери екології з іншими сферами як економічна, соціальна, гуманітарна, безпекова тощо.

У червні 2025 року Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів на період до 2029 року. Загалом серед ключових завдань, передбачених даною Стратегією, є усунення

дублюючих функцій державного нагляду в екологічному секторі серед різних органів влади, а також можливості здійснення дозвільних та контрольних функцій одним органом влади. Тобто передбачається, що усі функції державного екологічного нагляду мають здійснюватись єдиним інтегрованим органом державного екологічного контролю [88]. Таким чином, на даному етапі відбувається перегляд функцій різних органів влади на різних рівнях, до компетенції яких відносяться питання державної екологічної політики, задля узгодженості цілей їхньої діяльності та розмежування функцій.

У контексті євроінтеграційних процесів сучасний етап характеризується посиленням гармонізації національного екологічного законодавства з правом ЄС, імплементацією директив ЄС та впровадженням європейських стандартів екологічного врядування. Це передбачає не лише формальне приведення нормативної бази у відповідність до *acquis* ЄС, а й трансформацію управлінської логіки державного регулювання у напрямі ризик-орієнтованості, прозорості, підзвітності та інституційної спроможності.

Однак, зауважує К. Дюпон, кількість угод та регуляторних документів, що проголошують високі цілі щодо посилення співробітництва між Україною та Європейським Союзом у сфері природоохоронної діяльності, невпинно зростає. Водночас проблема їх належної реалізації в Україні залишається актуальною. Затримки у прийнятті національних нормативно-правових актів, недостатній рівень залучення громадськості та обмежений інституційний потенціал становлять вагомі перешкоди для виконання взятих міжнародних зобов'язань та практичної імплементації передбачених заходів. Слід відзначити, що для більш ефективного просування та впровадження європейських стандартів, демонструючи свою зацікавленість в євроінтеграції України, Європейський Союз, зі свого боку, має засвідчити політичну рішучість, надавши Україні чітко окреслені перспективи співробітництва та забезпечивши належний рівень фінансової підтримки для реалізації конкретних проєктів [89, с. 112].

На думку В. Лоза серед основних недоліків нормативно-правових актів України є: 1) природоохоронні нормативи, що не відповідають реальному стану і завищена кількість нормованих речовин; 2) деякі акти мають декларативний характер і недостатньо опрацьовані; 3) акти досить віддалені від цілей реалізації; 4) недостатньо підзаконних актів і затверджених процедур чи механізмів; 5) політичні інструменти недостатньо орієнтовані на створення стимулів для суб'єктів регулювання щодо досягнення більш високих цільових показників; 6) низький рівень залучення громадськості до розробки державної політики і законодавчих актів; 7) непоінформованість громадськості про чинні природоохоронні акти; 8) наявність дублюючих один одного актів і функцій державних органів; 9) недостатньо ефективна інституційна структура. Перегляд та зміни нормативно-правової бази України найбільш необхідні в таких ключових політичних інструментах як стандарти, оцінки впливу на навколишнє середовище та системи видачі дозволів, моніторингу і забезпечення дотримання чинного законодавства. Разом з управлінням охороною навколишнього природного середовища на підприємствах та виробництвах слід розвивати такі інструменти екологічної політики як добровільні угоди, обмін інформацією, створення реєстрів викидів [90, с. 28].

Узагальнюючи наведені наукові підходи, можна стверджувати, що ключовими проблемами нормативно-правового забезпечення природоохоронної діяльності в Україні залишаються фрагментарність законодавства, дублювання повноважень органів публічної влади, недостатня інтеграція екологічних вимог у секторальні політики та обмежена інституційна спроможність органів контролю.

На нашу думку, система органів у сфері охорони довкілля має ґрунтуватися на чіткому розмежуванні функцій формування державної екологічної політики, її реалізації та контролю, а правове забезпечення – узгоджений і прозорій нормативній базі, орієнтованій на європейські стандарти регулювання.

2.2. Нормативно-правові засади регулювання природоохоронної діяльності

Нормативно-правове регулювання природоохоронної діяльності є ключовим механізмом забезпечення охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки. Воно ґрунтується на системі міжнародних і національних правових актів, які визначають принципи, форми та інструменти екологічної політики держави.

Варто зазначити, що правове регулювання природоохоронної діяльності базується на таких загальновизнаних принципах: пріоритету охорони довкілля та життя і здоров'я людини; сталого розвитку; превентивності та запобігання шкоді довкіллю; платності спеціального природокористування; відповідальності за порушення природоохоронного законодавства; поєднання екологічних, економічних і соціальних інтересів. Ці принципи закріплені як у міжнародному праві, так і в національному законодавстві України.

Відповідно до ч. 1 ст. 16 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» «управління охороною навколишнього природного середовища полягає у здійсненні в цій галузі функцій спостереження, дослідження, стратегічної екологічної оцінки, оцінки впливу на довкілля, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо розпорядчої діяльності», а згідно з ч. 5 цієї статті закону «метою управління в галузі охорони навколишнього природного середовища є реалізація законодавства, контроль за додержанням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища» [18].

Поряд із стратегічними документами та інституційними змінами, нормативно-правове забезпечення державної екологічної політики спирається

на базові галузеві кодекси та спеціальні закони, які формують сталу правову основу регулювання природокористування та охорони довкілля, зокрема в умовах надзвичайних і воєнних викликів. Саме ці акти формують важливу частину галузевого регулювання та задають межі для запровадження спеціальних процедур і режимів, зокрема в умовах воєнного стану:

- Закон України «Про природно-заповідний фонд України»: визначає принципи створення, охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- Водний кодекс України: визначає правовий режим водокористування, а також охорону водних ресурсів;
- Лісовий кодекс України: регулює питання та відносини, пов'язані з лісовими ресурсами;
- Закон України «Про охорону атмосферного повітря»: регулює питання якості повітря та боротьби зі забрудненням;
- Закон України «Про тваринний світ»: визначає принципи охорони та використання ресурсів тваринного світу;
- Закон України «Про рослинний світ»: визначає принципи охорони та використання ресурсів рослинного світу.

Водночас із 2022 року визначальним чинником еволюції екологічної політики та практики її реалізації став вплив повномасштабної збройної агресії, що зумовив потребу в адаптації правових механізмів охорони довкілля до умов воєнного стану. В Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджених Законом України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII, серед ключових екологічних проблем нашої держави виокремлюють «неефективну систему державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного

середовища». Дана Стратегія впроваджена з метою підвищення рівня екологічної безпеки, мінімізації впливів та наслідків зміни клімату на території України [17].

О. Бондар та Т. Галушкіна у своїй монографії дійшли висновку, що вдосконалення державного регулювання природоохоронної діяльності, що забезпечить можливість впровадження науково доведених обмежень на використання природних ресурсів і мінімізацію забруднення довкілля, є можливим через впровадження інтегрованого методу щодо регулювання забруднення навколишнього природного середовища відповідно до Директиви 2010/75/ЄС про промислове забруднення (комплексне запобігання і контроль за забрудненнями) [91].

Загалом, влада України з часів її незалежності приділяла незначну увагу питанню екології. Як приклад, викиди парникових газів на території України станом на 2019 рік становили лише 42% в порівнянні з рівнем 1991 року, однак таке зниження відбулося переважно через значне скорочення промислових підприємств і заводів, а не через впровадження технологій, що зменшують вплив на довкілля.

Україна ратифікувала Конвенцію ООН про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті від 25 лютого 1991 року, а також Протокол щодо стратегічної екологічної оцінки до неї. Ратифікація Протоколу не лише забезпечує виконання міжнародних зобов'язань держави, а й визначає сферу застосування стратегічної екологічної оцінки та створює підґрунтя для впровадження дієвих процедур національного рівня. У межах Угоди про асоціацію з Європейським Союзом Україна взяла на себе зобов'язання щодо наближення національного законодавства до норм ЄС у сфері управління довкіллям та інтеграції екологічної політики в інші секторальні політики (зокрема, відповідно до Директив № 2011/92/ЄС про оцінку впливу окремих державних і приватних проєктів на довкілля та № 2001/42/ЄС про оцінку впливу окремих планів і програм). Водночас діюче законодавство не

охоплювало всіх передбачених міжнародними нормами видів оцінки та не встановлює чітких критеріїв для визначення меж їх застосування.

На нашу думку, критерії визначення меж застосування процедур оцінки впливу на довкілля мають ґрунтуватися на рівні потенційної екологічної шкоди, масштабі та характері впливу на навколишнє природне середовище, кумулятивному ефекті від реалізації планованої діяльності, а також екологічній чутливості територій і можливих транскордонних наслідках. Запровадження таких критеріїв сприятиме підвищенню превентивності державного регулювання у сфері охорони довкілля. Отже, законодавство України у сфері оцінки впливу на довкілля потребує подальшої систематизації та вдосконалення з урахуванням курсу України на європейську інтеграцію [92].

Більшість реформ з природоохоронної діяльності були впроваджені в рамках Угоди про асоціацію з ЄС, зокрема відповідно до європейського «зеленого курсу» (Green Deal). На рисунку 2.2 графічно відображено кумулятивну оцінку прийнятих нормативних актів в рамках реформування відповідно до Індексу реформ.

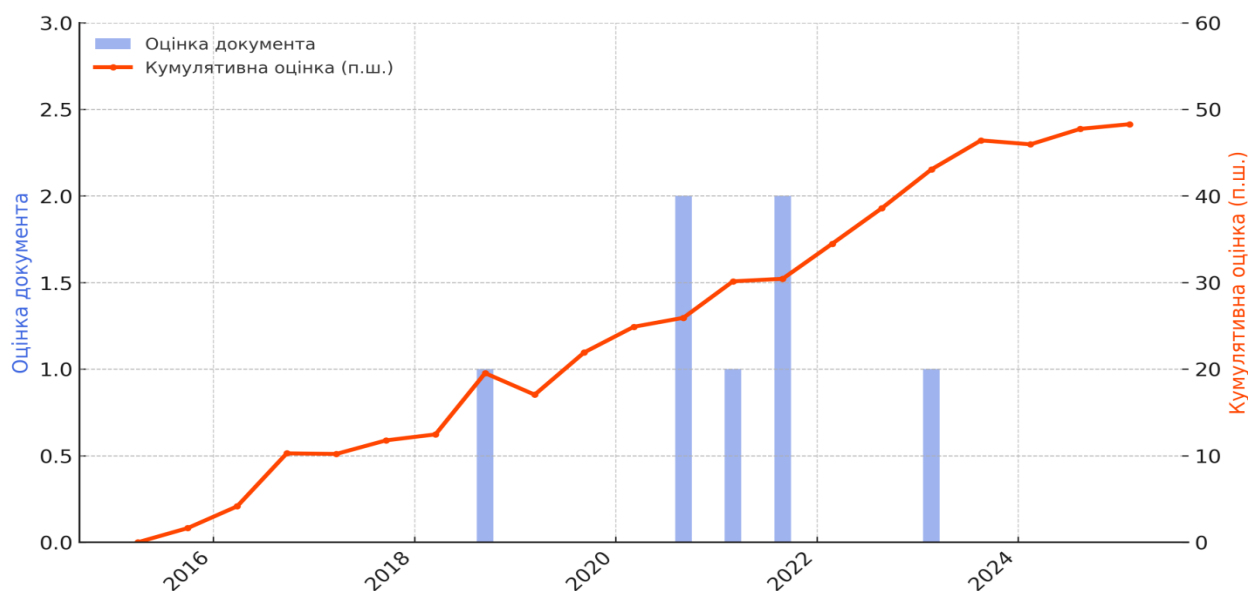

Рис. 2.2. Кумулятивна оцінка нормативно-правових актів щодо захисту довкілля, прийнятих у 2015-2024 рр. згідно індексу реформ

Джерело: [93].

У 2016-2017 роках урядом України було ухвалено декілька євроінтеграційних документів у сфері природоохоронної діяльності.

Зокрема, одне з питань стосується впровадження системи переробку мастил та олив для тих організацій, що відповідають критеріям та мають відповідні потужності. Також це зобов'язало компанії-імпортери мастил та олив утилізувати їх самостійно або за участю відповідних організацій. Відповідно до Директиви 2011/65/ЄС Кабінетом Міністрів України було затверджено новий технічний регламент з обмеження використання певних речовин в електричному обладнанні таких як свинець, ртуть, кадмій та низка органічних сполук [94].

Також було прийнято Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», що визначає те, що виробництва, які матимуть вплив на природу (зокрема нафтопереробні та газопереробні заводи, теплові та атомні електростанції, хімічні виробництва, будівництво аеропортів, аеродромів, автомобільних доріг та гідротехнічних споруд морських і річкових портів тощо) повинні проводити оцінку впливу на довкілля, організовувати громадські слухання цієї оцінки й отримувати висновки Мінекономіки з рекомендаціями зі зменшення впливу на довкілля. Крім того, було запроваджено ризик-орієнтований контроль у сфері поводження з небезпечними відходами та спрощено отримання дозволів на спеціальне водокористування, наприклад забір води з водойм для потреб виробництва та скидів забрудненої води у водойми [95].

У 2018 році було ухвалено підвищення штрафів за незаконну вирубку лісу та покарання за незаконний експорт лісу – від 3 до 10 років ув'язнення [96]. Однак згодом через відсутність інструментів контролю зупинити незаконну вирубку та контрабанду не вдалось.

У грудні 2019 року прийнято закон щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину, тема якого на той час мала підвищену актуальність і привертала увагу громадськості та засобів масової інформації, що набуло неабиякого розголосу. Саме тому було запроваджено кримінальну відповідальність за незаконний видобуток бурштину та продаж дозволів на

легальний видобуток на аукціонах. Відбулися зміни і щодо рентної плати за землю, на якій видобувають бурштин - плату знизили з 25% до 15%, а 30% від рентної плати повинні надходити до бюджету місцевих громад [97]. В результаті набрання чинності такого закону до 2024 року було продано 77 відповідних дозволів на видобуток бурштину на Рівненщині та 13 дозволів на Житомирщині, а обсяги видобутого бурштину на легальній основі вирости з менш ніж однієї тонни за 2019 рік до близько 24 тонн за 2023 рік.

У 2022 році урядом затверджено Порядок охорони та захисту лісів, за яким визначаються правила та комплекс заходів спрямовані на захист лісу від пожеж та обліку і звітування про пожежі, незаконних рубок та іншого негативного впливу на лісовий сектор України. Цим документом також було внесено зміни до Положення про державну лісову охорону, лісову охорону інших лісокористувачів та власників лісів, де більш чітко визначаються та описуються права та обов'язки лісової охорони [98].

Також у квітні 2024 року за ініціативи військових адміністрацій розроблено процедуру вирубок лісу для потреб військовослужбовців та затверджено постанову щодо питань ведення лісового господарства у період дії правового режиму воєнного стану [99].

А восени 2022 року прийнято Закон України «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів», за яким окреслюються правові та організаційні засади впровадження Національного реєстру викидів та перенесення забруднювачів з метою забезпечення доступу громадськості до бази даних про викиди та перенесення забруднювачів і відходів. Реалізація такого реєстру відбувається через створення онлайн-мапи, де відображені всі підприємства-забруднювачі та інформацію про викиди, що вони здійснюють. Це надає змогу громадськості долучатися до формування політики у цій сфері через громадські обговорення, що забезпечує громадянське суспільство роллю заінтересованої сторони [100]. У 2023 році парламент шляхом внесення змін скоротив тривалість громадських обговорень під час оцінки впливу на довкілля й дозволив проводити їх в онлайн-режимі.

Також, у 2022 році було затверджено Порядок ведення Єдиного реєстру стратегічної екологічної оцінки. Це єдина інформаційно-комунікаційна система, що забезпечує створення, збирання, обробку та надання інформації у сфері стратегічної екологічної оцінки. Реєстр є функціональним модулем Єдиної екологічної платформи «ЕкоСистема», призначеним для офіційного оприлюднення документів державного планування, забезпечення інформування суб'єктів стратегічної екологічної оцінки та інших заінтересованих сторін про хід та результати здійснення стратегічної екологічної оцінки [101].

У 2023 році також прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля», що передбачає створення нової державної системи моніторингу довкілля, запровадження якої було заплановане ще 2015 року [82].

Загалом, державний моніторинг довкілля було започатковано з 1993 року, однак після реформ децентралізації регіональні відділи тодішнього Мінекології було передано до місцевих органів влади. Через це відбулося скорочення фінансування системи такого моніторингу і, як наслідок, це вплинуло на погіршення якості та браку повної інформації про стан довкілля. На сьогодні нова система, через яку можна у вільному доступі отримати інформацію щодо екологічного стану України, наповнюється даними. Державна система моніторингу довкілля охоплює моніторинг атмосферного повітря; вод; земель і ґрунтів; лісів; біологічного та ландшафтного різноманіття; геологічного середовища; а також моніторинг у сфері управління відходами та моніторинг впливу фізичних факторів (температура, шум, вібрація, іонізуюче та неіонізуюче випромінювання). Дана система взаємодіє з Державним водним кадастром, що спрощує видачу дозволів на спеціальне водокористування та розробку планів управління річковими басейнами та допомагає комплексно оцінити реальний стан водних ресурсів для прийняття раціональних управлінських рішень.

У липні 2024 року також затверджено Закон України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення», що визначає організаційно-правові аспекти щодо запобігання, зменшення та контролю забруднення в результаті реалізації певних видів діяльності [84]. Фактично врегульовано питання отримання від центрального органу виконавчої влади, до компетенцій якого відноситься реалізація державної екологічної політики, інтегрованого дозволу на використання обладнання внаслідок чого є ризик забруднення навколишнього природного середовища. Закон розроблено відповідно до Директиви 2010/75/ЄС про промислове забруднення та є однією з умов програми Ukraine Facility. Директива впроваджує контроль промислового забруднення та зменшення його впливу на природне середовище через використання спеціалізованих технологій. Також забезпечується проведення комплексного аналізу впливу таких суб'єктів господарювання на довкілля та отримання відповідного інтегрованого дозволу згідно з принципом «забруднювач платить» за відновлення.

Згідно з умовами Ukraine Facility Україна уряд ухвалив Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики». Законом описується і регулюється питання щодо вектору кліматичної нейтральності та виконання зобов'язань в рамках Паризької угоди. Відтак Україна повинна до 2030 року скоротити викиди парникових газів до 35% від рівня 1991 року, проте існує вірогідність, що цей показник буде переглянуто та він зазнає змін в сторону зменшення [83]. Ще однією умовою є те, що впродовж 5 років після закінчення воєнного стану підприємства України повинні будуть згідно з Директивою 2010/75/ЄС встановити автоматизовані системи контролю викидів шкідливих речовин в атмосферу на джерелах забруднення.

Також, відзначимо, що за останні роки було затверджено декілька законів України щодо регулювання питання управління відходами за європейськими стандартами. Саме тому у 2021 році на загальнодержавному рівні прийнято заборону на використання безкоштовних пластикових пакетів в закладах

торгівлі. Тому було встановлено мінімальну ціну на їх продаж з дотриманням умови, що пакети повинні бути зроблені біорозкладного матеріалу.

У липні 2022 року було ухвалено Закон України «Про управління відходами». Він визначає порядок збирання, вивезення та оброблення відходів, інтегруючи в українську систему управління відходами європейську ієрархію за схемою «запобігання утворенню – підготовка до повторного використання – перероблення – інша утилізація – вивезення на полігон» та впроваджуючи принцип «забруднювач платить». Зазначений закон доповнюється порядком щодо припинення статусу відходів, тобто їх перекласифікації (наприклад, металобрухту) у категорію сировини, а також нормами, що регламентують моніторинг діяльності об'єктів з оброблення відходів. Згідно з цими нормами, підприємства у сфері управління з відходами зможуть отримати дозвіл на функціонування виключно за умови наявності системи моніторингу впливу їхньої діяльності на довкілля. Відповідні програми моніторингу суб'єкти господарювання зобов'язані щорічно подавати до міністерства, до компетенції якого належить реалізація державної екологічної політики. Впровадження цих двох процедур здійснюється у відповідності до вимог трьох директив Європейського Союзу [81].

Питання охорони водних ресурсів України також зазнає реформування. У 2023 році ухвалено Закон України «Про водовідведення та очищення стічних вод», що визначає обов'язки суб'єктів господарювання, діяльність яких реалізується у сфері водовідведення, встановлено вимоги до процесів очищення стічних вод, нормативи у відповідній галузі, технічні умови підключення до систем централізованого водовідведення, а також порядок здійснення державного контролю за дотриманням цих положень [102]. Також тодішнє Міндовкілля затвердило Правила охорони підземних вод, якими регулюються заходи пов'язані з бурінням, консервацією та ліквідацією свердловин і затверджується регулярне звітування водокористувачів про стан свердловин [103].

З метою мінімізації негативного впливу хімічної продукції на навколишнє природне середовище та адаптування національного законодавства зі стандартами Європейського Союзу парламентом було скасовано процедуру ліцензування виробництва особливо небезпечних хімічних речовин. Водночас відбулося забезпечення інституційних засад для формування національної системи управління хімічними речовинами за європейською моделлю та для поступової імплементації ключових технічних регламентів REACH (Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals) і CLP (Classification, Labelling and Packaging of Substances and Mixtures).

У 2023 році внесено зміни до Кодексу цивільного захисту, якими уточнено механізми здійснення державного нагляду у сфері техногенної та технічної безпеки, а також закріплено обов'язки суб'єктів господарювання щодо забезпечення пожежної безпеки [104]. Згодом Україна приєдналася до Мінаматської конвенції про ртуть, що передбачає імплементацію міжнародно визнаних правил поводження з ртуттю. Зазначені заходи покликані започаткувати вирішення проблеми накопичення ртуті на підприємствах, діяльність яких припинена, де небезпечна речовина зберігається у неналежних умовах. Для реалізації відповідних заходів Україна може отримати фінансування з Глобального екологічного фонду, а також технічну та експертну підтримку.

Збройна агресія спричинила значні екологічні збитки для України, що проявляються у виникненні лісових пожеж, забрудненні ґрунтів і водних ресурсів токсичними речовинами, а також у знищенні рідкісних видів тваринного світу в межах природно-заповідного фонду. Однією з найбільш масштабних екологічних загроз залишається замінування територій, яке станом на липень 2024 року охоплювало близько 144 тис. м². З метою вирішення цієї проблеми у червні 2024 року Кабінетом Міністрів України було схвалено Національну стратегію протимінної діяльності до 2033 року та план її реалізації на 2024–2026 роки, що визначено одним із показників у межах програми

Ukraine Facility. Для реалізації таких заходів Україна отримує міжнародну фінансову та технічну підтримку [105].

У сучасних умовах одним із ключових інструментів реалізації державної екологічної політики виступають комплексні екологічні програми, що забезпечують можливість ефективного вирішення багатовимірних проблем, зумовлених кризовим станом довкілля України, зокрема на регіональному рівні. Концептуальною та прикладною основою формування регіональних екологічних програм мають слугувати відповідні методологічні, методичні, правові, політичні та аналітичні засади. У методичному аспекті розроблення таких програм повинно ґрунтуватися на науково обґрунтованих підходах і повною мірою відповідати нормативно визначеним вимогам (рис. 2.3).

Чинне законодавство України наділяє місцеві та регіональні органи державної влади, а також органи місцевого самоврядування важливими управлінськими функціями та повноваженнями у сфері охорони навколишнього природного середовища. На сучасному етапі регіональні органи влади володіють достатнім інституційним інструментарієм для здійснення контролю за процесами розроблення та реалізації регіональних програм з охорони довкілля в межах адміністративно-територіальних одиниць, що перебувають у їхній юрисдикції [92].

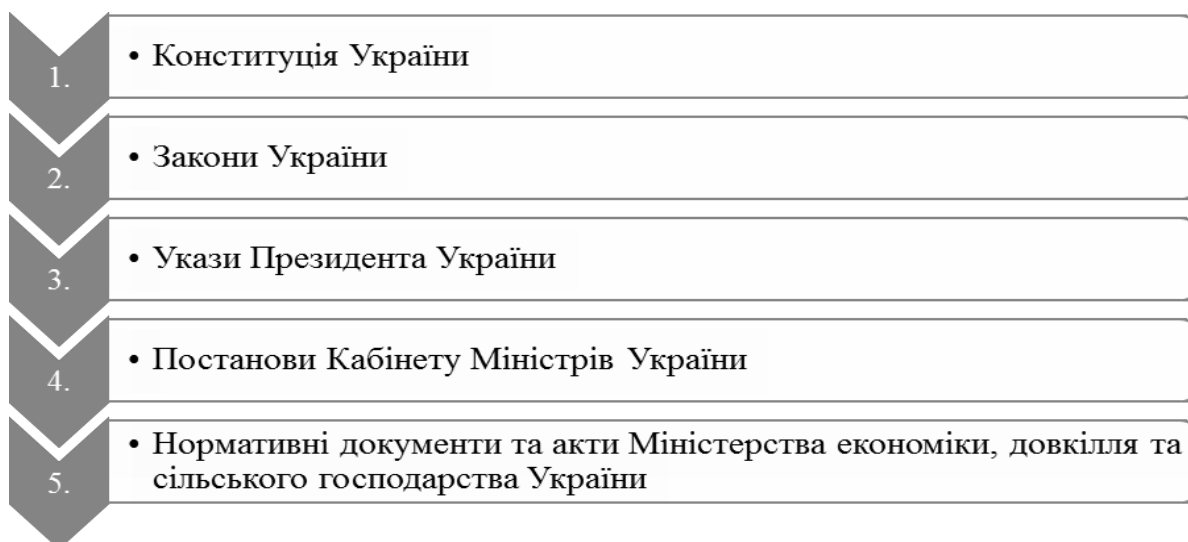

Рис. 2.3. Нормативно-правові акти для розробки регіональних екологічних програм [92]

Аналіз законодавчих актів, що формують правовий механізм реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні, демонструє недостатню інтегрованість екологічної складової у стратегії регіонального розвитку. Хоча екологічним законодавством передбачено повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування різних рівнів щодо розроблення і затвердження екологічних програм (розділи III–IV Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»), проте їхнє місце та роль у системі програм економічного і соціального розвитку регіонів залишаються невизначеними [92].

Н. Малишева досліджувала питання гармонізації екологічного законодавства та звертала значну увагу науковців і практиків на важливість його вирішення. Науковиця окреслила поняття «гармонізації екологічного законодавства» як узагальнюючий термін, що охоплює процеси приведення у відповідність правових систем різного рівня та характеру в екологічній сфері. Основним мотивом здійснення гармонізаційних заходів є досягнення певного рівня узгодженості та зіставності правових систем з метою забезпечення їх ефективної взаємодії. Як правило, гармонізованими визнаються такі системи, рівень узгодженості яких є достатнім для взаємного функціонування, однак зберігає певну диференціацію між об'єктами гармонізації. Масштаби й зміст гармонізаційних процесів визначаються їхніми передумовами та чинниками, що зумовлюють необхідність їх проведення.

Гармонізація законодавства у природоохоронній сфері являє собою складне та багатоаспектне правове явище, що може реалізовуватися у різних формах. В умовах глобалізаційних процесів, активізації міжнародного співробітництва, розвитку міждержавних інтеграційних об'єднань та посилення різноманітних форм кооперації між ними необхідність узгодженості законодавчих систем постає як об'єктивна вимога сучасного етапу розвитку суспільства [106, с. 153]

На сучасному етапі розвитку правової системи Україна перебуває у стані підготовчої правової інтеграції, що реалізується поза межами формального

вступу до Європейського Союзу та характеризується поступовою адаптацією загальноправової термінології, ціннісних орієнтирів, стандартів і принципів до європейських зразків. Важливою складовою цього процесу виступає апроксимація національного законодавства, перша стадія якої здійснюється шляхом транспозиції *acquis communautaire* у внутрішнє правове поле. Такий етап становить ключовий інструмент реалізації державної екологічної політики у короткостроковій перспективі. Як держава-кандидат на вступ до ЄС, Україна зобов'язана забезпечити рівень правової адаптації, достатній для ефективного застосування механізму взаємного визнання норм і стандартів Європейського Союзу, що, у свою чергу, свідчить про поступове інституційне наближення до європейської моделі регулювання [107].

На сьогодні нормативно-правове забезпечення природоохоронної сфери як галузі представляє собою розгалужену систему законодавчих і нормативно-правових актів різного рівня регулювання. Зменшення значної кількості різноманітних актів, що регулюють відносини у сфері охорони довкілля, модернізація екологічних норм і заповнення прогалин у законодавчому регулюванні природоохоронної діяльності, інтеграція міжнародних вимог і європейських стандартів в систему вітчизняного екологічного законодавства демонструє потребу у кодифікації екологічних нормативно-правових актів. Тобто, існує потреба у систематизації наявного законодавства у сфері екології та, як приклад, розробка та впровадження єдиного Екологічного кодексу України як нормативної основи екологічного права [108, с. 283].

Сформована нормативно-правова база створює підґрунтя для функціонування конкретних механізмів державного регулювання, реалізація яких відбувається через систему управлінських, економічних та контрольних інструментів.

Отже, нормативно-правові засади регулювання природоохоронної діяльності формують цілісну систему правових норм, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки, збереження природних ресурсів і реалізацію принципів сталого розвитку. Їх ефективність залежить від узгодженості

міжнародних і національних правових актів, належного контролю та екологічної свідомості суспільства.

2.3. Стан проблем функціонування механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні

Ефективність природоохоронних заходів у сучасних умовах визначається здатністю органів публічної влади оперативно реагувати на виклики, пов'язані з нанесенням екологічної шкоди, та впроваджувати сучасні економічні інструменти стимулювання господарюючих суб'єктів. Для системного розуміння структури державного впливу, у табл. 2.2 систематизовано ключові важелі регулювання за їхніми функціональними групами.

Таблиця 2.2.

Групування важелів державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні

<u>Нормативно-правові</u>	<u>Адміністративні</u>
<ul style="list-style-type: none"> • Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» ; Водний кодекс, Лісовий кодекс, Кодекс про надра, Земельний кодекс, Закон «Про охорону атмосферного повітря»; • Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» (ОВД); • Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» (СЕО); • Закон України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» (ІЕД/ВАТ, інтегрований дозвіл); • Міжнародні зобов'язання: Орхуська конвенція (доступ до екоінформації та участь), Паризька угода (кліматична політика). 	<ul style="list-style-type: none"> • Інтегровані екологічні дозволи на підставі НДТМ/ВАТ; • ОВД/СЕО-процедури з веденням Єдиного реєстру з ОВД; • Державний екологічний нагляд (контроль): - Державна система моніторингу довкілля; - інші дозвільні/ліцензійні інструменти у сфері відходів, повітря, вод тощо – застосовуються відповідно до профільних законів (напр., управління відходами за Законом України 2320-ІХ).

<u>Економічні</u>	<u>Організаційні</u>
<ul style="list-style-type: none"> • Екологічний податок; • Плата за користування природними ресурсами; • інші економічні інструменти стимулювання раціонального природокористування та зменшення негативного впливу на довкілля 	<p>Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» як рамковий стратегічний документ, що визначає цілі, індикатори та нормативно-правові й організаційні інструменти реалізації державної екологічної політики</p> <p>Публічні реєстри та е-системи;</p> <p>Кадастрово-облікові інструменти та державна статистика у природоресурсній сфері.</p>

Джерело: розроблено автором.

Таким чином, сукупність наведених важелів державного регулювання формує багаторівневу систему впливу на сферу природоохоронної діяльності. Водночас їх ефективність значною мірою залежить від цілісності державної екологічної політики та узгодженості стратегічних і програмних рішень, що зумовлює необхідність звернення до наукових підходів щодо розуміння механізмів її формування та реалізації.

Водночас, Х. Марич у своїй науковій праці акцентує важливість наявності та реалізації цілісної стратегії державної екологічної політики, що повинна “визначати не лише пріоритетні цілі та напрями, але і відповідні заходи та засоби для їх реалізації з урахуванням реального стану довкілля та тенденцій до змін у ньому, потреб соціального та економічного розвитку країни на основі фундаментальних доктринальних положень» [109, с. 190]. Такий підхід узгоджується з логікою стратегічного та програмно-цільового планування публічної політики.

Підтвердимо думку Г. Буканова, що механізм державного управління у сфері формування та реалізації екологічної політики доцільно визначати як інтегровану систему цілей, принципів, функцій, організаційних форм, методів та інструментів, за допомогою яких держава, виконуючи регулятивні та координуючі функції, забезпечує [110, с. 318]:

- нормативно-правове регулювання суспільних відносин у сфері охорони довкілля;
- створення інституційних та економічних передумов для ефективного, раціонального й екологічно збалансованого використання природних ресурсів і відтворення екосистем;
- формування умов для досягнення цілей сталого розвитку держави, суспільства та окремих територій;
- інституціоналізацію структурно-функціональних і організаційно-управлінських механізмів моніторингу та контролю в екологічній сфері;
- представництво та захист публічних інтересів, спрямованих на гарантування права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля та мінімізацію ризиків, пов'язаних із його забрудненням.

В умовах децентралізації зростає значущість місцевого самоврядування в системі управління екологічною сферою: формується регіональний рівень державної екологічної політики, що передбачає розроблення і реалізацію відповідних стратегій, програм і проектів на місцевому рівні.

Підтримуємо думку М. Андрієнко і В. Шако, що «регіональна екологічна політика держави є органічною складовою частиною національної екологічної політики. Від вирішення регіональних екологічних проблем значною мірою залежить соціально-економічна стабільність в Україні. В умовах децентралізації управління та підвищення ролі соціально-економічного розвитку регіонів особливої актуальності набуває управління охороною довкілля, раціональне використання природних ресурсів та безпека життєдіяльності люди. Державна екологічна політика на регіональному рівні здійснюється за допомогою механізмів, спрямованих на стимулювання розвитку регіонів, які спираються переважно на регулятивне екологічне національне й міжнародне законодавство, стандарти і норми» [111, с. 51].

З наведеного випливає, що на сучасному етапі особливої ваги набувають механізми залучення громадянського суспільства до управління у сфері

природоохоронної діяльності, зокрема в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» окреслені спеціальні функції громадського екологічного управління, серед яких важливе місце займає організація і проведення громадської екологічної експертизи та громадського контролю в галузі охорони довкілля [18].

Беручи до уваги опрацьовані матеріали та інформацію, зазначену у розділі 2, нами було розроблено схематичне представлення архітектури управління національними та регіональними програмами, що пов'язані з природоохоронною діяльністю на території України (рис. 2.4). Слід зазначити, що регіональні та місцеві органи публічної влади на рисунку подано на одному рівні не з позиції ієрархічної підпорядкованості, а з огляду на їх функціональну взаємодію у процесі реалізації екологічних програм. При цьому регіональний рівень виконує координаційно-стратегічні функції, тоді як місцевий – забезпечує безпосередню імплементацію заходів.

Рис. 2.4. Структурно-логічна схема управління національними та регіональними екологічними програмами (із відображенням взаємодії)
Джерело: розроблено автором.

Природоохоронна діяльність як складова сфери публічного управління визначається системою планових, стратегічних і програмних документів, що затверджуються на національному та регіональному рівнях. Вказані документи формують узагальнену рамку державної екологічної політики, визначають пріоритетні проблеми та механізми їх подолання, а також забезпечують комплексний підхід до вирішення екологічних завдань на всій території держави.

Як приклад, в Україні реалізується Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.04.2021 № 443, а також на законодавчому рівні визначено стратегічні пріоритети екологічної політики у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року».

У той же час, регіональні програми націлені на подолання екологічних проблем та зміцнення стану низки екологічних показників конкретної адміністративно-територіальної одиниці, враховуючи її особливості та першочергові питання.

Центральними ланками, що виконують контрольні функції та залучені до процесів затвердження національних планів екологічної сфери, є Президент України, Кабінет Міністрів України та Верховна Рада України. Їхні інструменти впливу далі націлені на центральні органи виконавчої влади спеціальної компетенції у сфері екології, розширений список яких відображено на рисунку 2.1. Однак, ключовим центральним органом слід вважати Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, до функцій якого безпосередньо відноситься питання природоохоронної діяльності України.

Відтак зазначені вище органи влади відповідають за формування та забезпечення виконання плану заходів національних екологічних планів (стратегій, програм).

Нижче за ієрархією представлені місцеві державні адміністрації обласного та районного рівнів, місцеві органи самоврядування міського, селищного та сільського типів та регіональні відділення (філії) окремих центральних органів виконавчої влади спеціальної компетенції, при умові що такі регіональні структури передбачені законодавством.

Такі суб'єкти здійснюють функції в межах своїх повноважень, спираючись на державну регіональну політику. Відмітимо, що діяльність місцевих органів наразі сформована в рамках процесів децентралізації, коли частину повноважень було передано від центральних органів до місцевих. Це пояснює важливість та необхідність розробки та реалізації програм місцевого рівня, адже вони формуються напряму базуючись та враховуючи регіональну особливість.

Однак, хочемо відмітити необхідність кореляції регіональних планів (стратегій, програм) екологічного розвитку з національними планами. Тобто, місцеві програми повинні мати відповідність та корелюватися з загальнодержавними стратегіями. Це сприятиме актуалізації таких програм розвитку та формуватиме їх доповнення одне одному, унеможливаючи ризики утворення протиріч. Відтак з метою забезпечення уніфікованого підходу до розроблення регіональних програм з охорони довкілля постає потреба у створенні певного допоміжного інструменту для місцевих органів влади. У зв'язку з цим було сформовано Методичні рекомендації щодо змісту розроблення регіональних програм з охорони довкілля, затверджені наказом тодішнього Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 11.07.2023 № 486.

У науковій і прикладній площинах виокремлюють кілька підходів до формування та реалізації державної екологічної політики на національному й регіональному рівнях: кластерний, програмно-цільовий, проєктно-орієнтований та менеджмент-орієнтований (для внутрішніх систем якості й екологічного менеджменту). У контексті правозастосування та державного нагляду додатково

застосовується ризик-орієнтований підхід, що забезпечує пріоритезацію контрольних заходів відповідно до рівня екологічних ризиків.

У процесі опрацювання матеріалів було узагальнено і сформовано таблицю 2.3, де відображені значення та особливості підходів державної екологічної політики.

Таблиця 2.3

Основні підходи формування державної екологічної політики та їх характеристика

Назва підходу	Значення та особливості	Практико-орієнтованість
Кластерний підхід	Екологічно орієнтовані кластери як мережеві системи, у межах яких економічні суб'єкти інтегруються у виробничо-господарські цикли, що доповнюють відтворення екосистемних компонентів [112]. Синергетичний ефект виникає за умови співпраці влади, бізнесу, науки та громадянського суспільства для досягнення цілей сталого розвитку [113, с. 24].	Партнерства «влада–бізнес–наука–громада»; регіональні стратегії смарт-спеціалізації; інноваційні програми та «зелені» кластери.
Програмно-цільовий підхід	Є методом формування системи планових рішень для розв'язання загальнодержавних і регіональних проблем: визначає стратегічні цілі соціального, економічного та екологічного розвитку, пов'язаний комплекс заходів, строки й ресурсне забезпечення. Центральний інструмент – цільові комплексні програми як офіційні документи розвитку з чітко визначеними цілями, завданнями, виконавцями та бюджетом [114, с. 540].	Ієрархія цілей → програми → бюджет, як результат «регіональні програми»
Проектно-орієнтований підхід	Ґрунтується на інструментах проектного менеджменту, бенчмаркінгу та екологічного маркетингу; інституціоналізує ПЦМ на регіональному рівні, формує інтегровану інформаційну систему щодо стану екобезпеки та координує ресурси державного, приватного і громадського секторів для досягнення цілей сталого розвитку [115].	Донорські та регіональні проекти; створення/посилення РМО при ОМС

Менеджмент-орієнтований підхід	Система екологічного менеджменту організації: організаційна структура, планування, розподіл функцій, оцінювання результативності та постійне вдосконалення політики. Фундамент – стандарти ISO 14001 та нацстандарти; ключові інструменти – екоаудит, моніторинг, нормування, сертифікація і маркування. Забезпечує розбудову управлінських спроможностей і посилення корпоративної ековідповідальності [113].	Впровадження EMS (ISO 14001) в органах влади/комунальних та приватних підприємствах; екологічний аудит; сертифікація/маркування.
Ризик-орієнтований підхід	Інструмент раціонального розподілу наглядового ресурсу: диференціює частоту й інтенсивність перевірок залежно від рівня ризику; зміщує акцент контролю в бік превенції та консультативної підтримки; не прив'язаний до жорстких списків об'єктів. Базовий принцип: чим вищий ризик, тим суворіші заходи контролю [116].	Пріоритизація контролю за рівнем ризику; критерії ризику; плани ДЕІ; аналітика ризиків і коригування профілів.

Джерело: розроблено автором.

Слід зазначити, що Н. Присяжнюк обґрунтовує, що одним із провідних векторів удосконалення механізмів формування та реалізації регіональної екологічної політики є розвиток ППП та підвищення рівня екологічної відповідальності бізнесу й суспільства. Ключову роль при цьому відіграють:

- 1) розбудова системи економічних стимулів у сфері охорони довкілля;
- 2) формування єдиної регіональної системи екологічного моніторингу;
- 3) інституційна трансформація органів державного управління у напрямі інтегрованої моделі державно-громадського врядування;
- 4) посилення механізмів контролю та підзвітності з боку державних структур і інститутів громадянського суспільства;
- 5) адаптація державної екологічної політики до європейських стандартів і провідних світових практик.

Збалансований перехід від директивної моделі державного управління до демократичних механізмів публічного врядування у сфері природоохоронної діяльності досягається через оптимізацію розподілу функцій між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства в адмініструванні екологічних об'єктів, а також у процесах формування й реалізації стратегій екологічного розвитку регіонів і держави. Такий перехід має спиратися на

визначені у розділі 1 засади публічної політики й відповідні підходи до її реалізації [113].

Оцінюючи стан впровадження та ефективність механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності, слід виходити з базових принципів, викладених у підпункті 1.1: відкритість, гласність і підзвітність органів публічної влади; інституціалізована участь громадянського суспільства у виробленні та прийнятті управлінських рішень; дотримання екологічних прав громадян; стимулювання екологічно відповідальної поведінки бізнесу; пріоритет екологічної безпеки; розвиток міжнародного співробітництва та євроінтеграції. Зазначені принципи узгоджуються з підходами, окресленими вище (програмно-цільовим, проектно-орієнтованим, менеджмент-орієнтованим, кластерним і ризик-орієнтованим), і визначають рамку для їх практичного застосування.

Водночас актуальність і обґрунтованість державної екологічної політики зумовлюють необхідність постійної адаптації механізмів державного регулювання до викликів середовища.

Реалізація зазначених механізмів на практиці доцільно проілюструвати на прикладі конкретних управлінських рішень, що поєднують інституційні, організаційні та партнерські інструменти державної екологічної політики.

Практичну реалізацію інституційних та організаційних механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності ілюструє кейс передачі приватної земельної ділянки у власність держави для природоохоронних цілей. Зокрема, у 2025 році відбулася передача приватної земельної ділянки площею 0,62 га до складу Верховинського національного природного парку, що стало першим подібним випадком в українських Карпатах. Реалізація цього рішення стала можливою завдяки взаємодії центрального органу виконавчої влади, адміністрації національного природного парку, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та міжнародних партнерів. Зазначений приклад демонструє перехід від суто контрольної-наглядової моделі охорони довкілля до превентивного та партнерського підходу, що поєднує

завдання збереження природно-заповідного фонду, розвитку громад, соціальної реабілітації та післявоєнного відновлення територій.

Зазначений приклад на основі реалізації природоохоронної діяльності поєднує в межах єдиного управлінського кластера декілька ключових функцій держави. Йдеться, зокрема, про формування та реалізацію державної екологічної політики, інтеграцію завдань ветеранської політики, а також застосування механізмів ППП у сфері охорони довкілля.

Водночас реалізація механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в умовах збройної агресії Російської Федерації відбувається за суттєво змінених інституційних і процедурних умов, що потребує адаптації нормативно-правових та організаційних інструментів. Це потребує подальшої гармонізації інструментів політики, посилення інституційної спроможності та розгортання сучасних механізмів моніторингу, контролю і підзвітності.

Саме тому певні зміни були внесені до ряду нормативно-правових актів, що забезпечують формування та реалізацію завдань державної екологічної політики на національному та регіональному рівнях.

Відповідно до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303 було ухвалено рішення щодо припинення проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) на період дії воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні».

Однак, згідно з пунктом 2 цієї ж постанови, у разі наявності загроз, що негативно впливають на права, законні інтереси, життя і здоров'я людини, довкілля або державну безпеку, а також для виконання міжнародних зобов'язань України, протягом дії воєнного стану дозволено проведення позапланових заходів державного нагляду (контролю) на підставі рішень центральних органів виконавчої влади, відповідальних за формування державної політики у відповідних сферах [117].

Водночас, статтею 6 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» передбачено можливість та визначено перелік підстав для проведення позапланових перевірок, навіть під час періоду дії воєнного стану при наявності реальної загрози екологічному фонду України.

Оприлюднення проекту наказу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Про внесення змін до уніфікованої форми акта, складеного за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо додержання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів» є важливим елементом нормативно-правового забезпечення діяльності Державної екологічної інспекції та її територіальних і міжрегіональних органів, зокрема у розрізі питання реалізації планових і позапланових заходів державного нагляду (контролю) [118]. Зокрема, затвердження цього наказу та внесення змін до уніфікованої форми акта є необхідною складовою для формування та практичної реалізації повноважень Державної екологічної інспекції у сфері державного нагляду (контролю) згідно з вимогами нових законодавчих ініціатив України, а саме:

- «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів»;
- «Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами»;
- «Про управління відходами»;
- «Про водовідведення та очищення стічних вод»;
- «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією»;
- та інші підзаконних нормативно-правових актів.

Тобто, даними діями Державна екологічна інспекція здійснює приведення нормативно-правових актів, що регулюють питання реалізації заходів державного нагляду (контролю), у відповідність до чинного законодавства.

Також, Кабінет Міністрів України затвердив постанову від 25.10.2024 № 1211, якою внесено зміни до Критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів (затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 182). Такий вид діяльності належить до компетенції Державної екологічної інспекції (далі – Держекоінспекція). Такі критерії та зміни до нього розроблені з метою виконання положень євроінтеграційних процесів законодавства України, зокрема Законів України «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією» та «Про управління відходами». Варто відзначити, що це формує важливий інструмент планування заходів державного нагляду (контролю) за діяльністю суб'єктів господарювання.

Застосування ризик-орієнтованого підходу у сфері державного екологічного нагляду реалізується через:

- диференціацію періодичності проведення планових перевірок залежно від рівня екологічного ризику;
- посилення контролю у сферах забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією;
- регулювання діяльності у сфері поводження з відходами;
- здійснення моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів;
- контроль за використанням генетично модифікованих організмів, пестицидів та агрохімікатів;

– обов’язкову звітність щодо обсягів утворення і скорочення викидів парникових газів.

Важливо, що впровадження ризик-орієнтованих інструментів у контрольній діяльності спрямоване на удосконалення системи державного нагляду (контролю), підвищення об’єктивності, прозорості та неупередженості перевірок і оптимальний перерозподіл інспекційних ресурсів. Внесення таких змін сприятиме організації оптимального перерозподілу ресурсів органів державного нагляду (контролю), ключовим елементом якого буде направлення значного рівня уваги на суб’єкти господарювання, діяльність яких вирізняється значним рівнем ризику на навколишнє природне середовище.

Ефективність реалізації зазначених нормативних ініціатив у сучасних умовах безпосередньо залежить від рівня цифровізації управлінських процесів. У цьому контексті показовим є досвід функціонування вебресурсу «ЕкоЗагроза» як інструменту оперативного моніторингу та зворотного зв’язку у системі публічного управління. У 2022 році за ініціативи центрального органу виконавчої влади у сфері довкілля у взаємодії з Міністерством цифрової трансформації було створено офіційний вебресурс і мобільний застосунок «ЕкоЗагроза». Він забезпечує відкритий доступ до інформації про стан довкілля та виконує функцію каналу приймання й трекінгу звернень громадян щодо можливих порушень, у тому числі надзвичайних ситуацій, зумовлених повномасштабною агресією рф. Основним призначенням платформи в частині правозастосування є фіксація фактів потенційної шкоди та їх подальша обробка в межах адміністративних процедур. Зазначений сервіс дозволяє фіксувати екологічну шкоду, завдану внаслідок збройної агресії, що є критичним для національної безпеки [119].

За даними Державної екологічної інспекції [120] станом на 1 червня 2025 року з моменту запуску електронного ресурсу «ЕкоЗагроза» було отримано 4 211 звернень, з яких:

- 3 466 передано на опрацювання до територіальних органів;

- 745 звернень відхилено (через причини: неавторизований користувач, невідповідність вимогам Закону України «Про звернення громадян», відсутність суті порушеного питання, дублювання звернень, розбіжність геолокації з описовою частиною тощо).

Щодо стану обробки електронних звернень про наявність фактів заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, переданих територіальним органам Держекоінспекції:

- видано наказів - 2 813;
- проведено огляди (обстеження) та складено акти - 2 718;
- направлено матеріали на позапланові заходи - 205;
- верифіковано (підтверджено факт заподіяння шкоди) - 616;
- розраховано збитків – 30 млрд 298 млн 085 тис. грн, з них: 28 млрд 841 млн 458 тис. грн – збитки, завдані внаслідок збройної агресії рф.

Не верифіковано - 2 593 звернення, з яких:

- не підтверджено факт заподіяння шкоди - 1 463;
- відкрито кримінальні провадження - 66;
- вжито заходів з ліквідації наслідків - 121;
- надіслано листи до органів місцевого самоврядування та підприємств щодо ліквідації наслідків - 251.

Таблиця 2.4

Матриця поетапного оцінювання роботи цифрового сервісу по наданню державних послуг

Етапність	Вимірювання державних послуг	Інтерпретація
Подання звернення,	Частка звернень, які прийняті в роботу і видано наказ	Низький показник означає багато нерелевантних/неповних звернень; надто високий – ризик перевантаження виконавців

Управлінське рішення	Частка запланованих наказів, які завершилася актом огляду, індикатор операційної спроможності	Низький відсоток сигналізує про «вузькі місця» (нестача персоналу, довгі погодження)
Фактична дія	Частка актів, які переходять у поглиблений контроль (підготовлено матеріали на позапланову перевірку)	Високий відсоток означає концентрацію більш серйозних кейсів (потрібно посилювати контроль); надто низький – переважають дрібні порушення, можна оптимізувати виїзди
Підсумок розгляду.	Показує частку справ, у яких порушення підтверджено за результатами розгляду	Низький відсоток вказує на велику кількість «хибних тривог» – варто вдосконалити критерії ризику, шаблони фіксації доказів і комунікації з заявниками.

Джерело: розроблено автором.

Здійснений кількісний аналіз свідчить, що репрезентативна частка звернень (66,8 %) трансформується у відповідні акти індивідуальної дії (накази), що підтверджує високий рівень валідності первинної інформації, однак 17,7 % звернень відхилено вже на вході. Високий показник операційної спроможності (96,6 %) корелює з ефективністю організаційно-розпорядчих методів у структурі публічного управління.

Таблиця 2.5

Фактична оцінка показників роботи сервісу «ЕкоЗагроза» за даними Державної екологічної інспекції України станом на 01.06.2025 р.

Етапність	Вимірювання державних послуг	Індикатор результативності державних послуг, %
Подання звернення	співвідношення наказів до усіх звернень	66,8

Управлінське рішення	співвідношення актів до наказів	96,6
Фактична дія	співвідношення матеріалів на позапланові до актів	7,5
Підсумок розгляду	співвідношення верифікованих справ до переданих на опрацювання	17,8

Джерело: розроблено автором.

Підсумковий аналіз засвідчує середній рівень доказовості результатів (17,8 %). Такий показник частки верифікованих кейсів відображає високий рівень складності процесу доведення екологічної шкоди. Орієнтовний середній розмір збитків на один підтверджений кейс становить 49,2 млн грн, що підкреслює вагу підтверджених порушень і потребу у високій якості доказової бази.

Окремі неверифіковані кейси супроводжуються кримінальними провадженнями, заходами ліквідації наслідків або офіційними листами до органів місцевого самоврядування – це важливо фіксувати як некаральний, але корисний управлінський результат (усунення загрози, локальна профілактика). Держекоінспекція системно реалізує профілактичні кампанії («Новорічна ялинка», «Першоцвіт», «Нерест», «Сезон тиші», «Сезон полювання»).

Водночас, незважаючи на успішну цифровізацію окремих функцій, інституційні механізми залишаються обтяженими бюрократичними процедурами, що актуалізує питання реформування структури органів публічної влади у напрямі створення спеціалізованих агентств.

Зазначимо, що правовий режим територій та об'єктів ПЗФ визначається відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [121] з урахуванням їх класифікації та цільового призначення і являє собою систему науково обґрунтованих екологічних вимог, норм і правил, що регламентують види дозволеної діяльності, порядок охорони, користування та відтворення природних комплексів. Згідно із зазначеним Законом [121] природні заповідники визначаються як природоохоронні та науково-дослідні установи

загальнодержавного значення, створені з метою збереження у природному стані типових або унікальних для відповідної ландшафтної зони природних комплексів, дослідження природних процесів і явищ, вироблення наукових засад охорони довкілля, забезпечення раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

У межах європейського інтеграційного вектора стратегічним орієнтиром для формування національної політики охорони природи виступає Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року (EU Biodiversity Strategy for 2030). Документ задає рамку цільових показників і управлінських результатів, яка дозволяє інституціоналізувати очікування щодо розвитку мережі охоронюваних територій та відповідних управлінських практик.

Ключові цілі Стратегії передбачають:

- 1) доведення частки охоронюваних територій до 30 % на суходолі та в морських акваторіях;
- 2) виведення не менше 10% сільськогосподарських угідь із інтенсивного обробітку з подальшим відновленням природних екосистем;
- 3) скорочення використання пестицидів на 50 %;
- 4) відновлення вільної течії близько 25 тис. км річок. Сукупно ці орієнтири формують «планку» очікуваної екологічної амбітності та операціоналізуються через національні індикатори.

Водночас природоохоронна діяльність не обмежується виключно управлінням природно-заповідним фондом, а охоплює ширший спектр напрямів державного регулювання, зокрема екологічний моніторинг, контроль за промисловими викидами та скидами, управління відходами, водну та кліматичну політику. Проте саме сфера ПЗФ у сучасних умовах є найбільш індикативною щодо системних проблем природоохоронної діяльності, оскільки поєднує екологічні, просторові, безпекові та управлінські виклики, що загострилися в умовах воєнного стану.

В українських умовах досягнення 30-відсоткової планки у середньостроковій перспективі об'єктивно ускладнене наслідками повномасштабної війни та триваючою окупацією частини територій.

На рівні національного стратегічного планування закріплено ціль: до 2030 року забезпечити не менш як 15 % заповідності від загальної площі країни. Поточний стан свідчить про суттєвий розрив: 6,9 % території входить до ПЗФ, тобто країна пройшла менше половини шляху до орієнтира. Таким чином виникає потреба у прискоренні темпів створення та розширення територій, що охороняються, а також у посиленні інституційної спроможності їх управління.

Попри воєнні умови, процес надання природоохоронного статусу не зупинився, однак динаміка є недостатньою для досягнення цілей у задані строки: у 2022 р. приріст склав 0,085 % площі країни, у 2023 р. – 0,02 %; сумарно за два роки – близько 0,1 %. На тлі таких темпів фіксується дисбаланс між втратами та набутками: за оцінками експертної спільноти, швидкість деградаційних процесів, зумовлених війною, перевищує темпи розширення ПЗФ. Показовий приклад – площа лісів, що згоріли в Чорнобильському заповіднику, яка майже вдвічі перевищує територію, заповідану протягом 2023 р.

Отже, зіставлення стратегічних орієнтирів із фактичними трендами окреслює чіткий «дефіцит виконання», що потребує адресної реакції публічної політики: прискорення процедур створення/розширення ПЗФ, підсилення фінансових та кадрових спроможностей адміністраторів територій, а також запровадження інструментів відновлення та запобігання втратам у контексті воєнних ризиків. Ці напрями подальше обґрунтовуватимуться в наступних підрозділах.

В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проблематика захисту довкілля в Україні набула виняткової актуальності та перейшла в розряд пріоритетів публічної політики. Традиційні управлінські виклики природоохоронної сфери були значною мірою відсунуті на другий

план під впливом масштабного зовнішнього дестабілізуючого впливу війни, що спричинив виникнення нових, комплексних загроз. До їх числа належать руйнування промислової інфраструктури, застосування екологічно небезпечних боєприпасів, мінування значних територій, хвилі лісових пожеж та забруднення водних об'єктів, що формують безпрецедентний за інтенсивністю та просторовим охопленням тиск на природні екосистеми.

За цих умов наявні правові та інституційні механізми охорони довкілля демонструють обмежену інституційну спроможність щодо своєчасного й ефективного реагування. Додатково ускладнює ситуацію неповна імплементація та недостатня реалізація норм міжнародного екологічного права, зокрема положень, що стосуються заборони екоциду в умовах збройних конфліктів. Наслідком є звуження можливостей держави щодо належного правозастосування та притягнення агресора до відповідальності за злочини проти довкілля, а також потреба в корекції інструментарію публічного управління для адекватної відповіді на нову конфігурацію ризиків.

Починаючи з 24 лютого 2022 р., близько 812 об'єктів ПЗФ загальною площею майже 1 млн га опинилися в зоні активних бойових дій або тимчасової окупації. До цього переліку належать, зокрема, біосферні заповідники «Асканія-Нова» та «Чорноморський», Український степовий природний заповідник, Луганський природний заповідник та інші території.

Частину таких територій було деокуповано, однак наслідки завданої шкоди залишаються масштабними. Зокрема, у межах Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника знищено близько 24 тис. га лісів; у НПП «Святі Гори» (Донецька обл.) до 80% площі зазнали руйнувань. Від пожеж і обстрілів істотно постраждав НПП «Білобережжя Святослава», де вигоріло понад 6 тис. га, а НПП «Нижньодніпровський» був повністю затоплений унаслідок техногенної аварії на Каховській ГЕС.

Попри збереження де-юре природоохоронного статусу, де-факто стан компонентів біорізноманіття на багатьох територіях істотно погіршився. Водночас, окрім безпосередніх воєнних впливів, зберігається дія традиційних

антропогенних тисків: інтенсивних форм господарювання, забруднення водних об'єктів агрохімікатами, розорювання земель, незаконних рубок. Сукупність цих чинників формує складну конфігурацію ризиків, що вимагає адаптації інструментів моніторингу, охорони та відновлення в системі ПЗФ і відповідної корекції управлінських пріоритетів.

У контексті воєнного стану спостерігається суттєва трансформація правового режиму земель ПЗФ на прикордонних територіях. Законом України № 2952-IX від 24.02.2023 внесено комплексні зміни до земельного, лісового та природоохоронного законодавства, які, по-перше, встановили можливість розширення прикордонної смуги вздовж державного кордону з Російською Федерацією та Республікою Білорусь до 2 кілометрів (абз. другий ч. 3 ст. 77 Земельного кодексу України), а по-друге, передбачили виведення земель територій і об'єктів ПЗФ у межах цієї смуги зі складу ПЗФ з подальшою передачею їх у постійне користування військовим частинам Державної прикордонної служби України для будівництва та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, просік і комунікацій (нова ст. 46-2 ЗКУ) [122]. У результаті таких законодавчих змін формується конфлікт публічних цілей державної політики, за якого пріоритети національної безпеки тимчасово переважають над завданнями збереження біорізноманіття. Це, своєю чергою, послаблює запобіжні механізми екологічної експертизи та підвищує ризики ухвалення незворотних управлінських рішень щодо скорочення територій природно-заповідного фонду, особливо у прикордонних регіонах.

Додатково «Перехідні положення» Закону України «Про природно-заповідний фонд України» уточнюють спеціальну процедуру: на період воєнного стану та протягом одного року після його припинення рішення про зміну меж, категорії або скасування статусу територій і об'єктів ПЗФ у межах прикордонної смуги ухвалює уповноважений орган за клопотанням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону; при цьому експертний висновок, передбачений ст. 54 Закону про ПЗФ, не вимагається. Така конструкція де-факто спрощує і

прискорює перерозподіл землекористування на користь оборонних потреб [122].

Управлінські наслідки для системи ПЗФ мають подвійний характер. З одного боку, забезпечується пріоритет оборонної інфраструктури у прикордонній зоні; з іншого – виникають ризики редукції природоохоронної мережі та відкладення ініціатив зі створення/розширення ПЗФ у прилеглих громадах. На практиці фіксуються випадки відмов або утримання органів місцевого самоврядування від підтримки ініціатив щодо заповідання прикордонних земель, що прямо пов'язується із правовим режимом, запровадженим Законом № 2952-IX [123].

У 2023 році за ініціативами та клопотаннями фахівців Української природоохоронної групи (УПГ) сформовано низку нових об'єктів ПЗФ. Серед них – ландшафтні заказники місцевого значення «Каталінський», «Сухобалківський», «Балка Зарубіна» у Миколаївській області та ботанічна пам'ятка природи «Облапська липа» на Волині. Рішення про три миколаївські заказники ухвалено Миколаївською обласною радою 9 березня 2023 р., а «Облапську липу» створено рішенням Волинської обласної ради у вересні 2023 р. [124].

За підсумками року сама УПГ оцінює свій внесок так: «Площа створених за нашими обґрунтуваннями заповідних територій становить 4688 га, це 33% від площі всіх новостворених територій природно-заповідного фонду протягом минулого року». Ці дані оприлюднено на офіційному сайті організації та дубльовано у профільних оглядах [123].

Водночас частина територій, що очікують на заповідання або розширення меж існуючих парків, перебуває під тимчасовою окупацією чи в прикордонних зонах. Юридично це не блокує надання охоронного статусу (рішення може бути прийняте до деокупації), і в попередні роки тодішнє Міндовкілля готувало відповідні проекти актів щодо розширення низки національних парків – зокрема «Джарилгацького» (Херсонщина), «Дворічанського» (Харківщина), «Великого Лугу» (Запорізька обл.), «Вижницького» (Чернівецька обл.) та про

створення НПП «Чарівна Гавань» у Криму. Серед «очікуючих» також називають заказник «Нивецький» (Київщина), кілька спроектованих заказників на Миколаївщині та НПП «Березанський» [123].

Показово, що навіть під час повномасштабної війни процеси погодження та розширення тривають. Так, у листопаді 2023 р., за інформацією адміністрації НПП «Білобережжя Святослава», погоджено розширення парку на територію історичної «Ольвійської хори».

У березні 2024 р. державне підприємство «Ліси України» публічно підтримало ініціативу створення лісового заказника загальнодержавного значення «Аршиця» у Карпатах; наступним кроком визначено підготовку матеріалів для Указу Президента.

Сукупність цих кроків – від створення локальних об'єктів до погодження розширень національних парків – дає підстави обережно стверджувати, що, попри війну, Україна поступово рухається у фарватері європейської політики збереження природи. Стратегія ЄС з біорізноманіття до 2030 року задає орієнтир «30×30» (щонайменше 30% територій під охороною, з них 10% – під суворою охороною), і підтримання динаміки заповідання є інструментально важливим для синхронізації із цими цілями [125].

Система фінансування територій ПЗФ є важливою складовою архітектури управління природно-заповідною справою. Нинішня конфігурація такої системи охоплює надмірно звужений спектр методів та інструментів фінансово-інвестиційного забезпечення розбудови інфраструктури ПЗФ, що не дозволяє повною мірою використати потенціал зростання інвестицій за умов глобальних трендів та екзогенних ризиків і викликів. Існуюча модель фінансування не враховує належним чином вимоги ЄС щодо розширення площі природно-заповідних територій, а також потреби післявоєнного відновлення пошкоджених і знищених активними бойовими діями природних біогеоценозів. За цих обставин обґрунтованою є диверсифікація форм, методів і інструментів фінансування як для

інфраструктурного облаштування територій ПЗФ, так і для їхнього рекреаційного освоєння [126].

Ефективне управління територіями ПЗФ в умовах збройної агресії потребує інституційного налаштування спеціального режиму функціонування, що інтегрує правові, організаційні та фінансові механізми охорони природи. Такий режим має забезпечувати безперервність охоронних заходів, адаптивність управлінських рішень до безпекових ризиків, а також координацію з органами сектору безпеки й оборони та місцевого самоврядування. Базовими елементами є:

а) формування нормативно визначеної системи управління ПЗФ в умовах війни (включно з процедурними спрощеннями там, де це не підриває стандартів охорони довкілля);

б) підготовка та підвищення кваліфікації персоналу установ ПЗФ для роботи в умовах підвищеної небезпеки;

в) розроблення та регулярне оновлення планів дій на період воєнного стану й надзвичайних ситуацій, що передбачають забезпечення охоронного режиму, мінімізацію екологічних ризиків, а також відновні заходи після припинення активних бойових дій [127].

Вітчизняний досвід воєнного часу демонструє, що за умови пріоритезації цілей збереження природи й належної організаційної мобільності можливо підтримувати ключові функції управління ПЗФ навіть у межах активних загроз. На рівні практик це охоплює: впровадження протоколів безпеки для працівників і відвідувачів; забезпечення критичної інфраструктури ПЗФ (зв'язок, базові запаси, тимчасові укриття) та автономності окремих підрозділів; посилення моніторингу територій із використанням доступних дистанційних технологій (аерофото- й супутникові знімки) для своєчасного виявлення шкоди та фіксації доказової бази; організацію комунікації з місцевими громадами й освітньо-інформаційні заходи там, де це не створює додаткових ризиків [128].

З огляду на триваючі бойові дії, подальший розвиток національної моделі управління ПЗФ вимагає системної роботи в трьох взаємопов'язаних напрямках: удосконалення правового регулювання спеціального режиму охорони ПЗФ у воєнний час; розширення міжнародної кооперації для обміну даними, методиками та ресурсами; запровадження технологічних і методичних інновацій у моніторинг, оцінювання шкоди та планування відновлення. Інституціоналізація цих підходів підсилить спроможність України зберігати природну спадщину в умовах війни та створить основу для подальших відновних програм після стабілізації безпекової ситуації [129].

Виявлені проблеми сучасного стану природоохоронної діяльності свідчать про обмеженість наявного інструментарію державного реагування на екологічні загрози в умовах війни. Це зумовлює потребу в застосуванні антикризових управлінських заходів, які на практиці використовуються для часткової компенсації дефіциту інституційних і фінансових механізмів.

Для забезпечення належної охорони ПЗФ в умовах війни доцільним є комплекс взаємопов'язаних заходів, що охоплює посилення моніторингу, антикризові та відновні дії, належне фінансове забезпечення й інституціалізацію громадської участі.

1) Посилений контроль і моніторинг стану екосистем та об'єктів ПЗФ.

– формування патрульних загонів для регулярного обстеження територій ПЗФ (за участю працівників природоохоронних органів і добровольців) з пріоритетом ділянок, розташованих у зонах бойових дій чи окупації;

– застосування безпілотних літальних апаратів для дистанційного моніторингу та фіксації можливих порушень режиму охорони (зокрема фактів браконьєрства);

– встановлення камер відеоспостереження як додаткового інструменту контролю.

2) Антикризові та відновні заходи.

- евакуація тварин і рослин із територій активних бойових дій (виключно фахівцями, що мають відповідну підготовку);
- відновлення пошкоджених природних екосистем (лісовідновлення, рекультивація земель, відновлення популяцій рослин і тварин);
- реабілітація об'єктів ПЗФ (ремонт і відновлення конструкцій, проведення необхідних наукових досліджень).

3) Фінансове забезпечення.

- фінансування заходів з охорони ПЗФ у воєнний період за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також коштів підприємств, установ і організацій, що належать до сфери управління Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України.

4) Громадська підтримка та участь.

- залучення громадських організацій до патрулювання (шляхом створення громадських патрульних загонів із добровольців, що мають релевантний досвід);
- проведення просвітницьких і комунікаційних заходів (екологічні акції, лекції, семінари) щодо важливості збереження природи в умовах війни.

Запропонований комплекс заходів спрямований на збереження природної спадщини України й мінімізацію воєнних екологічних ризиків [130]. Водночас зазначені заходи мають фрагментарний характер і не замінюють необхідності системного вдосконалення механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності, що обґрунтовується у наступному розділі дослідження.

Розглядаючи наслідки підриву греблі Каховської ГЕС, доцільно акцентувати на перспективі відновлення ландшафту Великого Лугу. В Україні вже функціонує однойменний національний природний парк у Запорізькій області, розширення якого до війни планувалося, зокрема за рахунок акваторій східної частини Каховського водосховища. Великий Луг – один із ключових природних та історико-культурних ландшафтів країни: понад сім десятиліть

територія залишалася затопленою, під водами водосховища опинилися пам'ятки, пов'язані із запорозьким козацтвом, а також ареали рідкісних видів флори й фауни. Нині, коли постає питання про подальшу водогосподарську конфігурацію регіону, особливої ваги набуває недопущення рішень, здатних унеможливити природне відновлення комплексу (зокрема спорудження Каховської ГЕС-2). На переконання фахівців Української природоохоронної групи, концепція відродження Великого Лугу як природної території є своєчасною, екологічно обґрунтованою та може розглядатися як форма компенсації втрат біорізноманіття, спричинених повномасштабною війною. Водночас ідеться не лише про ревіталізацію окремого ландшафту: завдання ширше – сформувати послідовну політику відновлення заплавних і степових екосистем Нижнього Дніпра у взаємозв'язку з цілями розширення ПЗФ.

Економічний механізм природокористування у сфері використання та охорони ПЗФ доцільно розглядати як підсистему механізмів державного регулювання, що забезпечує ресурсну та стимулюючу основу охоронних режимів. Його структурні елементи включають:

1) податкові та фінансові інструменти – спеціальні платежі, цільові субсидії та інші форми бюджетної підтримки, спрямовані на збереження і раціональне використання природних ресурсів;

2) систему стимулів/винагород – механізми заохочення впровадження екологічно дружніх технологій і практик, у т. ч. компенсаційні програми за збереження біорізноманіття;

3) систему юридичної відповідальності – штрафні санкції та інші заходи впливу за порушення режимів охорони (незаконні рубки, забруднення, браконьєрство тощо);

4) екологічне страхування – інструменти хеджування екологічних ризиків і компенсації завданих довкіллю збитків;

5) ліцензування та регуляторні процедури – встановлення правил доступу до ресурсів і видів діяльності в межах ПЗФ із урахуванням пріоритету охорони;

б) екологічний аудит та оцінювання впливу – регулярні перевірки й аналітика, покликані виявляти ризики, оцінювати результативність заходів і коригувати управлінські рішення.

Сукупно ці інструменти формують цілісну економіко-правову рамку, у межах якої поєднуються запобіжні, стимулюючі та відновні функції, необхідні для належного режиму охорони й поступового розширення природно-заповідної мережі.

У сучасному дискурсі публічного управління особливого значення набуває питання не лише концептуального окреслення механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності, а й їхньої фактичної дієвості. Саме тому доцільним було проведення емпіричного дослідження у формі опитування представників установ природно-заповідного фонду України, результати якого дозволяють оцінити функціональність ключових інструментів та інституційних практик. У межах дослідження інституційних та економічних механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності автором у 2025 року було проведено цільове опитування представників установ ПЗФ України. Опитуванням охоплено керівний склад природних заповідників, що становить 80% від загальної кількості діючих – Канівський природний заповідник, «Древлянський», «Михайлівська цілина», «Дніпровсько-Орільський», «Розточчя», «Горгани», Черемський природний заповідник, «Сланецький степ», «Медобори». Метою опитування було з'ясування реального стану впровадження регуляторних механізмів, рівня забезпечення установ, ефективності нормативного регулювання та оцінки впливу війни на діяльність устав (Рис. 2.5-2.8).

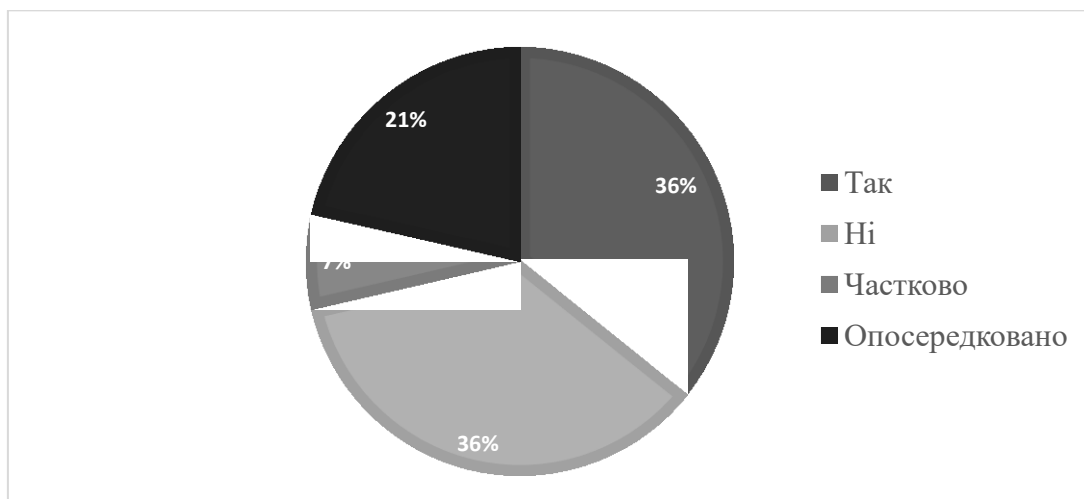

Рис. 2.5. Частка відповідей респондентів щодо впливу воєнних дій на результати роботи їх установи, %

Джерело: розроблено автором

Аналіз відповідей свідчить, що майже половина опитаних установ (46%) зазнали прямого або опосередкованого впливу воєнних дій. Це підтверджує висновок про зростання зовнішнього дестабілізуючого тиску на природоохоронну систему, що суттєво коригує завдання публічного управління.

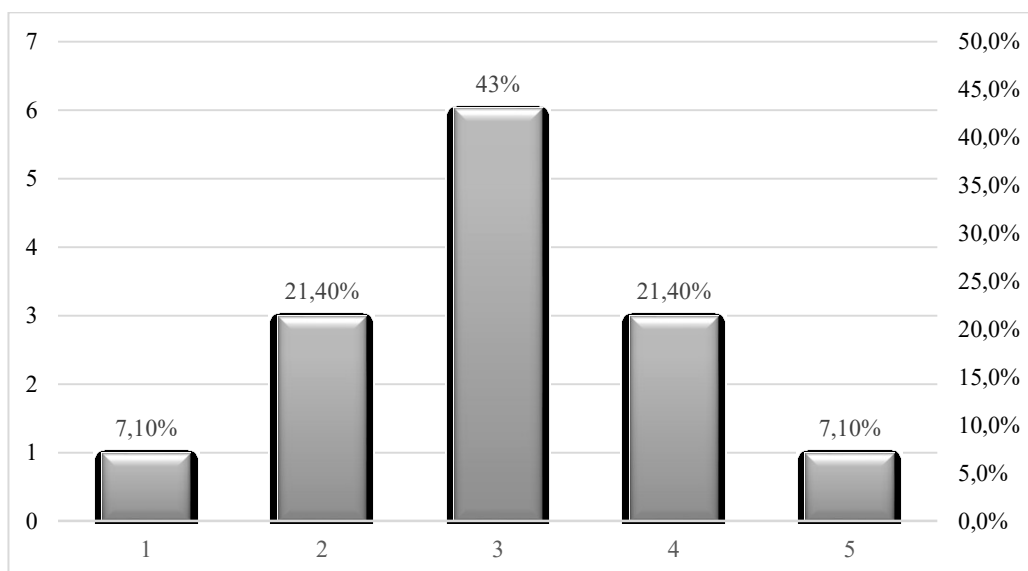

Рис. 2.6. Результати опитування респондентів щодо рівня відповідності державної політики принципам сталого розвитку, бали

Джерело: розроблено автором.

Водночас, за шкалою оцінювання відповідності державної політики принципам сталого розвитку за п'ятибальною системою, середній бал становить 3 із 5. Подібна оцінка демонструє амбівалентність процесів: формальне задекларування пріоритетів сталості поєднується із браком достатніх механізмів реалізації на практиці.

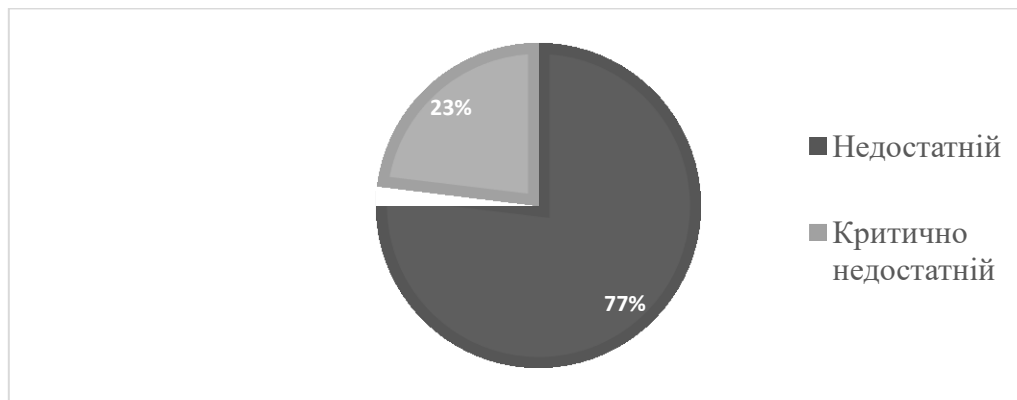

Рис. 2.7. Частка відповідей респондентів щодо рівня державного фінансування їх установи, %

Джерело: розроблено автором.

Жоден із респондентів не визначив обсяги фінансування як достатні: 77% оцінили їх як «недостатні», а 23% – як «критично недостатні». Це свідчить про об'єктивну слабкість економічних механізмів регулювання, адже відсутність належної ресурсної бази унеможлиблює повноцінне виконання навіть базових функцій охорони територій.

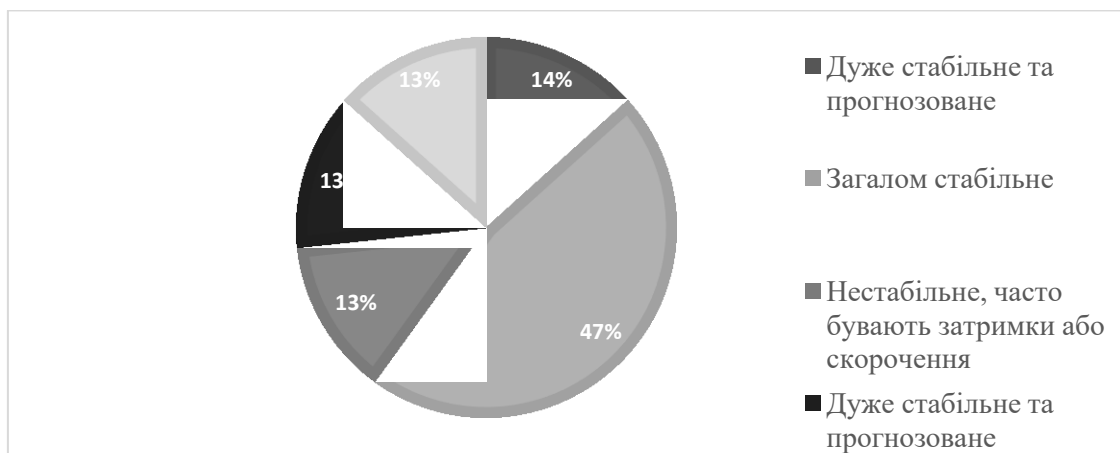

Рис. 2.8. Частка відповідей респондентів щодо стабільності державного фінансування їх установ, %

Джерело: розроблено автором.

При цьому майже половина опитаних (47%) зауважили, що фінансування хоча й стабільне у часі, але його обсяги залишаються незадовільними. Це свідчить про дисфункцію механізмів економічного забезпечення, які не відповідають масштабам і викликам природоохоронного управління.

Зазначена невідповідність між формальною наявністю фінансових інструментів та їх фактичною реалізацією є проявом більш широкої проблеми – розриву між нормативно-інституційною архітектонікою та практичною ефективністю регуляторних механізмів. У цьому контексті йдеться про так звану «недостатню функціоналізацію» регуляторних засобів, що відображає обмежену спроможність інституційних структур перетворювати стратегічні цілі сталого розвитку у дієві адміністративні або економічні практики [27, 28].

Таким чином, емпіричні результати опитування підтверджують гіпотезу про переважання декларативного характеру екологічної політики над її інструментальним наповненням. У цьому аспекті першочерговими завданнями державної екологічної політики виступають:

- посилення економічних інструментів впливу,
- диверсифікація джерел фінансування (зокрема – через механізми державно-приватного партнерства, цільові екологічні фонди, плату за екосистемні послуги),
- впровадження цифрових рішень (екосистеми моніторингу, електронні системи звітності, інтегровані бази даних) для підвищення прозорості та ефективності державного управління у сфері охорони довкілля.

Сьогодні природоохоронна діяльність в Україні перебуває у складному становищі: старі інституційні та фінансово-економічні проблеми накладаються на нові виклики, пов'язані з війною. Це призводить до розриву між задекларованими стратегічними цілями екологічної політики та реальними можливостями їх виконання. Традиційні методи державного регулювання вже не працюють належним чином, і саме тому виникає потреба у переході до більш гнучкої та інтегрованої моделі екологічного управління, здатної адаптуватися до змінних умов.

Висновки до розділу 2

Опрацьовано систему нормативно-правового забезпечення державного регулювання екологічної сфери та проаналізовано його актуальність у відповідності з сучасними викликами, а також розглянуто інституційні механізми. Нормативно-правове забезпечення сфери екології як галузі представляє собою розгалужену систему законодавчих і нормативно-правових актів різного рівня регулювання. Зменшення значної кількості різноманітних актів, що регулюють відносини у сфері охорони довкілля, модернізація екологічних норм і заповнення прогалин у законодавчому регулюванні природоохоронної діяльності, інтеграція міжнародних вимог і європейських стандартів в систему вітчизняного екологічного законодавства демонструє потребу у кодифікації екологічних нормативно-правових актів. В умовах сьогодення існує попит на змістовне забезпечення державного регулювання у сфері екології, зокрема з питань запобігання негативного впливу на екологічну сферу та її відновлення внаслідок воєнних бойових дій. Важливим є саме практична складова реалізації завдань та заходів державного регулювання природоохоронної діяльності та оперативність дій для мінімізації шкоди екологічного фону України.

В умовах децентралізації зростає значущість місцевого самоврядування в системі управління екологічною сферою: формується регіональний рівень державної екологічної політики, що передбачає розроблення і реалізацію відповідних стратегій, програм і проєктів на місцевому рівні. Виокремлено особливості реалізації та адаптація механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в умовах воєнного стану внаслідок повномасштабного збройного вторгнення на території України з боку Російської Федерації. Особливу увагу займає питання євроінтеграційних процесів у сфері екології та інтеграція європейських зразків в українське екологічне законодавство. Представлені чотири типи важелів державного регулювання сфери охорони довкілля та описані їхні діючі приклади. Виокремлено важливість розробки змістовних програм розвитку та захисту

екологічної складової як на загальнодержавному, та і на регіональному рівні. Розроблено та описано архітектуру управління національними та регіональними екологічними програмами.

У контексті воєнного стану наявні правові та інституційні механізми охорони довкілля демонструють обмежену інституційну спроможність щодо своєчасного й ефективного реагування. Додатково ускладнює ситуацію неповна імплементація та недостатня реалізація норм міжнародного екологічного права, зокрема положень, що стосуються заборони екоциду в умовах збройних конфліктів. Наслідком є звуження можливостей держави щодо належного правозастосування та притягнення агресора до відповідальності за злочини проти довкілля, а також потреба в корекції інструментарію публічного управління для адекватної відповіді на нову конфігурацію ризиків. Сформовані основні підходи формування державної екологічної політики та приведено їх практичну значущість. Визначено важливість ролі цифрового сервісу у сфері охорони навколишнього природного середовища та розроблено матрицю оцінювання роботи таких цифрових сервісів як «ЕкоЗагроза».

Досліджено проблемні аспекти природоохоронної діяльності в Україні, зокрема проведено емпіричне дослідження у форму опитування представників установ природо-заповідного фонду України та узагальнено і представлено його результати і висновки. Розглянуто комплекс взаємопов'язаних заходів для забезпечення належної охорони природно-заповідного фонду (ПЗФ) в умовах війни, який спрямований на збереження природної спадщини України й мінімалізації воєнних екологічних ризиків.

Основні результати наукових досліджень, викладених у першому розділі дисертації, опубліковано в роботах автора [152-154].

РОЗДІЛ 3 ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Концептуальна модель інтегрованої системи сучасних механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності

Аналіз нормативно-правових та інституційних механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності, здійснений у попередньому розділі, засвідчив фрагментарність інструментів впливу, дублювання повноважень органів публічної влади та обмежену результативність традиційних регуляторних підходів. У цих умовах актуалізується потреба переходу від опису наявних механізмів до формування стратегічних напрямів їх удосконалення.

У сучасних умовах розвитку публічного управління зростає потреба у перегляді усталених підходів до формулювання концептуального апарату екологічної політики держави. Зокрема, це стосується терміну «механізми державного регулювання природоохоронної діяльності», який хоча й має закріплення в науковому середовищі та є широко вживаним у науково-практичному середовищі, проте все менше відповідає складності, багатокomпонентності екологічних викликів сьогодення.

У межах дослідження екомодернізація розглядається як зміна логіки регулювання від контролю до стимулювання технологічного оновлення та запобігання шкоді. Екологічне врядування трактується як багаторівнева взаємодія держави, громад та заінтересованих сторін у виробленні й реалізації екологічної політики.

Удосконалення інструментарію державної екологічної політики сьогодні виходить за межі простого коригування управлінських засобів і набуває стратегічного характеру. Це передбачає перегляд самої логіки взаємодії між

різними рівнями влади, а також переосмислення ролі регуляторних, економічних, інституційних та цифрових інструментів.

Переосмислення зазначеного поняття зумовлене кількома ключовими факторами. По-перше, класичне розуміння державного регулювання у контексті природоохоронної діяльності орієнтується переважно на ієрархічні, бюрократичні моделі впливу, які передбачають переважання суб'єкта державної влади у прийнятті управлінських рішень. У той же час, актуальні дослідження в галузі екологічної політики (зокрема праці Дж. Мідокрофта, Е. Остром та ін.) демонструють зміщення фокусу від вертикальних моделей управління до поліцентричних, мережевих та крос-секторальних форм взаємодії, де ключову роль відіграє координація, співуправління та багаторівнева участь різних акторів – держави, бізнесу, громадянського суспільства, наукових інституцій тощо.

По-друге, вітчизняний досвід реформи децентралізації, євроінтеграційного курсу та формування нової архітекtonіки безпекової політики, що охоплює екологічний вимір, потребує суттєвого оновлення управлінських підходів у сфері охорони довкілля. Зокрема, трансформація повноважень у сфері екологічної політики, переданих на регіональний та місцевий рівень, обумовлює необхідність запровадження механізмів, які дозволяють здійснювати координацію, забезпечувати відповідність екологічної політики ціннісним орієнтирам сталого розвитку, а також запроваджувати прозорі індикатори ефективності та механізми підзвітності.

По-третє, на концептуальному рівні зростає значущість таких теоретичних рамок, як екологічне врядування (*environmental governance*), екомодернізація (*ecological modernization*), поліцентричне управління екосистемами (*polycentric governance*), а також інтегроване управління у сфері природокористування та промислового забруднення. Зазначені підходи акцентують увагу не стільки на контрольних і нормативних функціях держави, скільки на динаміці взаємодії між суб'єктами, здатності до адаптації, інноваційного оновлення управлінських практик, а також залучення нових

інструментів – цифрових платформ, механізмів громадського моніторингу, індикативного планування тощо.

Перехід від традиційної термінології до категорій «екологічного врядування», «інтегрованого управління», та «екобезпекових інструментів» є не просто семантичним, а методологічним питанням у публічному дискурсі, що відображає сутнісну зміну парадигми публічного впливу. Цей перехід одночасно узгоджує вітчизняну терміносистему із провідними теоретичними школами та відповідає емпіричним реаліям децентралізованого багаторівневого управління, що є критично важливим для підвищення ефективності державної екологічної політики.

Це, своєю чергою, обумовлює потребу подальшого наукового дослідження концептуальних підходів до формування таких механізмів (розкритих у підрозділі 1.2), а також зумовлює актуальність виокремлення функціонально-структурних елементів, притаманних сучасному державному впливу у сфері охорони довкілля (поглиблено розглядаються у підрозділі 1.3).

Такий перехід підсилюється вітчизняним досвідом реформи децентралізації, євроінтеграційного курсу та формування нової архітекtonіки безпекової політики, що охоплює екологічний вимір. Трансформація повноважень, переданих на регіональний та місцевий рівні, обумовлює необхідність впровадження механізмів, які забезпечують міжвідомчу координацію, прозорість та підзвітність. Це знаходить відображення в офіційних документах, зокрема у Стратегії реформування системи державного нагляду (контролю), схваленій Кабінетом Міністрів України, яка передбачає перехід від «каральної» до «превентивної» моделі та запровадження ризик-орієнтованого підходу. Це свідчить про зміну парадигми управління, що виходить за межі класичного регулювання [131].

Погляд Дж. Мідокрофта та Е. Остром на врядування сталого розвитку та поліцентричне управління доводить, що ефективне управління досягається не через монополію одного центру, а завдяки скоординованій мережі взаємопов'язаних центрів [132]. Ця концепція набуває особливої релевантності

в українських реаліях, де в інституційному механізмі природоохоронної діяльності активно функціонують не лише центральні органи виконавчої влади, а й наглядові ради (Громадська рада при Мінекономіки), науково-технічні ради та міжвідомчі робочі групи. Таким чином, сучасна українська практика вже виходить за межі вузького регулювання, інтегруючи механізми співуправління, що обґрунтовує перехід до терміну «екологічне врядування».

Водночас, в умовах євроінтеграції та промислової трансформації, українська екологічна політика переорієнтовується на застосування екомодернізаційних механізмів. Це включає впровадження Найкращих доступних технологій та методів управління (НДТМ/ВАТ) та цифровізацію. Інноваційна політика та система цифрової трансформації визначені як ключові напрями, що потребують підвищення конкурентоспроможності та технологічного розвитку. Це свідчить, що екомодернізація як теоретична рамка є надзвичайно релевантною для реалізації стратегічних цілей України.

Крім того, безпековий вимір, що набув особливої ваги в умовах військових і техногенних загроз, зумовлює необхідність окремого концептуального осмислення екологічної безпеки як складової національної безпеки держави. У цьому контексті механізми державного управління, орієнтовані на ідентифікацію та оцінювання ризиків, превенцію негативного впливу й відновлення довкілля, доцільно розглядати як самостійний функціональний напрям механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності.

Узагальнення зазначених підходів дозволяє виокремити ключові групи механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності, актуалізовані в умовах євроінтеграції, воєнних та техногенних викликів. Їх систематизацію подано у табл. 3.1.

У цьому контексті виникає потреба в обґрунтуванні не лише термінологічного апарату, а й комплексної трансформації самих механізмів державного управління. Адже лише зміна термінології без системного

вдосконалення інструментарію не дозволить досягти поставлених цілей екологічної безпеки.

Таблиця 3.1

Модернізації механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні в умовах євроінтеграції

Механізми	Документ для модернізації
Екомодернізаційні механізми державного управління	Закон України № 3855-IX (2024) про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення, впровадження НДТМ (ВАТ)
Механізми екологічного врядування	Національна стратегія розвитку громадянського суспільства (2021–2026), ЕкоЗагроза як приклад залучення громадськості
Механізми екологічної безпеки	Постанова РНБО 2022 р. про наслідки війни для довкілля; проєкт Міндовкілля (тепер. Мінекономіки) з оцінки еко-збитків від агресії РФ
Механізми сталого природокористування	Стратегія збереження біорізноманіття до 2030 року; Закон «Про ПЗФ» з новими змінами щодо управління
Інтегровані механізми екологічного управління	Впровадження інтегрованих дозволів (IED 2010/75/ЄС); цифрові інструменти типу «ЕкоЗагроза», екоплатформи Міндовкілля (тепер. Мінекономіки)

Джерело: розроблено автором.

Упровадження Директиви 2010/75/ЄС щодо промислових викидів, інтегрованих дозволів і НДТМ сформувало в ЄС інтегрований підхід як стандарт. Українські правничі та управлінські дослідження обґрунтовують адаптацію цього підходу як змістовну «раму» для механізмів: від оцінки впливу й планів управління – до наскрізного контролю виконання. Отже, доцільно вживати термінологію, що підкреслює саме інтегрованість інструментів [133].

Наведена класифікація механізмів засвідчує їх багаторівневий, взаємопов'язаний характер та необхідність переходу від фрагментарного

застосування інструментів до цілісної системи управління. З метою візуалізації взаємозв'язку між рівнями, функціями та інструментами державного регулювання охорони довкілля нами розроблено концептуальну модель інтегрованої системи механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності на різних рівнях управління (рис. 3.1).

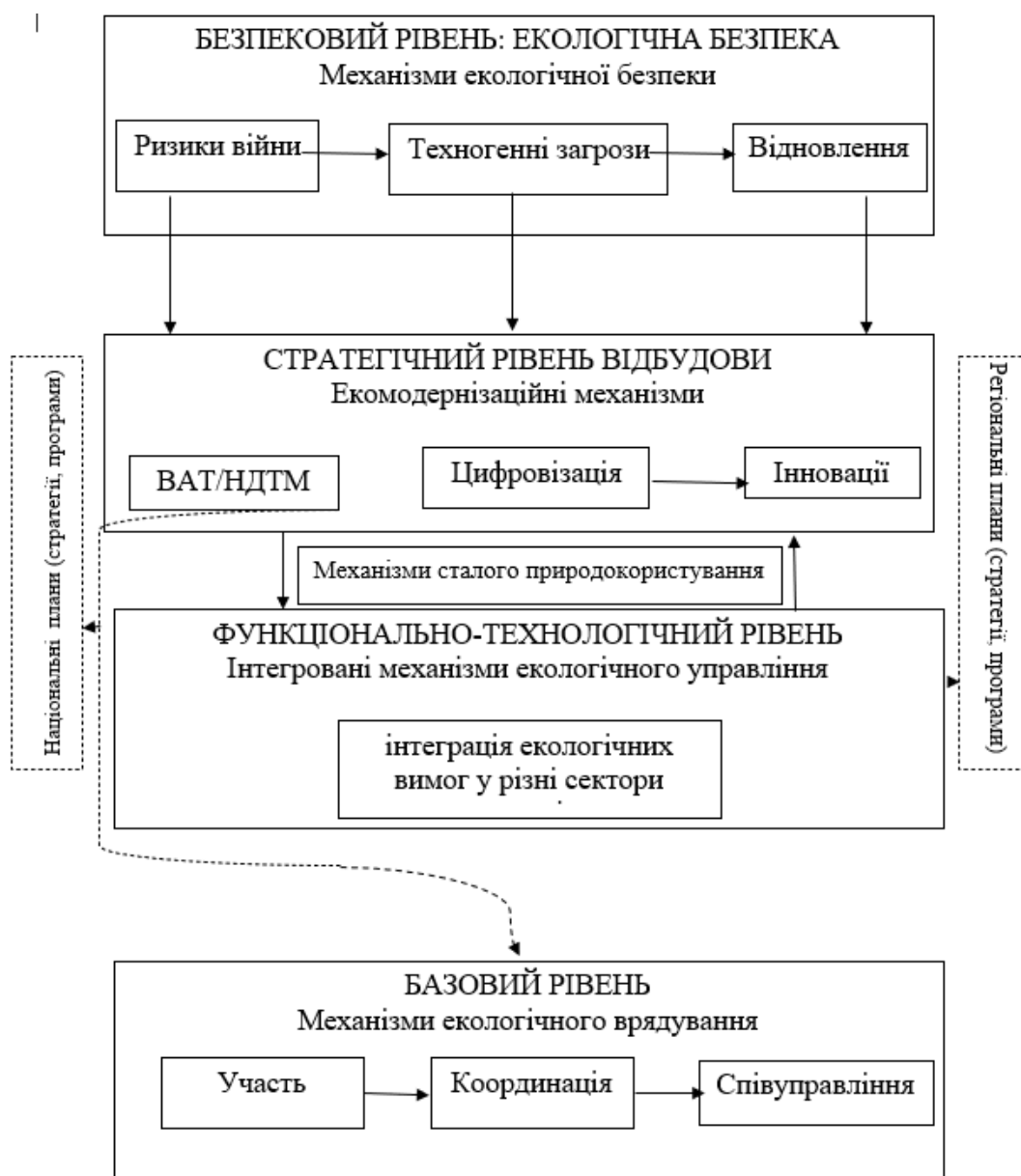

Рис. 3.1. Концептуальна модель інтегрованої системи сучасних механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності на різних рівнях управління,

Джерело: розроблено автором.

Запропонована модель (рис. 3.1) передбачає багаторівневу структуру, де безпековий рівень формує запит на стратегічні зміни, а функціонально-технологічний рівень забезпечує безпосередню імплементацію екологічних стандартів через механізми сталого природокористування.

Механізми сталого природокористування не є окремим рівнем. Натомість, він є наскрізним принципом, який реалізується через інструменти інших рівнів:

- Функціонально-технологічний рівень забезпечує реалізацію принципів сталого природокористування через інтегровані механізми екологічного управління, зокрема шляхом застосування таких інструментів, як оцінка впливу на довкілля, інтегровані дозволи та механізми стимулювання раціонального використання природних ресурсів.

- Стратегічний рівень безпосередньо пов'язаний із впровадженням еколомодернізаційних механізмів, що спрямовані на структурну трансформацію економіки відповідно до принципів сталого розвитку. До таких механізмів належать, зокрема, інструменти найкращих доступних технологій і методів управління (НДТМ/ВАТ), а також інноваційні підходи, орієнтовані на мінімізацію негативного антропогенного впливу на природні ресурси.

Таким чином, комплексна модернізація термінологічного апарату дозволяє створює передумови не лише для узгодження вітчизняної наукової та управлінської практики з міжнародними стандартами, а й для формування цілісної взаємоузгодженої системи екологічної, економічної та безпекової політики.

Це, у свою чергу, сприяє переходу від регулятивних підходів, орієнтованих переважно на контроль і санкціонування, до моделей управління, заснованих на співробітництві держави, бізнесу та громадянського суспільства, що є передумовою досягнення цілей сталого розвитку та реалізації потенціалу «зеленої» трансформації економіки України.

Практична реалізація інтегрованої архітектури механізмів державного регулювання потребує застосування інструментів, здатних забезпечити

превентивний характер екологічної політики та інтеграцію екологічних вимог у процеси планування й прийняття управлінських рішень. До таких базових інструментів належать стратегічна екологічна оцінка та оцінка впливу на довкілля.

Одним із ключових прикладів інструментів, що забезпечують практичну реалізацію зазначених механізмів у процесах стратегічного планування та післявоєнної відбудови, виступає стратегічна екологічна оцінка, закріплена на законодавчому рівні є стратегічна екологічна оцінка (відповідно до Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку», 2018 рік) та оцінка впливу на довкілля (відповідно до Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», 2017 рік).

Метою стратегічної екологічної оцінки (СЕО) є сприяння сталому розвитку, що реалізується через забезпечення охорони навколишнього природного середовища, безпеки життєдіяльності та охорони здоров'я населення, інтегрування екологічних вимог під час розроблення та затвердження документів державного планування [134].

Процедура СЕО складається з наступних кроків [135]:

- визначення обсягу СЕО;
- складання звіту про СЕО;
- проведення громадського обговорення та консультацій у відповідно до статей 12 та 13 Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку», транскордонних консультацій відповідно до статті 14 Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку»;
- врахування звіту про СЕО, результатів громадського обговорення та консультацій;
- інформування про затвердження документа державного планування;
- моніторинг наслідків виконання документа державного планування для навколишнього природного середовища та здоров'я населення.

СЕО виступає необхідною умовою досягнення на рівні територіальних громад завдань, що відображені та затверджені у цілях сталого розвитку України на період до 2030 року. Серед такого переліку слід виділити [135]:

11 ціль – забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів;

12 ціль – забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва;

13 ціль – вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками;

15 ціль – захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття.

Процедура оцінки впливу на довкілля (ОВД) націлена на запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, та є обов'язковою для низки видів діяльності, що можуть мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів [92].

До основних етапів реалізації ОВД належать [136]:

- підготовка заяви суб'єкта господарювання про планову діяльність, що підлягає проведенню ОВД;
- проведення консультацій із заінтересованими сторонами, зокрема органами місцевого самоврядування, місцевим населенням та іншими суб'єктами;
- підготовка звіту з ОВД, що виступає ключовим етапом, де відбувається аналіз та опис екологічних ризиків, розробляються заходи з їх попередження та формуються альтернативні рішення;
- екологічна експертиза звіту з ОВД уповноваженими органами;

– видача висновку з ОВД за результатами експертизи про підтвердження або відмову у дозволі реалізації діяльності;

– моніторинг та контроль за виконанням заходів згідно зі звітом ОВД.

Опрацювавши нормативну базу процедур СЕО та ОВД, нами було узагальнено порівняльну характеристику, що відображено у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Порівняльна характеристика СЕО та ОВД

<i>Критерій</i>	<i>СЕО</i> <i>характеристика</i>	<i>ОВД</i> <i>характеристика</i>
Ключова нормативна база	Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку».	Закон України «Про оцінку впливу на довкілля».
Визначення та мета	Це процес оцінки потенційного впливу на довкілля документів державного планування. Мета: забезпечити високий рівень охорони навколишнього природного середовища та сприяти інтеграції екологічних міркувань у підготовку та прийняття планів і програм для сталого розвитку.	Це процедура оцінки потенційного впливу на довкілля конкретної планованої діяльності (проєктів, об'єктів). Мета: запобігти шкоді довкіллю, забезпечити екологічну безпеку, охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності.
Об'єкт оцінки	Оцінює документи державного планування: стратегії, плани, схеми, містобудівну документацію, загальнодержавні програми,	Оцінює конкретні проєкти, діяльність або об'єкти, які можуть мати значний вплив на довкілля.

	державні цільові програми та інші програми і програмні документи.	
Час проведення	Проводиться на ранній стадії розробки документів державного планування, до їх затвердження.	Проводиться до початку здійснення планованої діяльності або суттєвих змін у вже існуючій діяльності.
Масштаб впливу	Розглядає кумулятивні та довгострокові наслідки реалізації документів державного планування на великих територіях.	Фокусується на безпосередніх та локальних впливах конкретного проекту чи діяльності.
Рівень деталізації	Має більш загальний характер, розглядає стратегічні альтернативи розвитку.	Більш детальна, розглядає конкретні технічні рішення та їх вплив на довкілля.
Участь громадськості	Передбачає консультації з громадськістю щодо проекту документа державного планування та звіту про СЕО.	Включає громадське обговорення планованої діяльності та звіту з ОВД.

Джерело: розроблено автором за матеріалами [95, 134, 137]

Загалом, процедури СЕО та ОВД слід розцінювати як інструменти «зеленої» реконструкції, адже завдяки їх впровадженню відбувається визначення та оцінка можливих ризиків в результаті реалізації запланованих проєктів та формування екологічної безпеки країни. Ключовою різницею між згаданими вище двома інструментами є те, що ОВД здебільшого застосовується при реалізації конкретних індивідуальних проєктів, наприклад будівництво заводу з видобування корисних копалин, впровадження нових систем управління відходами або спорудження водосховища. СЕО застосовується при проведенні оцінювання стратегічного документа чи політики, наприклад

Стратегії національної безпеки, Державної стратегії регіонального розвитку або відповідних програм розвитку

Наступним яскравим прикладом інтеграції європейських механізмів у сфері природоохоронної діяльності в українську систему є проєкт «Збереження природної спадщини для life в Україні», що реалізується в період з березня 2024 року по лютий 2026 року в Україні. Організаторами даного проєкту є Мінекономіки спільно з чеським Агентством охорони природи, Міжнародною благодійною організацією «Екологія – Право – Людина» та громадською організацією «Українська Природоохоронна Група».

Метою проєкту є створення ефективної системи управління Смарагдової мережі і програми NATURA 2000 в Україні. Ключовим завданням є визначення необхідних змін у вітчизняному законодавстві і розробка плану дій щодо повної транспозиції та впровадження Оселищної та Пташиної директив ЄС в українську правову систему, проведення оцінки організаційної структури природоохоронних органів в Україні та розробка рекомендацій щодо покращення їх діяльності, а також формування керівної документації з найкращими природоохоронними практиками [138].

Смарагдова мережа (або Мережа Емеральд) – це система природоохоронних територій, що розташовані у Європі та мета якої є збереження видів і оселищ, що перебувають під загрозою зникнення. Така мережа утворилась відповідно до Бернської конвенції, до якої Україна приєдналась у 1996 році. Перспективою участі у даній конвенції та розширення українських територій в Смарагдовій мережі є обіцяне фінансування заходів охорони відновлення видів і оселищ після повноцінного вступу України до ЄС.

На сьогодні дана мережа складається з 271 території, сумарна площа яких становить 10% від загальної площі України. У той час як середній показник серед країн ЄС сягає 18% від площі держав [139]. Відтак, ми можемо стверджувати, що даний проєкт також є елементом інтеграції європейських механізмів сприяння охорони довкілля в українську систему та слугуватиме допомогою при відновленні України після війни.

Діяльністю щодо забезпечення роботи Смарагдової мережі в Україні займається громадська організація «Українська природоохоронна група», що наразі відрізняється лідерськими показниками щодо створення об'єктів природо-заповідного фонду України. Зокрема, серед ключових напрямів роботи є заповідна справа, ліси, оцінка впливу на довкілля, біорізноманіття, Смарагдова мережа, степи та луки, водно-болотні угіддя та серед основних показників діяльності Української природоохоронної групи виділяють [140]:

- 75% створених заповідних площ за останні 10 років;
- 143 706 га врятованих лісів;
- 36 853 га врятованих степів;
- 213 099 га врятованих водно-болотних угідь;
- 1 600 000 га затверджених територій Емеральд;
- 449 308 опубліковано знахідок видів на GBIF;
- 202 опубліковано наборів даних GBIF;
- 425 наукових статей, що цитують дані опубліковані в GBIF.

Наведені приклади свідчать, що сучасні міжнародні та національні ініціативи трансформують інструментарій державного регулювання у напрямі багаторівневого екологічного врядування з активною участю громад, бізнесу та міжнародних партнерів на місцевому рівні.

Прикладом прозорості та відкритості до комунікації з громадськістю та приватним сектором відповідно до європейських стандартів є українська єдина екологічна платформа «ЕкоСистема» [141]. Це загальнодержавна екологічна автоматизована інформаційно-аналітична система забезпечення доступу до інформації щодо стану екології в Україні, положення до якої затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 11.10.2021 № 1065 «Про Єдину екологічну платформу «ЕкоСистема» [141].

За час повномасштабної війни Мінекономікою (тодішнє Міндовкілля) було запущено проєкт «ЕкоЗагроза», що складається з офіційного веб-ресурсу та мобільного додатку, де розміщуються актуальні дані про стан повітря, води,

грунту та інші довкіллові чинники [119]. Також розроблена форма для збору інформації про наявні екологічні загрози в режимі реального часу з географічною прив'язкою до місцевості, завдяки чому українці мають можливість подавати заявки про факти екологічних злочинів проти довкілля, в тому числі внаслідок збройної агресії, свідками яких вони стали. Відзначимо, що такий ресурс відіграє важливу роль у повоєнній відбудові України, адже відбувається фіксація інформації в реальному часі та накопичення фактів шкоди екології, що допоможе оперативно відслідковувати наявний стан української екології та визначити найбільш проблемні ділянки для їх першочергового вирішення.

Таким чином, цифрові інструменти фіксації екологічної шкоди набувають значення не лише інформаційних ресурсів, а й елементів доказової бази для формування державної політики відновлення та міжнародних компенсаційних механізмів. Це не просто база даних, а інструмент зниження корупційних ризиків та підвищення інституційної довіри, що є критичним для залучення міжнародних інвестицій у «зелену» відбудову

В умовах російсько-української війни гостро постає завдання щодо належного функціонування системи природоохоронних територій та об'єктів, формування передмов для забезпечення основ збереження і відновлення біорізноманіття України.

Критичність даного питання полягає у розгляді функцій збереження та відновлення біорізноманіття через призму забезпечення екологічної безпеки держави. Відповідно до Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, стратегічними цілями є [142]:

- зменшення рівня промислового забруднення;
- створення ефективної системи хімічної безпеки;
- забезпечення раціонального використання природних ресурсів;
- досягнення «доброго» екологічного стану вод;

- забезпечення сталого лісоуправління та підвищення здатності лісових екосистем адаптуватися до зміни клімату;
- створення правових та економічних підстав для запровадження ієрархії поводження з відходами;
- підвищення ефективності державної системи оцінки впливу на довкілля та державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- збереження біорізноманіття та забезпечення розвитку природно-заповідного фонду в Україні;
- посилення адаптаційної спроможності та стійкості соціальних, економічних та екологічних систем до зміни клімату;
- стабілізація екологічної рівноваги на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя після відновлення територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаного державного кордону;
- включення заходів з екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату в національні, регіональні стратегії, плани управління річковими басейнами;
- підвищення обізнаності представників центральних і місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які уповноважені на прийняття рішень у сфері навколишнього природного середовища, з питань пом'якшення та адаптації до зміни клімату.

Зокрема, в Україні частка територій, що відноситься до природно-заповідного фонду, становить близько 8 % від загальної площі території держави, що є критично низьким показником, порівнюючи з більшістю європейських країн, природоохоронні території яких мають середній показник 15 % від загальної площі відповідної країни ЄС. В свою чергу, відповідно до Європейської зеленої угоди плановий показник територій природо-охоронного фонду має становити близько 30 % [143].

Закон України «Про природно-заповідний фонд України» частково регулює питання розширення природоохоронних вітчизняних територій, однак потребує регулярного перегляду та змін відповідно до актуальної ситуації ззовні, зокрема щодо відновлення постраждалих територій та об'єктів природно-заповідного фонду внаслідок російської воєнної агресії. Зазначається, що Закон не забезпечує повною мірою процес впровадження сучасних підходів до комплексного управління природоохоронними територіями [144].

Ситуацію ускладнює те, що в Україні немає окремого центрального органу виконавчої влади, який відповідав би саме за управління природоохоронними територіями. Додатковим викликом стала втрата контролю над частиною заповідних земель через окупацію. Це робить особливо нагальним створення єдиного спеціалізованого органу, який матиме можливість організувати дистанційний моніторинг і готувати плани відновлення цих територій.

Проекти «Збереження природної спадщини для LIFE в Україні», розвиток Смарагдової мережі/NATURA 2000, запуск «ЕкоСистеми» і «ЕкоЗагрози» демонструють, що цифровізація, європейська інтеграція та безпековий вимір змикаються в єдину інтегровану архітектуру, де прозорість даних, участь громадськості та інституційна спроможність підсилюють одне одного.

Узагальнюючи, запропонований підхід переводить екологічну політику від вузького «регулювання як примусу» до інтегрованого врядування, в якому координація публічних акторів, ризик-орієнтованість, цифрові платформи й участь громадськості працюють як єдина система. Така трансформація забезпечує логічне узгодження між екологічною, економічною та безпековою політиками та підвищує легітимність управлінських рішень.

Для України в умовах війни та відбудови це означає перехід до поліцентричної, де стале природокористування виступає наскрізним принципом, а екологічна безпека – невід'ємною складовою державної безпеки. Рекомендована «архітектура механізмів» здатна забезпечити прогнозованість,

прозорість і результативність політики, водночас зберігаючи гнучкість до нових ризиків і викликів.

Запропоновані стратегічні напрями вдосконалення інструментарію державного регулювання створюють методологічне підґрунтя для подальшого аналізу економічних та інституційних механізмів реалізації державної екологічної політики.

3.2. Регуляторні тренди у сфері природоохоронної діяльності

В Україні триває процес оновлення природоохоронних актів, зокрема проекти змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо управління відходами та нормативні акти про оцінку стану забруднення земель і вод. Також обговорюються зміни до концепції державного природоохоронного контролю, що передбачають інтеграцію системи моніторингу, зниження тиску на бізнес та залучення громадськості до нагляду. Зокрема, нові законопроекти передбачають участь територіальних громад у перевірках і моніторингу, а також можливість використання частини штрафів на місцеві природоохоронні програми.

З іншої сторони, Україна має юридично закріплені зобов'язання щодо адаптації екологічного законодавства до права ЄС (Угода про асоціацію, статус кандидата в ЄС). Без гармонізації екологічних стандартів неможлива повноцінна економічна інтеграція з ЄС. Більшість промислових об'єктів в Україні працюють за застарілими технологіями та створюють системні ризики для здоров'я населення та екосистем. Також, важливе питання впливу війни та післявоєнного відновлення. Воєнні дії призвели до масштабного забруднення земель, вод, лісів; руйнування промислових і комунальних об'єктів; появи нових видів екологічної шкоди. А відновлення без екологічних стандартів створить довгострокові ризики для економіки і населення. Існуюча система

контролю історично була репресивною, фрагментованою та орієнтованою на перевірки, а не на результат. Реформи мають бути спрямовані на підвищення довіри між державою, бізнесом і суспільством. Крім того, українські експортери стикаються з вуглецевим коригуванням на кордоні ЄС. І у даному контексті держава змушена адаптувати регулювання, щоб зберегти конкурентоспроможність бізнесу та не втратити доступ до ринків і інвестицій.

Метою відбору регуляторних трендів є ідентифікація найбільш впливових і системних напрямів трансформації природоохоронного регулювання в Україні, які визначають зміст, інструменти та пріоритети державної екологічної політики у середньо- та довгостроковій перспективі.

У контексті нашого дослідження регуляторний тренд визначається як стійка, повторювана та інституційно закріплена спрямованість змін у законодавстві, регуляторних інструментах або практиках державного управління, яка має нормативне або політичне підтвердження, впливає на широку групу суб'єктів та зберігається незалежно від окремих тактичних рішень.

Відбір трендів здійснювався на основі триангуляції джерел, зокрема: актів законодавства України (закони, підзаконні акти, проекти); стратегічних документів уряду та профільних органів; зобов'язань України в межах євроінтеграційного процесу; аналітичних матеріалів міжнародних організацій та експертних центрів; практики правозастосування та інституційних змін.

Для ідентифікації ключових трендів застосовувався набір взаємодоповнюючих критеріїв:

1. Нормативна закріпленість (наявність законів, стратегій або офіційно задекларованих політик, що підтверджують сталість тренду).
2. Системний вплив (здатність тренду впливати не на окрему сферу, а на архітектуру екологічного регулювання загалом).
3. Міжсекторальність (поширення впливу на кілька галузей (промисловість, енергетику, АПК, інфраструктуру, громади)).

4. Довгостроковість (орієнтація на середньо- та довгострокові зміни, а не на тимчасові або ситуативні рішення).

5. Регуляторна значущість (здатність тренду змінювати поведінку суб'єктів господарювання та органів влади).

6. Відповідність зовнішнім зобов'язанням України (узгодженість із правом ЄС, міжнародними договорами та глобальними екологічними механізмами).

При визначенні послідовності та порядку вибору трендів запропоновано п'яти етапний алгоритм:

Етап 1. Ідентифікація регуляторних змін – виявлення актуальних змін у законодавстві, інституційній структурі та регуляторних практиках.

Етап 2. Групування змін за напрямками – об'єднання окремих регуляторних змін у ширші смислові блоки (потенційні тренди).

Етап 3. Оцінка за критеріями – кожен потенційний тренд оцінювався за визначеними критеріями (нормативність, масштаб, сталість).

Етап 4. Відсів другорядних явищ – виключення локальних, галузевих або тимчасових змін, що не мають системного характеру.

Етап 5. Формування переліку ключових трендів – відібрано тренди, що одночасно відповідають більшості критеріїв та визначають логіку регуляторної трансформації.

Даний підхід забезпечує фокус на структурних, а не ситуативних змінах і дозволяє ідентифікувати саме ті регуляторні тренди, які мають визначальний вплив на формування та реалізацію державної природоохоронної політики в Україні, забезпечуючи аналітичну обґрунтованість і відтворюваність результатів дослідження.

Визначаючи сучасні актуальні регуляторні тренди у сфері природоохоронної діяльності в Україні, ми фокусували увагу на зміни законодавства, інтеграцію з європейськими стандартами та реформу нагляду і контролю.

Таким чином, нами визначено п'ять найбільш актуальних, на нашу думку, регуляторних трендів у сфері природоохоронної діяльності:

1. *Гармонізація з європейським законодавством* (інтеграція норм ЄС). Сутність даного тренду полягає у переході від фрагментованого підходу до інтегрованого, за європейськими стандартами. Даний тренд має обов'язковий характер, оскільки впливає з міжнародних зобов'язань України; формує нормативну основу для більшості інших змін (інтегровані дозволи, ВАТ, ОВД, моніторинг); його невиконання створює ризики втрати євроінтеграційного поступу та економічної ізоляції.

Ключовим моментом тут є прийняття Закону України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» [84]. Даний закон впроваджує принципи Європейської директиви 2010/75/EU щодо кращих доступних технологій (ВАТ) та інтегрованого контролю забруднення. Нова система об'єднує три окремі дозволи (водокористування, викиди в атмосферу, відходи) в єдиний інтегрований дозвіл, спрощує процедури та зменшує адміністративне навантаження на підприємства. Для нових об'єктів вимоги ВАТ є обов'язковими без можливості «дерогації» (відстрочки). Це має стимулювати модернізацію промислових потужностей та зменшення забруднення.

Отже, гармонізація з правом ЄС є базовим, «парасольковим» трендом, без якого неможливе пояснення інших регуляторних змін

2. *Реформа державного екологічного контролю*. Сутність тренду полягає у зміні фокусу від «каральної» моделі контролю до системної екологізації нагляду. Важливими критеріями віднесення даного тренду до категорії основних важливих трендів є: ефективність будь-яких екологічних норм залежить від механізмів їх реалізації; наявна система контролю визнана неефективною та такою, що потребує системної перебудови; даний тренд безпосередньо впливає на баланс між інтересами держави, бізнесу та громад.

Ключовим фактором є нова стратегія реформування державного екологічного контролю – Стратегії реформування системи державного нагляду

(контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів на період до 2029 року [85]. Стратегія передбачає перехід до проактивного контролю (профілактика порушень замість покарання після факту). Роботу інспекторів мають оцінювати за результатами стану навколишнього середовища в їхніх регіонах, а не лише за кількістю виявлених порушень. Планується також посилення відповідальності за завдану шкоду природі з відшкодуванням збитків.

Отже, без аналізу даного тренду неможливо оцінити реальну дієвість екологічної регуляторної політики.

3. Поточні зміни в природоохоронному законодавстві. Сутність тренду полягає у регулярному оновленні нормативної бази, що відображає адаптацію до поточних вимог і реалій.

Щомісячні огляди змін законодавства показують часті оновлення нормативних актів у сфері екології та природоохоронної діяльності. Це включає технічні, процедурні та методичні коригування до різних екологічних норм і правил. Прикладами напрямків змін можуть бути: уточнення процедур моніторингу забруднення; зміни в порядках звітності; коригування методологій у різних сферах природоохоронної діяльності; приведення окремих процедур у відповідність до нових вимог.

Отже, тренд обрано як такий, що трансформує практику регулювання, а не лише оновлює окремі норми.

4. Інституційні зміни в системі екологічного управління. Сутність тренду полягає у переформатуванні екологічного управління на рівні уряду, що може розцінюватися як потенційно велика зміна структури відповідальності. Даний тренд має довгострокові наслідки, навіть якщо нормативні зміни відбуваються повільно; зміни в структурі органів влади впливають на пріоритети, ресурси та відповідальність у сфері охорони довкілля; інституційний дизайн визначає здатність держави реалізувати екологічну політику.

У 2025 р. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів було ліквідоване, а його функції об'єднані з Міністерством економіки та Міністерством аграрної політики у новий орган – Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. Це може мати подвійний ефект: з одного боку, покращення міжвідомчої координації; з іншого – ризики зниження уваги до природоохоронних пріоритетів.

Отже, тренд обрано як структурний чинник, що формує умови для всіх інших регуляторних процесів.

5. Вплив європейського регулювання на бізнес. Сутність тренду полягає в адаптації бізнесу до зовнішніх екологічних вимог, що має непрямий регуляторний ефект. Європейська Carbon Border Adjustment Mechanism (СВАМ) впливає на експорт української продукції з високим вуглецевим слідом, що стимулює виробників переглядати екологічні практики та знижувати викиди. Ці механізми діють поза національним законодавством, але мають реальний регуляторний ефект, крім того, вони змінюють поведінку бізнесу швидше, ніж внутрішні норми, а ігнорування цього тренду призведе до викривленої оцінки регуляторного середовища.

Даний тренд обрано через його непрямий, але потужний вплив на екологічну політику держави.

Підсумовуючи зазначимо, що обрані ключові регуляторні тренди відображають найбільш впливові, нормативно закріплені та довгострокові процеси у сфері природоохоронної діяльності в Україні. Вони охоплюють правовий, інституційний, економічний та соціальний виміри екологічної політики, а також безпосередньо визначають напрями її трансформації в умовах євроінтеграції, післявоєнного відновлення та глобального екологічного порядку денного.

Отже, вибір саме цих регуляторних трендів зумовлений їх системоутворюючим характером, прямим впливом на державну політику та бізнес-середовище, а також визначальною роллю у формуванні екологічного управління України в середньо- та довгостроковій перспективі.

3.3. Удосконалення та розвиток механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні

Реалізація стратегічних напрямів удосконалення інструментарію державного регулювання потребує належного фінансово-економічного підґрунтя, що визначає можливість практичного впровадження екологічної політики.

Економічні інструменти державного регулювання природоохоронної діяльності доцільно розглядати як багатокomпонентну систему, що включає різні за характером та механізмами впливу засоби. Зокрема, до них належать:

- фіскальні (екоподатки, платежі за ресурси/забруднення, пільги);
- стимулювальні та інвестиційні (субсидії, гранти, пільгові кредити, державні гарантії);
- ринкові та квазі-ринкові (торгівля квотами/сертифікатами, «зелені» облігації);
- інструменти відповідальності та відшкодування (принцип «забруднювач платить», розширена відповідальність виробника, депозит-повернення);
- інструменти попиту (зелені публічні закупівлі, екомаркування).

У сучасних умовах державне управління переходить від моделі «традиційного контролю» до проактивного управління, що передбачає використання сучасних фінансово-економічних інструментів. Ці механізми покликані не лише забезпечувати дотримання екологічних стандартів, але й стимулювати сталий розвиток, знижуючи при цьому транзакційні витрати для бізнесу.

Одним із таких ключових інструментів є «зелені облігації». Це вид облігацій, кошти від розміщення яких використовуються винятково для фінансування проєктів з чіткими екологічними перевагами. Розвиток ринку зелених облігацій в Україні, як засвідчує рішення НКЦПФР № 157 від

07.02.2024 р., узгоджується з європейськими нормами (Стандарт ЄС по зелених облігаціях, EU GBS) та принципами Міжнародної асоціації ринків капіталу (GBP). Це забезпечує [145]:

- Переорієнтування потоків капіталу на стійкі інвестиції.
- Управління фінансовими ризиками, пов'язаними з екологічними та кліматичними змінами.
- Стимулювання прозорості у фінансовій сфері [146].

Практична реалізація фінансово-економічних механізмів підтверджується діяльністю Фонду енергоефективності. Програми «Енергодім» та «ГрінДІМ» демонструють ефективність грантового фінансування та партнерства з банківським сектором. Так, завдяки співпраці з комерційними банками, зокрема з ГЛОБУС БАНКОМ, вдалося залучити приватний капітал та надати кредити ОСББ для реалізації проєктів з термомодернізації. Це дозволяє громадянам не відкладати модернізаційні роботи, що є особливо важливим в умовах відбудови [147].

Аналіз цих програм вказує на декілька ключових аспектів:

- Зниження ризиків та вартості капіталу: Банківські кредити покривають частину витрат, що залишилася після отримання грантів, роблячи проєкти банкоспроможними.
- Масштабування інвестицій: Участь ОСББ у програмах Фонду дозволяє досягти економії енергії від 40% до 70%, що підкреслює економічну доцільність таких механізмів.
- Стимулювання «зеленої» відбудови: Енергомодернізація житлового фонду, більша частина якого збудована 40–50 років тому, є критично важливою для забезпечення енергоефективності та сталого розвитку.

Таким чином, використання фінансово-економічних інструментів у сфері природоохоронної діяльності є не лише теоретичною концепцією, а й дієвим механізмом, що дозволяє залучати приватний капітал, знижувати адміністративне навантаження та прискорювати «зелену» відбудову країни.

Серед прикладів стимулів, спрямовані на підтримку екологічно відповідального бізнесу – звільнення від податку на додану вартість та ввізного мита на імпорт енергоефективного обладнання, що реалізується в межах політики Держенергоефективності.

Окрему увагу слід приділити можливості системного перегляду податкових інструментів у контексті впровадження НДТМ та ВАТ, що набули актуальності після прийняття Закону України № 3855-IX «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення».

Застосування таких стимулів сприяє модернізації основних виробничих фондів, зниженню питомих викидів забруднюючих речовин на одиницю продукції, а також покращує конкурентоспроможність підприємств на ринках Європейського Союзу, зокрема з урахуванням вимог до нефінансової звітності.

Відповідно до інформації, оприлюдненої на офіційному сайті Держенергоефективності, передбачено звільнення від сплати ПДВ та ввізного мита на низку енергоефективного обладнання, що імпортується з метою реалізації заходів з енергозбереження та підвищення енергоефективності. Такі податкові преференції спрямовані на стимулювання переходу до сталих технологій та зменшення енергоспоживання в Україні. Зокрема, до переліку обладнання, що підпадає під пільговий режим, можуть входити:

- теплові насоси,
- сонячні панелі та інвертори,
- системи накопичення енергії,
- енергоефективні котли та інше обладнання, що відповідає критеріям, визначеним Держенергоефективності.

Також, до кінця 2025 року діяли тимчасові податкові пільги для електротранспорту, які включали:

- звільнення від ПДВ та акцизного збору на імпорт нових електромобілів,

– спрощення митного оформлення для електротранспорту та зарядної інфраструктури.

Ці заходи були частиною державної політики щодо стимулювання розвитку ринку електромобілів, зменшення викидів CO₂ та підтримки екологічного транспорту.

Ключовими елементами запобігання, зменшення та контролю промислового забруднення в ЄС є НДТМ, застосування яких передбачене Директивою 2010/75/ЄС «Про промислові викиди (інтегроване запобігання та контроль забруднення)» (Директива). Згідно з Директивою, НДТМ означають найбільш ефективний та сучасний етап у розвитку господарської діяльності та методів її здійснення, який свідчить про практичну відповідність окремих технологій як основи для встановлення гранично допустимих викидів та інших умов документів дозвільного характеру, що спрямовані на запобігання та, в разі неможливості, зменшення викидів та негативного впливу на довкілля в цілому.

У цьому контексті, «технології» включають в себе як використовувані технології, так і спосіб проектування цієї установки, її побудови, здійснення технічного обслуговування, експлуатації та виведення з експлуатації; «доступні технології» означають технології, що були розроблені в масштабі, що дозволяє впровадження у відповідному секторі економіки за практично здійснених економічних та технічних умов із врахуванням вартості та переваг незалежно від того, чи технології використовуються або виробляються у ЄС, доки вони є виправдано доступними для оператора установки; «найкращі» означають найбільш ефективні з позиції забезпечення високого рівня захисту довкілля в цілому.

Директива визначає засади запобігання, зменшення та контролю промислового забруднення з використанням механізму інтегрованого дозволу, вимагаючи досягнення максимального захисту довкілля в цілому та виключаючи можливість перенесення забруднення з одного компоненту довкілля до іншого (насамперед, йдеться про воду, повітря та ґрунти).

Задля виконання вимог Директиви та впровадження інтегрованих підходів у питаннях дозвільної діяльності та контролю промислового забруднення на основі застосування найкращих доступних технологій та методів управління 16 липня 2024 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» (№3855-IX). Новий закон враховує кумулятивний вплив господарської діяльності на довкілля та передбачає встановлення правових та організаційних засад запобігання, зменшення і контролю промислового забруднення для забезпечення захисту навколишнього природного середовища та конституційних прав на безпечне для життя і здоров'я довкілля шляхом впровадження ІДД [84].

Законом № 3855-IX визначено основні вимоги до ІДД, перелік видів діяльності, які вимагають його отримання, процедуру видачі, підстави відмови у видачі, підстави та порядок відкликання ІДД, вимоги щодо обов'язкового застосування НДТМ, моніторингу викидів і контролю дотримання умов ІДД. Така модель дозвільної процедури з інтегрованими в ній механізмами участі громадськості відповідає міжнародним стандартам у цій сфері [84].

У свою чергу це сприятиме збереженню конкурентоздатності української промисловості на міжнародних ринках, розвитку екологічних інноваційних технологій, збереженню довкілля і здоров'я населення, консолідації зусиль для гармонізації з європейськими прагненнями «нульового забруднення». Більше того, модернізація промисловості на основі НДТМ нерозривно пов'язана з іншими вже існуючими екологічними зобов'язаннями для промисловості, зокрема, вимогами в рамках реалізації Національного плану скорочення викидів (НПСВ), Національно-визначеного внеску (НВВ-2), декарбонізації, інвестиційними зобов'язаннями, впровадженням Європейського зеленого курсу та досягненням Цілей сталого розвитку.

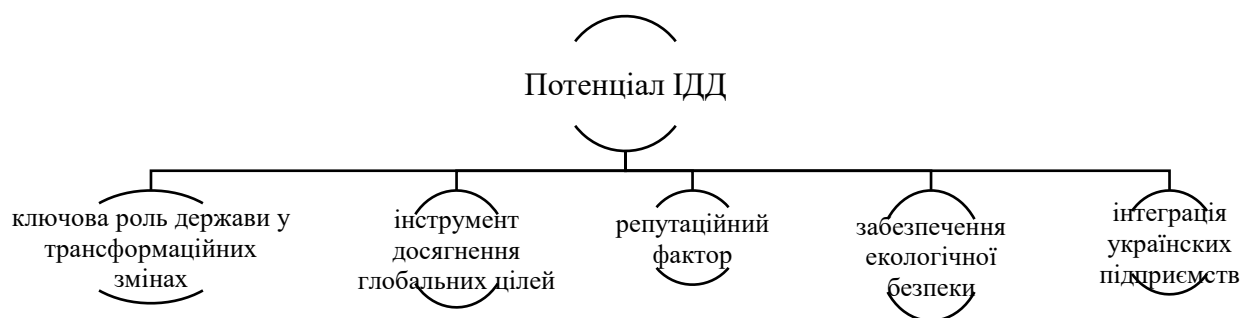

Рис. 3.2. Складові частини потенціалу інтегрованого довкілцевого дозволу (ІЧД)

Джерело: розроблено автором.

Держава виступає не лише як регулятор, але й як координатор, стимулятор та гарант ефективного функціонування цієї системи. Держава здійснює постійний контроль за дотриманням підприємствами умов, зазначених в ІЧД. Це включає в себе проведення планових та позапланових перевірок, моніторинг викидів та відходів, а також застосування заходів впливу у разі виявлення порушень. Важливо розуміти, що ефективність системи ІЧД залежить не тільки від держави, але й від активної участі бізнесу та громадськості.

Залучення громадськості до дозвільної процедури гарантує прозорість і підзвітність процесів. У результаті, ІЧД сприяє досягненню глобальних цілей, підвищенню репутації українського бізнесу та забезпеченню екологічної безпеки, що, в свою чергу, є ключовим фактором для інтеграції в європейський і світовий ринок.

Запропонований комплекс фінансово-економічних інструментів змінює логіку екологічної політики з реактивного контролю на проактивне ціноутворення зовнішніх ефектів і стимулювання модернізації. Такі рішення безпосередньо прискорюють оновлення основних фондів і зменшують

вуглецеву та забруднювальну інтенсивність одиниці продукції, водночас полегшуючи доступ підприємств до ринків ЄС (зокрема з урахуванням вимог нефінансової звітності та сумісності з європейськими кліматичними інструментами).

Ключовим каналом імплементації принципу «забруднювач платить» в Україні залишається екологічний податок, який справляється за викиди в атмосферу, скиди у водні об'єкти та розміщення відходів (розділ VIII Податкового кодексу України) [148].

Разом із цим відновлено обов'язкову систему моніторингу, звітності та верифікації (MRV) парникових газів: Закон України № 4187-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» інтегровано до переліку шести пріоритетних реформ Розділу 15 «Зелений перехід та охорона навколишнього середовища» Плану реалізації проєкту для України; у межах цього блоку MRV визначено опорним елементом Реформи 3 «Ринкові механізми ціноутворення на вуглець». На цій підставі Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» прямо передбачає розбудову національної системи торгівлі квотами на викиди (ETS) відповідно до дорожньої карти до 2033 р., що формує внутрішню «ціну вуглецю» і створює єдиний контур із європейськими практиками.

Важливим доповненням до ціноутворення на викиди є формування циркулярних стимулів через розширену відповідальність виробника (EPR). Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, у взаємодії з бізнес-спільнотою та органами місцевого самоврядування, готує запуск експериментального проєкту, який передбачає випробування організаційних моделей EPR для упаковки, електричного та електронного обладнання, батарейок та інших категорій відходів. Пілот, реалізований нині на добровільних засадах і підтриманий координаційним центром ЄС, дає можливість виробникам апробувати операційні рішення зі збору, перероблення та утилізації післяспоживчих потоків і забезпечує емпіричну базу для

подальшої деталізації підзаконних актів у сфері управління відходами; у підсумку витрати на поводження з продуктом упродовж життєвого циклу коректно «повертаються» до продуцента, вирівнюючи стимули на користь екодизайну та повторного використання.

Зовнішній контур сумісності визначається еволюцією механізму транскордонного вуглецевого коригування ЄС (СВАМ). Європейська комісія розпочала консультації щодо трьох паків імплементаційних актів до повноцінного режиму СВАМ з 1 січня 2026 р.: методології розрахунку вбудованих викидів (прямих і непрямих) із пріоритетом фактичних даних; правил урахування поступового згортання безоплатних квот в EU ETS у 2026–2034 рр.; а також порядку заліку сплаченої в країні походження «ціни вуглецю» для відповідного зменшення кількості сертифікатів СВАМ. За оцінками ЄК, ці акти мають забезпечити правову визначеність для бізнесу, знизити ризики «вуглецевого витоку», підтримати конкурентність внутрішнього ринку та посилити глобальну декарбонізацію; у липні 2025 р. Комісія додатково запропонувала ціль скорочення чистих викидів на 90% до 2040 р. У цій рамці внутрішня «вуглецева ціна» України, підтверджена через MRV/ETS, здатна напряму зменшувати СВАМ-зобов'язання українських експортерів завдяки механізму заліку [149].

Синергія зазначених інструментів – екологічного податку, MRV та майбутньої ETS, пілотів EPR і зовнішньої сумісності з СВАМ – формує цілісний режим економічного регулювання, у якому «караючі» та «заохочувальні» важелі збалансовано спрямовують приватні інвестиції у модернізацію, ресурсоефективність і низьковуглецеві технології. У результаті підвищується передбачуваність правил гри, знижується регуляторна рентомність, а екологічні вимоги перестають бути суто витратним фактором і трансформуються в джерело конкурентних переваг та доступу до фінансування і ринків Європейського Союзу. Додатковим економічним важелем, який закріплює цю траєкторію, виступає інституціоналізація EPR у Законі України «Про управління відходами», що переводить витрати утилізації на продуцентів,

запускає механізми екодизайну й розбудовує в Україні повноцінні циркулярні ланцюги створення вартості.

Для зв'язування інструментів економічної політики з екологічними пріоритетами доцільно виразно окреслити роль «зелених» та енергоефективних публічних закупівель як опосередкованого фінансового стимулу трансформації ринків.

В європейському правопорядку зелені державні закупівлі (ЗДЗ) трактується як процес, у межах якого органи влади віддають перевагу товарам, послугам і роботам із меншим сукупним впливом на довкілля протягом усього життєвого циклу порівняно з функціонально еквівалентними альтернативами (СОМ(2008)400). Попри добровільний характер політики ЗДЗ і значний простір розсуду держав-членів щодо обсягу її застосування, ці закупівлі відіграють ключову роль у переході до ресурсоефективної економіки, оскільки формують стабільний платоспроможний попит на «зелені» рішення та знижують інвестиційні ризики для виробників. У цьому контексті екологічне маркування розглядається як практичний інструмент державної політики в сфері зелених закупівель і декарбонізації промисловості, що вимагає скоординованої участі профільних міністерств і провідних наукових установ.

Динаміка національної системи маркування підтверджує наявність виробничого потенціалу для підтримки ЗДЗ. Станом на серпень 2025 року у відкритому реєстрі екологічних сертифікатів обліковується 3304 найменування продукції (проти 1371 у 2023 році) від 86 компаній-користувачів екомаркування; лише у 2024 році проведено 34 первинні сертифікації – найвищий показник із 2019 року. Продукція, позначена логотипом «Зелений журавлик», експортується до 40 країн (зокрема держав ЄС, США, Канади, Туреччини, Ізраїлю та Японії); найактивнішими залишаються сегменти косметики та побутової хімії, водночас зростає зацікавлення з боку виробників будівельних матеріалів і харчової продукції. Це свідчить, що використання критеріїв екомаркування у публічних закупівлях може мати негайний мультиплікативний ефект для внутрішнього ринку [150].

Водночас розрив між нормативним узгодженням і фактичною практикою залишається суттєвим. Попри гармонізацію із Директивою 2014/24/ЄС та зміни у національному законодавстві, які дозволяють включати екологічні вимоги до тендерної документації та застосовувати підходи «вартості життєвого циклу», понад 99 % державних контрактів в Україні досі укладаються за критерієм найнижчої ціни без урахування аспектів сталості або використання екомаркування. За відсутності посиленних механізмів контролю якості закупівель, системної підготовки фахівців-замовників і міжвідомчої координації перехід від формальної відповідності до реального впровадження ЗДЗ буде малоімовірним.

З огляду на завдання післявоєнної відбудови та стратегічну мету набуття членства в ЄС кожна закупівля має потенціал стати інструментом підтримки сталого виробництва, екологічних інновацій та розвитку внутрішнього ринку «зеленої» продукції, а також каналом інтеграції українських виробників до єдиного з ЄС «зеленого» ринку товарів, послуг і технологій. Системне розгортання ЗДЗ, підкріплене екомаркуванням та методологіями оцінювання життєвого циклу, є практичною умовою підвищення ефективності бюджетних витрат і одночасного досягнення екологічних, економічних і соціальних цілей державної політики.

Узагальнюючи, запропонована архітектура фінансово-економічних і регуляторних механізмів формує цілісний режим публічної політики, у межах якого підприємства та громади отримують ширший доступ до дешевшого «зеленого» капіталу, виробники – чіткі податково-цінові стимули для модернізації на засадах НДТМ/ВАТ, а державна кліматична політика – внутрішню ціну на викиди, узгоджену з вимогами MRV/ETS і процедурою СВМ. Паралельно інституціоналізація «зелених» публічних закупівель стабілізує платоспроможний попит на екологічно дружні товари та послуги, зменшуючи ризики для інвесторів і прискорюючи дифузію чистих технологій. У підсумку це не лише посилює контроль і виконання норм, а й перетворює охорону довкілля на економічний інтерес, підвищує конкурентоспроможність

українського експорту на ринках Європейського Союзу та забезпечує кращу узгодженість політики й ефективність бюджетних витрат у післявоєнній відбудові.

Розвиток інституційного механізму державного регулювання у сфері природно-заповідного фонду України передбачає не лише вдосконалення нормативно-правового забезпечення чи оптимізацію фінансових потоків, а насамперед формування цілісної системи управління, здатної забезпечити узгоджене виконання стратегічних, координаційних, контрольних та сервісних функцій у сфері збереження біорізноманіття.

У сучасних умовах інституційна спроможність системи ПЗФ визначається сукупністю взаємопов'язаних елементів, зокрема: чітким розподілом повноважень між суб'єктами публічного управління, стабільністю організаційних структур, наявністю ефективних механізмів міжвідомчої координації, кадровим потенціалом, а також достатнім і передбачуваним фінансовим забезпеченням. Саме тому фінансові інструменти у цьому підрозділі розглядаються не як самодостатній механізм, а як складова інституційної спроможності системи управління природно-заповідним фондом.

Аналіз функціонування системи управління ПЗФ в Україні свідчить про наявність стійких інституційних дисбалансів, що проявляються у фрагментації повноважень між різними центральними органами виконавчої влади, відсутності єдиного координуючого центру, множинності форм підпорядкування установ ПЗФ та неоднорідності управлінських підходів. Зазначені особливості ускладнюють реалізацію державної екологічної політики, знижують ефективність використання бюджетних і позабюджетних ресурсів, а також обмежують здатність системи реагувати на кризові виклики, зокрема в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. У результаті навіть нормативно закріплені рішення стратегічного рівня нерідко залишаються декларативними та не доводяться до стадії практичної реалізації.

При цьому практика реалізації рішень у сфері розширення територій природно-заповідного фонду свідчить про наявність системних інституційних

обмежень, які унеможливають ефективне виконання навіть нормативно закріплених актів найвищого рівня. Показовим у цьому контексті є приклад реалізації Указу Президента України від 01.01.2010 № 2/2010 «Про розширення території Канівського природного заповідника». Відповідно до статей 53, 54 Закону України від 16.06.1992 № 2456-ХІІ «Про природно-заповідний фонд», до території Канівського природного заповідника було погоджено включення 6615,6 га земель державної власності з наданням їх у постійне користування. Водночас, незважаючи на наявність правових підстав та неодноразове обговорення питання на рівні центральних органів виконавчої влади, реалізація зазначеного Указу фактично не була завершена. Це свідчить про відсутність належної координації між органами державної влади, відповідальними за земельні, природоохоронні та освітньо-наукові функції, а також про недосконалість інституційного механізму, спроможного забезпечити послідовну реалізацію державних рішень. Саме це зумовлює доцільність формування відповідного органу влади у сфері управління ПЗФ, відповідального за координацію, супровід і контроль виконання рішень щодо створення, розширення та функціонування об'єктів природно-заповідного фонду.

У цьому контексті розвиток інституційного механізму державного регулювання у сфері ПЗФ доцільно розглядати як процес цілеспрямованої модернізації управлінської архітектури, спрямований на інтеграцію функцій стратегічного планування, фінансування, моніторингу та контролю в межах єдиної системи публічного управління, здатної забезпечити довгострокову екологічну стійкість та виконання міжнародних зобов'язань України.

У сфері державного фінансового забезпечення заповідники стикаються з низкою системних проблем, які суттєво обмежують їх спроможність ефективно виконувати покладені на нього завдання. Однією з основних проблем є недостатній обсяг бюджетного фінансування, що не забезпечує повного покриття потреб у проведенні наукових досліджень, організації охорони територій, моніторингу стану екосистем, підтримки матеріально-технічної бази

та кадрового забезпечення. Обмеженість державних асигнувань особливо відчутна в умовах інфляційних процесів та нестабільності економіки.

Окремою проблемою є відсутність стабільних багаторічних фінансових програм розвитку, що дозволили б заповідникам планувати свою діяльність у довгостроковій перспективі. Фінансування носить переважно короткостроковий, річний характер, без чіткої прив'язки до стратегічних програм охорони природних комплексів. Додатковим ускладненням є обмеженість джерел позабюджетного фінансування через недостатню нормативну регламентацію механізмів залучення грантів, благодійної допомоги та цільових внесків з боку юридичних та фізичних осіб.

Таким чином, фінансове забезпечення установ природно-заповідного фонду виступає не допоміжним, а системоутворювальним елементом інституційного механізму державного регулювання природоохоронної діяльності, що потребує комплексного перегляду в контексті післявоєнного відновлення та євроінтеграційних процесів.

Водночас фінансові обмеження не можуть розглядатися окремо від інституційної архітектури управління природно-заповідним фондом. Саме організаційна фрагментація, множинність суб'єктів управління та різне відомче підпорядкування об'єктів ПЗФ значною мірою визначають неефективність використання наявних ресурсів. У цьому контексті доцільним є аналіз чинної системи інституційного управління заповідниками в Україні.

У системі публічного управління природно-заповідною справою ключову роль відіграє Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України (тодішнє Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України) через Департамент природно-заповідного фонду, що відповідає за стратегічне управління, координацію, погодження організаційно -правових документів, а також за загальне регулювання цієї сфери. Однак ефективність його діяльності значною мірою залежить від міжвідомчої координації та доступу до об'єктів на всій території України.

Для верифікації зазначених інституційних дисбалансів доцільним є аналіз чинної системи підпорядкування та функціонального розподілу повноважень у сфері управління об'єктами природно-заповідного фонду. Саме структура адміністративного підпорядкування установ ПЗФ дозволяє наочно продемонструвати рівень фрагментації управління, відсутність єдиного центру координації та неоднорідність управлінських підходів залежно від відомчої належності.

Узагальнення інформації щодо органів управління, підпорядкованих установ та характеру виконуваних функцій у сфері ПЗФ подано в таблиці 3.3, що відображає інституційну багаторівневість системи державного управління природно-заповідним фондом України.

Таблиця 3.3

Система інституційного підпорядкування та функціонального розподілу повноважень у сфері управління природно-заповідним фондом України

№	Назва заповідника	Область(і)	Площа (га)	Активність	Підпорядкування
1	Природний заповідник «Горгани»	Івано-Франківська	5 344,2	Частково обмежено	Мінекономіки
2	Дніпровсько-Орільський	Дніпропетровська	3 759,4	Тимчасово закрито	Зі сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України до сфери управління Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України у 2021 р.
3	Древлянський	Житомирська	30 872,8	Частково обмежено	Мінекономіки
4	Єланецький степ	Миколаївська	3 010,7	Доступно	Мінекономіки

5	Казантипський	АР Крим	1 514,1	Окуповано	-
6	Канівський	Черкаська	2 027,0	Частково обмежено	Міністерству освіти і науки України (МОН України). Його науковим куратором є Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
7	Карадазький	АР Крим	2 874,2	Окуповано	-
8	Кримський	АР Крим	44 175,0	Окуповано	-
9	Луганський	Луганська	2 122,0	Окуповано	-
10	Медобори	Тернопільська	10 517,0	Доступно	Держлісагенство
11	Михайлівська цілина	Сумська	882,9	Доступно	Мінекономіки
12	Мис Март'ян	АР Крим	240,0	Окуповано	-
13	Опуцький	АР Крим	1 592,3	Окуповано	-
14	Поліський	Житомирська	20 104,0	Частково обмежено	Держлісагенство
15	Розточчя	Львівська	2 084,5	Частково обмежено	Міністерству освіти і науки України (МОН України). Його науковим куратором є Національний лісотехнічний університет України
16	Рівненський	Рівненська	42 288,7	Частково обмежено	Держлісагенство
17	Український степовий	Донецька, Запорізька	3 145,6	Окуповано	-
18	Черемський	Волинська	2 975,7	Частково обмежено	Держлісагенство
19	Ялтинський гірсько-лісовий	АР Крим	14 523,0	Окуповано	-

Джерело: розроблено автором.

Наведені у таблиці 3.3 дані свідчать, що система управління природно-заповідним фондом України характеризується високим рівнем інституційної фрагментації, зумовленої множинністю суб'єктів управління, різними моделями підпорядкування та відсутністю єдиного координаційного центру. За мирних умов такі особливості ускладнюють реалізацію цілісної державної політики у сфері збереження біорізноманіття, тоді як в умовах воєнного стану вони набувають критичного значення.

Втрата контролю над заповідниками на тимчасово окупованих територіях становить одну з найсерйозніших загроз для їхнього збереження, оскільки унеможлиблює здійснення екологічного моніторингу та забезпечення їхнього правового статусу. Додатковим системним викликом є розрізненість політики та стандартів управління, що виникає через різне підпорядкування заповідників - Мінекономіки, Держлісагенство, МОН. Відсутність єдиного координуючого центру призводить до фрагментації рішень, конфлікту інтересів та перешкоджає реалізації цілісної політики охорони біорізноманіття. З огляду на різне підпорядкування територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ), стратегічно правильним рішенням є створення єдиного органу з управління ПЗФ, що забезпечить консолідацію зусиль.

У таких умовах відсутність централізованого управлінського центру у сфері ПЗФ ускладнює координацію дій між центральними органами виконавчої влади, військовими адміністраціями, органами місцевого самоврядування та міжнародними партнерами, що, у свою чергу, негативно впливає на ефективність збереження природних територій, виконання міжнародних екологічних зобов'язань та забезпечення екологічної складової національної безпеки. Отже, воєнні виклики загострили потребу у перегляді існуючої інституційної архітектури управління природно-заповідним фондом України та переході від розрізнених відомчих моделей до інтегрованої системи публічного управління, здатної забезпечити стратегічну координацію, стійкість та адаптивність у кризових і післявоєнних умовах.

Для забезпечення більш ефективної діяльності заповідника на сучасному етапі існує потреба у впровадженні комплексу нормативних, організаційних, фінансових та технологічних рішень. Зокрема, як зазначено в підрозділі 2.2, налічується декілька підходів до формування державної екологічної політики, серед яких нами було виокремлено кластерний, програмно-цільовий, проєктно-орієнтований, менеджмент-орієнтований та ризик-орієнтовний підхід. Кожен з підходів характеризується своєю практикоорієнтовністю, однак доцільність обрання того чи іншого підходу впровадження (або поєднання двох і більше підходів) напряду залежить від специфіки управлінського рішень, локації його застосування та очікуваного результату.

Відтак одним з першочергових рішень за рівнем важливості є необхідність удосконалення правової бази природно-заповідного фонду, зокрема шляхом усунення колізій між галузевими нормативно-правовими актами, чіткого визначення механізмів землекористування в межах заповідних територій та навколо них, гармонізації національного законодавства з міжнародними екологічними стандартами.

Особливу увагу слід приділити створенню дієвих фінансових механізмів, які б забезпечували довгострокове стабільне фінансування установ ПЗФ на основі програмно-цільового підходу, а також доступ до альтернативних джерел, включаючи грантові, благодійні та міжнародні проєкти.

У рамках наказу МОН України від 13.12.2023 №1526 було внесено зміни до Положення про проведення конкурсного відбору проєктів, що дозволило закладам вищої освіти, у структурі яких є об'єкти ПЗФ, брати участь у конкурсах. Завдяки цьому, на виконання наукового дослідження «Моніторинг стану екосистем Канівського природного заповідника та вивчення рідкісної біоти навколишніх територій», Канівський природний заповідник у 2024-2025 роках отримав фінансування у розмірі 1 млн грн. Цей приклад демонструє, як цілеспрямовані зміни в нормативній базі можуть створювати реальні можливості для фінансової підтримки заповідників.

Важливим напрямом є розвиток кадрового потенціалу через системну підготовку та підвищення кваліфікації фахівців у галузі заповідної справи, екологічного моніторингу, екосистемного управління та проектного менеджменту. Крім того, потребує розвитку інфраструктура сучасних інформаційно-аналітичних систем, включаючи впровадження інтегрованих геоінформаційних платформ для моніторингу стану природних комплексів та автоматизованого збору даних. Це забезпечить обґрунтоване прийняття управлінських рішень. Не менш важливим є активне залучення місцевих громад та громадських організацій до процесів управління природоохоронними територіями, формування механізмів партнерства та спільного планування.

Оновлення законодавчої бази, чітке розмежування повноважень між Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України, Державною екологічною інспекцією, адміністраціями заповідників та органами місцевого самоврядування, а також розробка механізмів захисту територій в умовах воєнного стану є ключовими завданнями.

Досвід європейських країн свідчить, що підвищення ефективності державного управління у сфері збереження природних територій досягається шляхом інституційної концентрації функцій стратегічного планування, координації, моніторингу та фінансування в межах спеціалізованих публічних органів. Такі інституції, як правило, функціонують у тісній взаємодії з профільними міністерствами, проте мають операційну автономію та чітко визначені повноваження у сфері управління природоохоронними територіями.

Показовим у цьому контексті є досвід Шотландії, де функції управління природоохоронною сферою зосереджені у спеціалізованій установі NatureScot, яка забезпечує стратегічне планування, науково-експертний супровід, фінансування природоохоронних заходів та координацію взаємодії з місцевими громадами й землекористувачами. Така модель дозволяє поєднувати державні пріоритети з регіональними та локальними особливостями управління природними ресурсами.

Аналогічний підхід реалізовано у Федеративній Республіці Німеччина, де Federal Agency for Nature Conservation виконує функції науково-методичного та координаційного центру у сфері охорони природи, забезпечуючи підтримку прийняття управлінських рішень на федеральному та земельному рівнях. Діяльність агентства спрямована на інтеграцію екологічних пріоритетів у секторальні політики та виконання міжнародних природоохоронних зобов'язань.

Узагальнення зазначених моделей дає підстави стверджувати, що ефективні інституційні рішення у сфері управління природоохоронними територіями ґрунтуються на принципах централізованої координації, функціональної спеціалізації, прозорості прийняття рішень та сталого фінансування. Зазначені принципи можуть бути адаптовані до національних умов України з урахуванням її адміністративно-територіальної структури, воєнних викликів та завдань післявоєнного відновлення.

У цьому контексті, з урахуванням міжнародного досвіду, створення аналогічного спеціалізованого органу в Україні розглядається як актуальний напрям розвитку системи управління природно-заповідним фондом, особливо в умовах післявоєнної відбудови, адаптації до кліматичних змін та інтеграції у європейський правовий простір.

Водночас обґрунтування доцільності створення такого органу є нерозривно пов'язаним з аналізом його потенційних сильних і слабких сторін, а також можливостей і загроз, що супроводжують інституційні трансформації у сфері публічного управління. Відповідний SWOT-аналіз створення органу управління природно-заповідним фондом в Україні наведено в таблиці 3.4, що дозволяє комплексно оцінити як управлінські переваги запропонованої моделі, так і ризики, пов'язані з її впровадженням.

Таблиця 3.4

SWOT-аналіз створення відповідного органу влади управління природно-заповідним фондом в Україні

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
Акцентування на збереженні біорізноманіття та управлінні ПЗФ	Можливе дублювання функцій з наявними органами, якщо не буде чіткого розмежування повноважень
Підвищення ефективності стратегічного планування та контролю	Потреба в додатковому бюджетному фінансуванні та людських ресурсах
Удосконалення системи моніторингу, обліку та цифровізації ПЗФ	Складність інтеграції в існуючу адміністративну систему
Більша прозорість, підзвітність і захист від політичного впливу	Опір змінам з боку наявних структур через втрату повноважень
Полегшення координації з міжнародними партнерами, зростання донорської довіри	Необхідність тривалого інституційного становлення та підготовки кадрів
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
Виконання міжнародних зобов'язань (CBD, Natura 2000, LIFE, Зелений курс ЄС)	Політична нестабільність і ризики зміни пріоритетів уряду
Залучення фінансування від донорів, екологічних фондів, післявоєнного відновлення	Створення органу без реального повноваження чи впливу
Розширення співпраці з громадами, науковими установами, бізнесом	Конфлікт інтересів з іншими ЦОВВ або місцевими органами управління
Посилення інституційної стійкості до екологічних і воєнних викликів	Невиконання очікувань громадськості щодо реального покращення управління ПЗФ

Джерело: розроблено автором.

Проведений аналіз демонструє, що існуючі проблеми у фінансовому забезпеченні та управлінні природно-заповідним фондом України мають системний характер і потребують комплексного вирішення. Наслідками цих проблем є недостатнє фінансування, відсутність довгострокового планування та фрагментація управлінських рішень, що ускладнює ефективний захист і

збереження біорізноманіття. Створення єдиного спеціалізованого органу управління, за прикладом міжнародних практик, є ключовим кроком для подолання цих викликів. Такий орган забезпечив би централізовану координацію, прозоре фінансування та стабільне стратегічне планування. Це також сприятиме залученню позабюджетних коштів, розвитку кадрового потенціалу та інтеграції в міжнародні екологічні програми.

У цьому зв'язку пропонується створити окремий центральний орган виконавчої влади – Національне агентство з управління природно-заповідним фондом України, яке матиме спеціальний статус та безпосередньо підпорядковуватиметься Кабінету Міністрів України. Така модель дозволить уникнути залежності від змін у профільних міністерствах та забезпечить стабільність і наступність державної політики у сфері охорони ПЗФ. Йдеться не про формальне розширення бюрократичної структури, а про крок у напрямі екологічної модернізації державного управління. Такий орган має об'єднати функції планування, моніторингу, фінансування та контролю у сфері збереження біорізноманіття, що дозволить підвищити ефективність екологічного менеджменту.

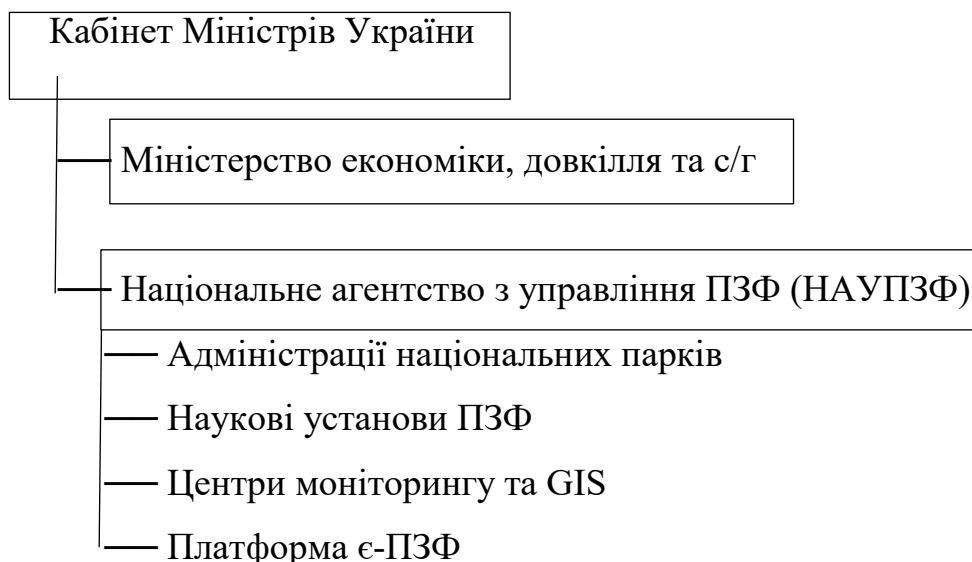

Рис. 3.3. Пропонована інституційна модель управління природно-заповідним фондом України

Джерело: розроблено автором.

У межах запропонованої інституційної моделі Національне агентство з управління природно-заповідним фондом України доцільно наділити функціями координаційно-стратегічного, методичного та аналітичного характеру, зосередженими на забезпеченні цілісності державної політики у сфері збереження біорізноманіття. Зокрема, діяльність такого органу може охоплювати:

- організацію та методичне забезпечення ведення заповідної справи, включно з розробленням єдиних підходів до управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду;
- формування та координацію економічних механізмів збереження, відновлення та невиснажливого використання природних комплексів територій і об'єктів ПЗФ, з урахуванням принципів сталого розвитку;
- координацію діяльності установ природно-заповідного фонду та системи державної охорони ПЗФ, спрямовану на підвищення управлінської узгодженості;
- аналітичний супровід планування у сфері ПЗФ, зокрема підготовку обґрунтованих пропозицій щодо потреб у фінансуванні утримання установ ПЗФ та реалізації природоохоронних заходів;
- інституційну підтримку виконання міжнародних зобов'язань України у сфері заповідної справи, включно з координацією участі у міжнародних програмах і проєктах з охорони біорізноманіття;
- забезпечення функціонування та розвитку інформаційно-аналітичної інфраструктури ПЗФ, зокрема ведення державних реєстрів і кадастрів, систематизацію та аналітичну обробку даних;
- координацію процесів створення нових, розширення меж існуючих об'єктів природно-заповідного фонду задля досягнення критичного компоненту цілей сталого розвитку (ЦСР 15) до задекларованих 15% до 2030 року;
- участь у формуванні та реалізації державних і міжнародних програм, спрямованих на розвиток заповідної справи та формування

національної екологічної мережі, а також на ефективне управління існуючими територіями, а не лише збільшення їх площі;

- координація наукових, еколого-освітніх та просвітницьких заходів;
- ведення єдиного кадастру ПЗФ та інтегрованої системи моніторингу;
- міжсекторальна взаємодія з громадами, землевласниками, регіональною
- контроль за дотриманням режиму охорони територій ПЗФ.

У межах сучасних підходів до екологічного врядування це рішення дасть змогу узгодити стратегічні, регуляторні та операційні дії, зменшити розпорошення повноважень між різними відомствами й підвищити відповідальність за результати управління заповідними територіями.

Водночас успіх інституційної модернізації напряду залежить від фінансово-економічної підтримки. Потрібно ширше застосовувати економічні механізми екологічного регулювання: цільове фінансування, компенсаційні інструменти, стимули у вигляді платежів, а також державно-приватне партнерство для проєктів зі збереження та відновлення екосистем.

Залучення бізнесу та міжнародних фінансових інституцій до окремих напрямів роботи (екотуризм, відновлення деградованих земель, розвиток інфраструктури у межах ПЗФ) дозволяє розглядати заповідний фонд не лише як територію охорони, а й як ресурс розвитку, інтегрований у регіональну економіку за умови дотримання екологічних вимог.

Отже, інституційні зміни у сфері управління ПЗФ мають відбуватися у тісному зв'язку з фінансово-економічними механізмами екологічного менеджменту. Це відповідає сучасним підходам до екологічної модернізації, принципам сталого розвитку та вимогам євроінтеграційної трансформації державної екологічної політики.

Завдяки інституціоналізації Національного агентства з управління ПЗФ передбачається суттєве посилення інституційної узгодженості, професійної

автономії та цифрової відкритості системи управління заповідними територіями. Це, своєю чергою, сприятиме впровадженню екосистемного управління, підвищенню спроможності адаптації до кліматичних викликів та інтеграції України до європейської мережі охоронюваних природних територій.

Узагальнення результатів аналізу чинної системи управління природно-заповідним фондом України, виявлених інституційних дисбалансів, а також міжнародного досвіду організації природоохоронного управління дає підстави для обґрунтування доцільності формування спеціалізованої інституційної ланки, спрямованої на забезпечення цілісності та узгодженості державної політики у сфері ПЗФ.

SWOT-аналіз можливостей і ризиків запровадження такої інституційної моделі свідчить, що ключовими передумовами її ефективності є чітке нормативне закріплення повноважень, уникнення дублювання функцій з існуючими центральними органами виконавчої влади, а також забезпечення прозорих механізмів підзвітності та міжвідомчої координації. Водночас потенційні ризики, пов'язані з інституційною інерцією, кадровими обмеженнями чи нестабільністю фінансування, можуть бути мінімізовані шляхом поетапного впровадження моделі та інтеграції кращих європейських управлінських практик.

У цьому контексті перспективною видається модель спеціалізованого агентства у сфері управління природно-заповідним фондом, функціональне призначення якого полягає у координації діяльності установ ПЗФ, стратегічному плануванні розвитку заповідної справи, управлінні фінансовими інструментами, організації системи моніторингу та оцінки стану природних територій, а також забезпеченні взаємодії з органами місцевого самоврядування, науковими установами та міжнародними партнерами.

Запропонована інституційна модель орієнтована на інтеграцію управлінських функцій без порушення існуючої системи розподілу владних повноважень, що дозволяє підвищити інституційну спроможність держави у сфері збереження біорізноманіття. Її реалізація створює передумови для більш

ефективного використання бюджетних і позабюджетних ресурсів, посилення контролю за станом об'єктів ПЗФ та забезпечення виконання міжнародних екологічних зобов'язань України.

Таким чином, розвиток механізмів державного регулювання у сфері природно-заповідного фонду доцільно розглядати як складову екологічної модернізації публічного управління, спрямовану на формування стійкої, адаптивної та інтегрованої системи управління природними територіями в умовах воєнних викликів і післявоєнного відновлення.

Висновки до розділу 3

Досліджено питання та обґрунтовано пріоритетні напрями вдосконалення механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні з урахуванням євроінтеграційного курсу, воєнних і техногенних викликів, а також завдань післявоєнної відбудови держави. Розглянуто важливість осучаснення категоріального апарату, зокрема поняття «механізми державного регулювання природоохоронної діяльності», що в свою чергу дозволяє не лише узгодити вітчизняну науку та практику з міжнародними стандартами, а й забезпечити політичну узгодженість між екологічною, економічною та безпековою політиками. Обґрунтовано інтеграцію провідних світових концепцій в українську систему регулювання – екомодернізації, екологічного врядування, екологічної безпеки, сталого природокористування та інтегрованих механізмів екологічного управління. Розроблено концептуальну модель інтегрованої системи сучасних механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності, яка відображає багаторівневу архітектуру управління та забезпечує взаємозв'язок стратегічного, функціонально-технологічного й безпекового рівнів з наскрізним принципом сталого природокористування.

Визначено ключові регуляторні тренди у сфері природоохоронної діяльності в Україні, зокрема гармонізацію з правом ЄС, реформу державного екологічного контролю, інституційні трансформації, вплив європейських

регуляторних механізмів на бізнес та постійне оновлення природоохоронного законодавства. Доведено їх системоутворюючий характер і визначальний вплив на трансформацію державної екологічної політики.

Для стимулювання сталої відбудови та «зеленого» переходу Україна повинна активно впроваджувати сучасні фінансово-економічні інструменти. До таких механізмів відносяться «зелені облігації», що дозволяють переорієнтувати капітал на екологічні проекти, а також програми грантового фінансування, такі як «Енергодім». Законодавство також передбачає податкові стимули, зокрема, звільнення від ПДВ та мита на енергоефективне обладнання та електротранспорт. Крім того, ключовими елементами є інтегрований довкіллявий дозвіл (ІДД) та застосування найкращих доступних технологій (НДТМ), які сприяють модернізації промисловості та підвищують конкурентоспроможність українських підприємств на міжнародних ринках. Ці інструменти перетворюють охорону довкілля з витратного фактора на джерело конкурентних переваг. Для з'ясування інструментів економічної політики з екологічними пріоритетами доцільно виразно окреслити роль «зелених» та енергоефективних публічних закупівель, як опосередкованого фінансового стимулу, трансформації ринків. Системне розгортання ЗДЗ, підкріплене екомаркуванням та методологіями оцінювання життєвого циклу, є практичною умовою підвищення ефективності бюджетних витрат і одночасного досягнення екологічних, економічних і соціальних цілей державної політики. Таким чином, використання фінансово-економічних інструментів у сфері природоохоронної діяльності є не лише теоретичною концепцією, а й дієвим механізмом, що дозволяє залучати приватний капітал, знижувати адміністративне навантаження та прискорювати «зелену» відбудову країни.

Управління природно-заповідним фондом України має системні проблеми, включаючи недостатнє фінансування, фрагментацію повноважень між різними відомствами (Мінекономіки, Держлісагентство, МОН України) та окупацію значної частини заповідних територій, обмеженість джерел позабюджетного фінансування через недостатню нормативну регламентацію

механізмів залучення грантів, благодійної допомоги та цільових внесків з боку юридичних та фізичних осіб. Одним з першочергових рішень за рівнем важливості є необхідність удосконалення правової бази природно-заповідного фонду, зокрема шляхом усунення колізій між галузевими нормативно-правовими актами, чіткого визначення механізмів землекористування в межах заповідних територій та навколо них, гармонізації національного законодавства з міжнародними екологічними стандартами. Для подолання цих викликів та забезпечення сталого розвитку природно-заповідної справи пропонується створити єдиний центральний орган виконавчої влади – Національне агентство з управління природно-заповідним фондом України (НАУПЗФ). Такий орган, підпорядкований Кабінету Міністрів України, зможе забезпечити централізовану координацію, стабільне фінансування та професійну автономію. Це дозволить ефективно впроваджувати комплексні рішення, залучати міжнародну допомогу та гармонізувати законодавство України з європейськими стандартами.

Основні результати наукових досліджень, викладених у першому розділі дисертації, опубліковано в роботах автора [152, 154].

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження досягнуто поставленої мети та розв'язано поставлені завдання, що дозволяє сформулювати такі узагальнені висновки:

1. Узагальнено джерельну базу державного регулювання у сфері охорони довкілля. Заплановані до використання літературні джерела складаються з нормативно-правової бази, яку формують Конституція України, закони України, укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові документи органів виконавчої влади, міжнародні правові акти і законодавство зарубіжних країн, а також джерел, що становлять емпіричну базу дослідження, яка включатиме монографії з досліджуваної проблематики, публікації в наукових та періодичних виданнях, статистичні матеріали, аналітичні матеріали державних і неурядових науково-дослідних організацій.

Зокрема зазначено, що наукові підходи до природоохоронної діяльності поєднують системний, екосистемний, сталого розвитку, превентивний підходи. Застосування науково обґрунтованих підходів до процесу природоохоронної діяльності забезпечує її ефективність, комплексність і довготривалу результативність. Поєднання системного, екосистемного, міждисциплінарного та превентивного підходів створює надійну основу для збереження природного середовища та сталого розвитку суспільства.

Узагальнення зазначеної джерельної бази дало змогу сформулювати цілісне наукове уявлення про еволюцію підходів до державного регулювання у сфері охорони довкілля, визначити його сучасні пріоритети та обґрунтувати доцільність подальшого розвитку механізмів екологічної політики з орієнтацією на принципи сталого розвитку та екологічної безпеки.

2. Досліджено концептуальні напрями формування механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності. Розмежовано механізми «регулювання» та «управління»: перше описує послідовність впливу

та моніторинг дотримання правил, друге – організаційну систему й інструменти планування та реалізації влади, критерії для їх моніторингу та оцінювання. Аналіз змісту й класифікацій механізмів державного регулювання в екологічній сфері свідчить про їх багатокомпонентний і системний характер. Вони поєднують у собі інституційно-нормативні, фінансово-економічні, інформаційно-аналітичні та освітньо-кадрові елементи, що мають бути скоординовані у межах єдиної екологічної політики. Механізм державного регулювання у сфері охорони довкілля складається з низки взаємодоповнюючих компонентних частин. Зокрема, використовуються такі елементи державного регулювання як: законодавче регулювання (нормативно-правові акти), інституційне регулювання (створення та функціонування відповідних державних органів), фінансовий контроль та стратегічне планування, формування наглядових рад, заходи антикорупційної діяльності, механізми взаємодії зі стейкхолдерами, системи підготовки кадрів, методи міжгалузевої координації, діджиталізація. Особливої актуальності набуває інтеграція цифрових інструментів управління та міжсекторальна взаємодія суб'єктів державної політики й заінтересованих сторін.

3. Вивчено міжнародний досвід державного регулювання природоохоронної діяльності. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про доцільність впровадження адаптивної моделі регулювання, що включає взаємопов'язані компоненти: нормативно-правові, економічні, інституційні та соціальні. Реалізація такого підходу передбачає як розроблення нових інструментів впливу, так і модернізацію існуючих механізмів у сфері природокористування та екологічного управління. Огляд міжнародних практик засвідчує кілька провідних трендів у сучасному екорегулюванні: інтеграцію правових та інституційних механізмів з економічними стимулами, посилення відкритості й цифрового моніторингу, а також широку участь громадськості. Україна може врахувати ці підходи, формуючи власну систему екологічного управління, адаптувавши найбільш дієві інструменти до національних умов.

4. Проаналізовано нормативно-правові засади регулювання природоохоронної діяльності. Зазначено, що нормативно-правові засади регулювання природоохоронної діяльності формують цілісну систему правових норм, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки, збереження природних ресурсів і реалізацію принципів сталого розвитку. Їх ефективність залежить від узгодженості міжнародних і національних правових актів, належного контролю та екологічної свідомості суспільства. Проаналізовано чинне нормативно-правове регулювання природоохоронної діяльності. Сучасне екологічне законодавство, закріплюючи принципи та інструменти охорони довкілля, формує нормативну основу функціонування природоохоронної діяльності, однак актуальним залишається питання узгодження правових, інституційних та економічних механізмів державного впливу й підвищення їх результативності. Особливої ваги проблема набуває у світлі зобов'язань України в рамках Угоди про асоціацію з ЄС, яка передбачає адаптацію національного законодавства до 26 ключових директив та регламентів ЄС у сфері охорони довкілля. Проблема полягає не лише у технічній гармонізації, а й у зміні управлінської логіки: від формального регулювання – до результативної екологічної політики, заснованої на принципах належного врядування, ризик-орієнтованості та відкритості.

5. Визначено стан проблем функціонування механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні. Зокрема, встановлено наявність інституційних прогалин, слабку координацію та недостатню інтеграцію екологічних пріоритетів у суміжні галузеві політики. Суттєвою системною проблемою є обмежена інституційна спроможність органів управління природоохоронною сферою, що проявляється у фрагментації повноважень, дефіциті кадрових ресурсів, слабкій міжвідомчій координації та недостатній адаптованості управлінських механізмів до умов воєнного стану. Існуюча модель управління ПЗФ не забезпечує належної гнучкості та швидкого реагування на екологічні загрози, зокрема на тимчасово окупованих і прифронтових територіях.

Визначено, що повномасштабна збройна агресія російської федерації стала каталізатором нової групи проблем природоохоронної діяльності, які мають комплексний характер. До них належать масштабні руйнування природних екосистем, мінування територій, пожежі, забруднення водних і ґрунтових ресурсів, а також втрата фактичного контролю над значною кількістю об'єктів ПЗФ. За цих умов чинні правові та інституційні механізми демонструють обмежену ефективність щодо фіксації шкоди, запобігання подальшим втратам і планування відновлення. Встановлено, що фінансово-економічне забезпечення природоохоронної діяльності залишається одним із найбільш вразливих елементів системи. Результати емпіричного опитування підтверджують хронічну недостатність і невідповідність обсягів фінансування масштабам завдань, що стоять перед установами ПЗФ, навіть за умов відносної стабільності бюджетних надходжень. Така ситуація унеможлиблює повноцінне виконання функцій охорони, моніторингу та відновлення екосистем.

Проблемним аспектом залишається і декларативний характер реалізації принципів сталого розвитку у державній екологічній політиці. Попри формальне закріплення відповідних пріоритетів у стратегічних документах, інструментальна реалізація цих принципів є обмеженою, що проявляється у слабкій функціоналізації економічних, інституційних та цифрових механізмів.

6. Розроблено концептуальну модель інтегрованої системи сучасних механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності, що поєднує базовий рівень екологічного врядування, інтегровані управлінські механізми (екологічний моніторинг, державний екологічний контроль, інтегровані дозволи та стратегічну екологічну оцінку (СЕО), екомодернізаційний рівень (інновації, ВАТ/НДТМ, цифровізація) та безпековий рівень (ризика та стійкість), забезпечуючи узгодження принципів державної екологічної політики («забруднювач платить», превентивності та інтеграції екологічних вимог), інструментів державного регулювання (зокрема, економічних, правових, інституційних та соціально-психологічних) і результатів політики у сфері охорони довкілля (зниження техногенного навантаження, збереження

біорізноманіття, досягнення екологічної безпеки та прискорення «зеленої» відбудови).

7. Обґрунтовано шляхи удосконалення та розвитку механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні. Доведено, що ключовим стратегічним напрямом удосконалення механізмів державного регулювання є перехід від традиційної моделі державного регулювання до інтегрованого екологічного врядування, яке базується на багаторівневій взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадянського суспільства, бізнесу та наукових інституцій. Такий підхід забезпечує координацію рішень, підвищує інституційну спроможність та дозволяє враховувати регіональну специфіку реалізації екологічної політики.

Обґрунтовано, що ключовою пропозицією щодо удосконалення фінансово-економічних інструментів є перехід від реактивного екологічного контролю до проактивної моделі економічного стимулювання, у межах якої екологічні витрати та вигоди інтегруються в систему ціноутворення, інвестиційних рішень і бюджетного планування. Такий підхід дозволяє трансформувати охорону довкілля з виключно витратної сфери у чинник довгострокової конкурентоспроможності. Встановлено, що цифровізація є наскрізним стратегічним напрямом удосконалення інструментарію державного регулювання, оскільки цифрові платформи екологічного моніторингу та фіксації шкоди довкіллю трансформуються з інформаційних ресурсів у повноцінні інструменти управління, підзвітності та зниження корупційних ризиків. Вони формують доказову базу для реалізації державної політики відновлення та залучення міжнародної допомоги.

Показано, що стратегічні напрями вдосконалення інструментарію державного регулювання охорони довкілля мають реалізовуватися в межах багаторівневої інтегрованої архітектури механізмів, у якій безпековий рівень формує стратегічні пріоритети, екомодернізаційний – забезпечує структурну трансформацію економіки, а функціонально-технологічний – відповідає за

практичну імплементацію екологічних стандартів та принципів сталого природокористування.

Визначено регуляторні тренди у сфері природоохоронної діяльності в Україні. Серед яких п'ять найбільш актуальних трендів: гармонізація з європейським законодавством (інтеграція норм ЄС), реформа державного екологічного контролю, поточні зміни в природоохоронному законодавстві, інституційні зміни в системі екологічного управління, вплив європейського регулювання на бізнес. Обрані ключові регуляторні тренди відображають найбільш впливові, нормативно закріплені та довгострокові процеси у сфері природоохоронної діяльності в Україні. Вибір саме цих регуляторних трендів зумовлений їх системоутворюючим характером, прямим впливом на державну політику та бізнес-середовище, а також визначальною роллю у формуванні екологічного управління України в середньо- та довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Broniewicz E. Environmental Management in Practice. InTech. 2011. URL: <https://doi.org/10.5772/738>.
2. Самолюк В.Й. Регулювання природоохоронної діяльності в регіоні на основі системної оцінки її інтенсивності: автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.08.01. Український державний лісотехнічний університет, Львів, 2002. 22 с.
3. Основи екології та охорони навколишнього природного середовища. Екологія та охорона природи: навчальний посібник / В.С. Джигирей, В.М. Сторожук, Р.А. Яцюк Мін-во освіти і науки України. 2-е вид., доп. Львів: Афіша, 2004. С. 272.
4. Головка А. Природоохоронна діяльність в умовах глобалізації: теоретико-правовий аспект. *Публічне право*. 2018. № 4 (32). С. 214–221. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/32/28.pdf>.
5. Левкіна Р.В., Бічевін М.В. Органічне виробництво як економіко-екологічний напрям природоохоронної діяльності аграрних підприємств. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Т. 5. № 4. С. 106-113. URL: http://ujae.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/ujae_2020_r04_a11.pdf.
6. Бабіченко В., Глухова В., Кравченко Х. Державні витрати на природоохоронну діяльність в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-47>.
7. Бабіченко В., Глухова В., Кравченко Х. Бюджетне фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища в Україні. *Облік і фінанси*. 2021. № 3 (93). URL: <http://www.afj.org.ua/ua/article/847>.
8. Головка А. Правові форми реалізації природоохоронної діяльності в Україні: загальнотеоретична характеристика. *Law Review of Kyiv University of Law*. 1970. № 2. С. 42–46. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2019.07>.

9. Екологічне право України / за ред. В.К. Попова, А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2001. 398 с.
10. Совгіра С. В. Методологія природоохоронної діяльності. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. Черкаси, 2011. № 196. Ч. II. С. 158-161.
11. Андрос О. Є. Екологістські рухи в сучасному політичному процесі : монографія. Київ : Стилос, 2012. 206 с.
12. Жарова Л. В. Природоохоронна діяльність: питання теорії та методології впровадження. *Продуктивні сили України*. 2009. № 1. С. 73–82. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/33b6fb52-d0d2-43bd-826c-499e0d9ff0c9/content>.
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
14. Колодій А.М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком-Інтер, 1998. 208 с.
15. Білозьоров Є. В. Принципи правозахисної діяльності : доктринальний підхід. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 18. Київ, 2017. Вип. 32. С. 35–41.
16. Головка А. Л. Правові принципи природоохоронної діяльності: загальнотеоретична характеристика. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2019. № 6(40). С. 8–11 URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/6/2.pdf>.
17. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.
18. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.
19. Швиденко А. Й. Екологічні основи природокористування : навчальний посібник / А. Й. Швиденко, В. П. Руденко, В. К. Євдокименко. – К. : ІЗМН, 1999. – 200 с.

20. Гаврильців М. Т. Адміністративно-правові засади діяльності органів виконавчої влади у сфері забезпечення природоохоронної функції держави : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2011. 20 с.
21. Kupchenia L. Concept of sustainable development in the system of international environmental law. *Journal «ScienceRise:JuridicalScience»*. No2(20)2022. URL: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.259731>.
22. Петрецька Н.І. Екосистемні підходи у практиці національного правозастосування. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.55>.
23. Суєтнов Є. П. Екосистема як об'єкт екологічного права крізь призму впровадження екосистемного підходу. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 15. DOI: 10.21564/2414-990x.150.210381.
24. Pedro L. Lomas i Mario Giampietro. Environmental Accounting for ecosystem conservation: Linking Societal and Ecosystem Metabolisms. 2017. URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1704.07377>.
25. Нижник Н. Р., Машков О. А. Системний підхід в організації державного управління: навчальний посібник / за заг. ред. Н. Р. Нижник. Київ: УАДУ, 1998. 160 с.
26. Жарая С.Б. Механізми державного регулювання підприємницької діяльності на регіональному рівні: шляхи розвитку в Україні та європейська практика: монографія. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К., 2011. 270 с.
27. Дроботенко І. В. Основні механізми державного регулювання законотворчої діяльності. *Економіка та держава*. 2008. № 11. С. 97-99. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/11_2008/29.pdf.
28. Пінчук І. О. Господарсько-політичний механізм як інституціональна модель функціонування національної економіки: дис... канд. екон. наук : 08.00.01; Полтавський національний технічний ун-т ім. Юрія Кондратюка. Полтава, 2007. 239 с.

29. Дрозд І. К., Шевчук В. О. Державний фінансовий контроль / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. Київ: 2мекс - ЛТД, 2007. 104 с.
30. Диха М. В. Інтелектуальний капітал у системі забезпечення інноваційного розвитку країни. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 6. С. 45–49.
31. Дідківська Л.І. Державне регулювання економіки: навчальний посібник / Л.І. Дідківська, Л.С. Головка. – К.: Знання-Прес, 2000. – 209 с.
32. Кундицький О. О. До питання про суть державного регулювання економіки. *Науковий вісник*. 2006. Вип. 16.2. С. 302–307.
33. Михасюк І.Р. Державне регулювання економіки: Підручник / І.Р. Михасюк, Л.А. Швайка. – Львів : «Магнолія плюс»; видавець СПД ФО «В.М. Піча», 2006. 220 с.
34. Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник для студентів вищих закладів освіти / С.В. Мочерний. – К.: Вид. центр «Академія», 1999. – 592 с.
35. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник / Д. М. Стеченко. – К.: МАУП, 2000. – 176 с.
36. System-network approach as a methodological framework for improving the implementation of state energy efficiency policy / L. КОМАКНА et al. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Public Administration*. 2025. Vol. 21, no. 1. P. 47–53. URL: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2025/21-7/11>
37. Залєвська-Шишак А. Д. Основні напрями державного регулювання охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів в Україні. *Економіка*. 2014. Вип. 24. С. 46–54. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7396/Zalyevska-Shyshak.pdf?sequence=1>,
38. Конституція України : Офіц. вид. Київ : Парлам. вид-во, 2001. 92 с.
39. Ортіна Г. В., Рибальченко Н. П. Діджиталізація публічної влади. *Публічне урядування*. № 1 (29). 2022. С. 104—109. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-1\(29\)-15](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-1(29)-15)

40. Державне управління в Україні: навч. посібн. / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. - К.: Юрінком Інтер, 1998. – 432 с. URL: <http://www.lawbook.by.ru/admin/averjanov/2-2.shtml>.

41. Рудніцька Р.М., Сидорчук О.Г., Стельмах О.М. Механізми державного управління: сутність і зміст. Львів: ЛІДУ НАДУ, 2005. – 28 с.

42. Гончарук О.Б., Савичук Н.О. Поняття механізмів державного управління та їх практичне значення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 7. С. 77–83. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2021/14.pdf.

43. Кандагура К. С. Механізми державного управління у сфері взаємовідносин влади з інститутами громадянського суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=808>.

44. Приходченко Л. Л. Структура механізму державного управління: взаємозв'язок компонентів та фактори впливу на ефективність. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2009. Вип. 2. С. 105–112.

45. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / О. Б. Коротич. — Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. — 220 с.

46. Ткачова Н. М., Чернов С.О. Механізм державного регулювання інноваційного ринку в Україні. *Зб. наук. пр. Донецького державного університету управління. Т. IV. Серія «Державне управління процесами життєдіяльності і галузевого розвитку регіону»*. Маріуполь : ДонДУУ, 2003. С. 162–168.

47. Приходько В. П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 15, С. 6–8. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2013/3.pdf.

48. Валюх А. М. Інструменти державного регулювання процесу збереження природного капіталу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1230>.

49. Іванова Т. В. Сутність механізму державного регулювання природокористування та охорони довкілля. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 4. С. 95-98. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/4_2011/26.pdf.
50. Драган І. В. Механізм державного регулювання збалансованого природокористування на територіальному рівні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2015. № 2 (13). С. 64—70.
51. Мордвінов О. Г. Управління аграрним природокористуванням в умовах ринкової трансформації : монографія / О. Г. Мордвінов. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 344 с.
52. Бондаренко В. М. Моніторинг і діагностика життєздатності підприємства (за матеріалами акціонерних товариств Закарпатської області) : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 ; ДВНЗ “Ужгород. нац. ун-т”. Ужгород, 2010. 280 с.
53. Kupalova H., Goncharenko N., Oleshko Y. Economic instruments of the environmental policy of Ukraine in achieving the goals of the European green deal. *International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"*. 2024. No. 2(82). URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-2-9628>.
54. Гетьман А. П. Екологічна функція держави в сучасних глобалізаційних процесах. *Проблеми законності*. 2015. № 128. С. 145–153.
55. Харарі Ю. Н. 21 урок для 21 століття / Пер. з англ. О. Дем'янчука; 2-ге вид., доповн. автор. Київ : Форс Україна, 2019. 416 с.
56. Туниця Ю., Семенюк Е., Туниця Т. Діалектика глобалізації в контексті екологічного імперативу. *Вісник Національної академії наук України*. 2008. № 2. С. 8–24.
57. Рогач С. М. Зарубіжний досвід регулювання сфери природокористування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 26, ч. 2. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/26_2_2019ua/12.pdf.

58. de Sadeleer, N. (2023). Environmental Law in the EU: A Pathway Toward the Green Transition. *European Public Law*, 29(1). DOI: 10.54718/EPL2023023.
59. European Commission (2019). Commission communication, The European green deal, COM/2019/640 final. European Commission, Brussels; Krämer L (2020) Planning for climate and the environment: the EU green deal. *J Eur Environ Plan Law* 17:267-306.
60. Damjanovic I, De Sadeleer N (2020). Could the Coronavirus strengthen rather than threaten geopolitical Europe? Australian Institute of International Affairs, Canberra.
61. Reuters Staff, “China says over 3 mln hectares of land too polluted to farm”, Reuters, 2013.
62. F. Liang, V. Das, N. Kostyuk, M. M. Hussain, “Constructing a data-driven society: China’s social credit system as a state surveillance infrastructure”, *Policy & Internet*, 10(4), 2018.
63. Y. J. Chen, C. F. Lin, H. W. Liu, “Rule of trust: The power and perils of china’s social credit megaproject”, *Colum. J. Asian L.*, 32, 1, 2018.
64. J. Shapiro, “China’s Environmental Challenges”, Polity Press, 2016.
65. Voïta, “Xi Jinping’s Institutional Reforms, Environment over Energy?”, *Édito Energie*, Ifri, October 2018.
66. Corporate Environmental Credit Evaluation Measures, Ministry of Ecology and Environment China, 2014.
67. How U.S. States Can Protect the Environment From Federal Rollbacks and Intervention, Resilience, March 2025.
68. Frendy Oshika T., & Koike M. (2024). Environmental greenwashing in Japan: the roles of corporate governance and assurance. *Meditari Accountancy Research*. DOI: 10.1108/MEDAR-11-2023-2216.
69. Trewin B., Morgan-Bulled D. & Cooper S. (2021). Australia state of the environment 2021:climate, independent report to the Australian Government Minister

for the Environment, Commonwealth of Australia, Canberra, DOI: 10.26194/rdze-5d59.

70. Ткачов А. Б. Державне управління у галузі природокористування, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки [Електронний ресурс]: дип. робота магістра / Університет митної справи та фінансів. – Дніпро, 2024. – 100 с. URL: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/6495/1/2024_Tkachov_281_Mag.pdf.

71. Сергієнко Л. В., Дзюбенко О. М., Ожго С. В. Державна екологічна політика України та правовий механізм її формування і реалізації. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 3(89). С. 191–200.

72. Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату: Закон України від 29.10.1996 № 435/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

73. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: постанова Верховної Ради України від 05.03.1998 № 188/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188/98-вр#Text>.

74. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) від 25.06.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.

75. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>.

76. Щодо затвердження Базового плану адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу (Базовий план апроксимації): наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 17.12.2012 № 659. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FIN81968>.

77. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

78. Про ратифікацію Паризької угоди: Закон України від 14.07.2016 № 1469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#Text>.

79. Про деякі питання розвитку територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Указ Президента України від 10.07.2019 № 514/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5122019-28317>.

80. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за незаконне видобування корисних копалин: Закон України від 15.07.2021 № 1685-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1685-20#Text>.

81. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 № 2320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>.

82. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля: Закон України від 20.03.2023 № 2973-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2973-IX#Text>.

83. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 08.10.2024 № 3991-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text>.

84. Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення: Закон України від 16.07.2024 № 3855-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-20#Text>.

85. Про схвалення Стратегії реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів на

період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.06.2025 № 625-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/625-2025-%D1%80#Text>.

86. Яра О. С., Стасюк Н. А. Правові механізми захисту довкілля в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право, 2024, 3.86: с. 190-196. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/30-2.pdf>.

87. Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства: постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2025 № 903. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2025-%D0%BF#Text>.

88. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

89. Дюпон К. Відносини між Євросоюзом та Україною: необхідність конкретизації структури відносин у цілому та в екологічній сфері. *Право України*. 2011. № 2. С. 105–113.

90. Лозо В. І. Правові основи екологічної політики Європейського Союзу : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2010. 36 с.

91. Бондар О. І., Галушкіна Т. П. «Зелена» економіка як підґрунтя екологізації місцевого розвитку : монографія. Херсон : Олді-Плюс, 2018. 238 с.

92. Андрієнко М. В., Шако В. С. Пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового забезпечення реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 16. с. 72-79. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/16_2017/15.pdf.

93. Біла книга реформ 2025. Розділ 8. Охорона довкілля. *Вокс Україна*. URL: <https://voxukraine.org/bila-knyga-reform-2025-rozdil-8-ohorona-dovkillya>.

94. Про затвердження Технічного регламенту обмеження використання деяких небезпечних речовин в електричному та електронному обладнанні: постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2017 № 139. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/139-2017-%25D0%25BF#Text>.

95. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>.

96. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів: Закон України від 06.09.2018 № 2531-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2531-19#Text>.

97. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин: Закон України від 19.12.2019 № 402-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#Text>.

98. Про затвердження Порядку організації охорони і захисту лісів: постанова Кабінету Міністрів України від 20.05.2022 № 612. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/612-2022-%D0%BF#Text>.

99. Деякі питання ведення лісового господарства у період дії правового режиму воєнного стану та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724: постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2024 № 454. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/454-2024-%D0%BF#Text>.

100. Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів: Закон України від 20.09.2022 № 2614-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-20#Text>.

101. Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру стратегічної екологічної оцінки: постанова Кабінету Міністрів України від 02.05.2023 № 430. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2023-%D0%BF#Text>.

102. Про водовідведення та очищення стічних вод: Закон України від 12.01.2023 № 2887-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-20#Text>.

103. Про затвердження Правил охорони підземних вод: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 11.05.2023 № 325. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1093-23#Text>.

104. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.

105. Про схвалення Національної стратегії протимінної діяльності на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2026 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.06.2024 № 616-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2024-%D1%80#Text>.

106. Малишева Н. Р. Гармонізація екологічного законодавства. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 14 : Екологічне право / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова), А. П. Гетьман (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2018. С. 150–153.

107. Блавацька Д. А. Реформування екологічного законодавства України – провідний напрямок державної екологічної політики. *Теорія і практика правознавства*. 2015. Вип. 2 (8). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_2_16.

108. Малишева Н. Р. Термінологія екологічного права в контексті конституційної реформи. *Правова держава*. 2015. Вип. 26. С. 283–293.

109. Марич Х. Співвідношення державної екологічної політики і екологічного законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. Екологічне право. 2019. № 11. С. 187–191.

110. Буканов, Г. М. Формування та реалізація державної екологічної політики на регіональному рівні : дис.... д-ра наук з держ. управл. Дніпропетр. регіон. ін-т держ. управл. Запоріжжя. 2021. 569 с. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/dis_%D0%91%D1%83%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2.pdf.

111. Андрієнко М. В., Шако В. С. Механізми реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 18. С. 47–53.

112. Дегтярьова І. Б. Екологічно орієнтовані кластери як форма ефективного розвитку еколого-економічних систем. *Механізм регулювання економіки*. 2010. № 1. С. 47–52.

113. Присяжнюк Н. А. Формування системи публічного управління захистом навколишнього природного середовища на регіональному рівні : кваліф. роб. магістр. Поліський націонал. університет. 2022. 40 с. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/13575/1/Prysiazhniuk_NA_KR_281_2022.pdf.

114. Державне управління: підручник : у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол. : Ю.В. Ковбасюк (голова), К.О. Ващенко (заст. голови), Ю.П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. Київ ; Дніпропетровськ : НАДУ , 2012. Т. 1. 564 с.

115. Буканов Г.М. Критерії ефективності державного управління у сфері реалізації екологічної політики на регіональному рівні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Державне управління. Том 31 (70) № 6 2020. С. 26-31. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/6_2020/7.pdf.

116. Борис О. П. Ризик–орієнтований підхід у системі оцінювання пожежної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 22. С. 137-140. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/22_2018/25.pdf.

117. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text>.

118. Повідомлення про оприлюднення проєкту наказу «Про внесення змін до Уніфікованої форми акта, складеного за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів». Офіційний веб-портал Державної екологічної інспекції України. URL: <https://www.dei.gov.ua/post/3179>.

119. ЕкоЗагроза. Офіційний веб-ресурс. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/about>.

120. Час екологічної відповідальності: що чекає на бізнес у 2025 році — позиція Держекоінспекції. Офіс сталих рішень. URL: <https://ukraine->

oss.com/chas-ekologichnoyi-vidpovidalnosti-shho-chekaye-na-biznes-u-2025-roczni-pozycziya-derzhekoinspekcziji/.

121. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 № 2456-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>.

122. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту державного кордону України: Закон України від 24.02.2023 № 2952-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2952-20?utm_source#Text.

123. Ukraine's protected areas: defended or degraded? Ukraine War Environmental Consequences Work Group. URL: https://uwecworkgroup.info/ukraines-protected-areas-defended-or-degraded/?utm_source.

124. За нашими клопотаннями на миколаївщині оголошено нові заказники! Українська природоохоронна група. URL: https://uncg.org.ua/zanashymy-klopottanniamy-na-mykolaivshchyni-oholosheno-novi-zakaznyky/?utm_source.

125. Biodiversity Strategy for 2030. European Commission. URL: https://environment.ec.europa.eu/strategy/biodiversity-strategy-2030_en.

126. Біляк Ю., Громов С. Фінансування територій природно-заповідного фонду: форми, методи та інструменти. *Економіка та суспільство*. 2025. № 77. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-6>.

127. Тітова С. В. Управління та охорона земель природно-заповідного фонду України. *Часопис картографії*. 2016. Вип. 16. С. 32–38.

128. Огієвич А., Дадикіна К. Екологічна безпека природнозаповідного фонду України: виклики і загрози під час воєнного стану. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 14(28). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)-426-437](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)-426-437).

129. Avdoshyn, I., M. Velychko, O. Kyryliuk, and M. Kryvych. Russian Military Aggression Against Ukraine Through the Prism of Hazard of Hostile Military and Anthropogenic Influence on Environment. *One Health and Nutrition*

Problems of Ukraine. 51, no. 2 (2019): 5-11. DOI: <https://doi.org/10.33273/2663-9726-2019-51-2-5-11>.

130. Скриньковський Р. М., Петков С. В., Хмиз М. В., Далик В. П., Катаєв А. В., Ільчишин С. М. Вплив російсько-української війни на туристичну галузь в Україні та світі. *Інтернаука*. 2023. № 9(2). С. 140-153. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/42524/1/16916726964712.pdf>.

131. Уряд схвалив Стратегію реформування державного екологічного контролю в Україні до 2029 року. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/uryad-shvalyv-strategiyu-reformuvannya-derzhavnogo-ekologichnogo-kontrolyu-v-ukrayini-do-2029-roku/>.

132. Meadowcroft J. Who is in charge here? Governance for sustainable development in a complex world. *In Governance for sustainable development*. 2007. 9 (3-4) 299-314. pp. 107-122. DOI: <https://doi.org/10.1080/15239080701631544>.

133. Алексеєва Є. А., Вихрист С. М., Скрильніков Д. В., Сушко С. Б. Інтегрований підхід до регулювання промислового забруднення в контексті євроінтеграційних зобов'язань України. Міжнародний захист права людини на здоров'я та безпечне довкілля: монографія / за заг. ред. М.О. Медведєвої. Київ : Видавничий дім "Вініченко", 2023.- С. 196-221. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/monografiji/vykhryst_0005.pdf.

134. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20.03.2018 № 2354-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text>.

135. Стратегічна екологічна оцінка комплексного плану. Практичний посібник. USAID, Chemonics. Development works here. 2022. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/819/SEO_ready.pdf.

136. Що потрібно знати про ОВД: особливості проведення екологічної оцінки. Офіс сталих рішень. URL: <https://ukraine-oss.com/shho-potribno-znaty-pro-ovd-osoblyvosti-provedennya-ekologichnoyi-ocinky/>.

137. Чим Стратегічна екологічна оцінка (CEO) відрізняється від ОВД. Center Ltd. Eco consulting. URL: <https://center-ltd.com.ua/novyny/chym-strategichna-ekologichna-otsinka-seo-vidriznyayetsya-vid-ovd/>.

138. Збереження природної спадщини для LIFE в Україні. Українська природоохоронна група. URL: <https://uncg.org.ua/life/#1715962190091-0c05649c-dd3>.

139. Мережа Емеральд. Українська природоохоронна група. URL: <https://uncg.org.ua/emerald/>.

140. Про нас. Українська природоохоронна група. URL: <https://uncg.org.ua/about/>.

141. ЕкоСистема. Національна онлайн-платформа, яка містить актуальну інформацію про стан довкілля. URL: <https://eco.gov.ua/>.

142. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text>.

143. The European Green Deal. Striving to be the first climate-neutral continent. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en.

144. Пріоритети збереження й відновлення природоохоронних територій і біорізноманіття України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/priorytety-zberezhennya-y-vidnovlennya-pryrodookhoronnykh>.

145. Про затвердження Положення про порядок здійснення емісії корпоративних облігацій та їх обігу: рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 06.09.2024 № 28/21/1105/K03. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1414-24#Text>.

146. Комісія схвалила рекомендації щодо розвитку зелених облігацій в Україні. Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 09.07.2021. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/komisiia-skhvalyla-rekomendatsii-shchodo-rozvytku-zelenykh-oblihatsii-v-ukraini/>.

147. 1,3 млрд грн грантів на енергомодернізацію ОСББ: результати програм “Енергодім” та “ГрінДІМ” за два роки. Фонд Енергоефективності. URL: <https://eefund.org.ua/novyny/10829/>.

148. Екологічний податок. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/nk/rozdil-viii--ekologichniy-poda>.

149. ЄС розпочав консультації щодо трьох ключових ініціатив у межах механізму CBAM. GMK Center. URL: <https://gmk.center/ua/news/ies-rozpochav-konsultacii-shhodo-troh-kljuchovih-iniciativ-u-mezhah-mehanizmu-cbam/>.

150. За підсумками засідання Координаційної ради з екологічного маркування. Всеукраїнська громадська організація «Жива планета». URL: <https://livingplanet.org.ua/novuny/za-pidsumkami-zasidannya-koordinatsijnoji-radi-z-ekologichnogo-markuvannya-2>.

151. State control mechanisms as means of improving the quality of public services of local self-government bodies / V. Kruhlov et al. *Dixi*. 2024. Vol. 26, no. 2. P. 1–21. URL: <https://doi.org/10.16925/2357-5891.2024.02.01>.

152. Сохатюк Л. Екологічна дипломатія як сучасний механізм регулювання екополітики. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління*, 2025. 20(2), С. 82-86. URL: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/20-12/12>.

153. Сохатюк Л. М. Інституційне забезпечення державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2025. Т. 36 (75), № 3. С. 78–83. URL: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2025.3/12>.

154. Сохатюк Л. М. Сучасні виклики та перспективи вдосконалення державного регулювання охорони довкілля в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2025. Т. 36 (75), № 5. С.86–91. URL: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2025.5/14>.

ДОДАТКИ

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

вул. Володимирська, 64/13
м. Київ, 01601, Україна

Тел.: +38 (044) 239-33-33
E-mail: office@knu.ua
Web: https://www.knu.ua

MINISTRY
OF EDUCATION AND SCIENCE
OF UKRAINE

TARAS SHEVCHENKO
NATIONAL UNIVERSITY
OF KYIV

64/13 Volodymyrska St,
Kyiv, 01601, Ukraine

16.02.2024 № 013/113

На № _____

Д О В І Д К А

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
СОХАТЮК Лариси Михайлівни “Механізми державного регулювання
природоохоронної діяльності” на здобуття наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю 281 “Публічне управління та адміністрування”**

Дисертаційна робота аспірантки кафедри публічної політики навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Сохатюк Лариси Михайлівни виконувалася згідно з тематичним планом наукових досліджень, які виконує Київський національний університет імені Тараса Шевченка в межах кафедральної тематики в категорії прикладні дослідження і розробки по темі: “Теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій запровадження інноваційних управлінських технологій у місцевому самоврядуванні” № 23 КП074-03 (номер державної реєстрації 0123U102412), виконання якої здійснюється у 2023-2025 рр.

Сформовані на основі результатів наукового дослідження Сохатюк Л.М. пропозиції Університету враховано МОН України в наказі №1526 від 13.12.2023, яким зокрема передбачено:

1) внесення змін до «Положення про проведення конкурсного відбору та фінансування проєктів прикладних досліджень з розроблення наукових засад державної політики у сферах освіти і науки, інноваційної діяльності в зазначених сферах, виконавцями яких є наукові установи, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки», затвердженого наказом МОН України від 17.02.2022 (у редакції наказу МОН України від 29.09.2022 №865), зокрема до переліку виконавців додано «заклади вищої освіти, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України, у структурі яких є об’єкти природо-заповідного фонду», з відповідним доповненням у назві цього документа та оголошенням конкурсного відбору проєктів, виконання яких розпочинається у 2024 році;

2) внесення напряму «Моніторинг стану екосистем заповідників та вивчення рідкісної біоти навколишніх територій» до переліку МОН України «Прикладних досліджень, які рекомендовано виконати у 2024-2025 роках для забезпечення розроблення наукових засад державної політики у сферах

наукової, науково-технічної діяльності та інноваційної діяльності в зазначених сферах».

Відтак, вперше створено нормативно-правове підґрунтя для фінансування на конкурсних засадах проєктів наукових підрозділів-об'єктів ПЗФ, що на державному рівні уможливило підтримку наукових прикладних досліджень із законодавчо визначеною тематикою, виконуваних на постійній основі у заповідниках підпорядкування МОН України, а на рівні Університету – дозволяє забезпечити виконання зобов'язань Канівського природного заповідника щодо написання Літопису природи.

Завдяки запровадженню змін Університет мав змогу подати проєкт, що за результатами конкурсного відбору (наказ МОН України від 12.02.2024 №151 «Про затвердження переліку проєктів прикладних досліджень з розроблення наукових засад державної політики у сферах освіти і науки, інноваційної діяльності в зазначених сферах, виконавцями яких є наукові установи, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України, та заклади вищої освіти, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України, у структурі яких є об'єкти природно-заповідного фонду, які пройшли конкурсний відбір та фінансування яких розпочнеться з 2024 року за рахунок коштів Державного бюджету України» – додається) отримав фінансування обсягом **1 млн грн** за бюджетною програмою КПКВК 2201040 для виконання у 2024-2025 роках наукового дослідження «Моніторинг стану екосистем Канівського природного заповідника за програмою «Літопис природи» та вивчення рідкісної біоти навколишніх територій», забезпечивши таким чином державну підтримку законодавчо визначеної наукової програми на період 2024-2025 рр.

Проректор з наукової роботи

Ганна ТОЛСТАНОВА

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Сохатюк Лариси Михайлівни на тему:

«Механізми державного регулювання природоохоронної діяльності»

Канівським природним заповідником розглянуто наукові висновки, теоретичні положення та практичні рекомендації, викладені в дисертаційній роботі Сохатюк Лариси Михайлівни на тему «Механізми державного регулювання природоохоронної діяльності», поданій на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування».

Розроблені в дисертаційній роботі теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації щодо удосконалення механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності були використані при організації та реалізації природоохоронної, науково-дослідної та моніторингової діяльності Канівського природного заповідника.

Зокрема, у процесі діяльності заповідника застосовано положення дисертаційного дослідження щодо формування комплексного підходу до державного регулювання природоохоронної діяльності, який поєднує інституційні, фінансово-економічні, інформаційно-аналітичні та екомодернізаційні механізми. Це сприяло посиленню системності планування, узгодженості управлінських рішень та підвищенню ефективності реалізації природоохоронних заходів.

Використання результатів дисертаційного дослідження забезпечило узгодження практичної діяльності Канівського природного заповідника з сучасними підходами до державного регулювання природоохоронної діяльності, орієнтованими на забезпечення екологічної безпеки, збереження біорізноманіття та досягнення цілей сталого розвитку.

Крім того, положення дисертаційної роботи були враховані в межах реалізації наукових досліджень, що здійснюються відповідно до законодавчо визначених програм, зокрема під час підготовки та виконання наукових завдань за програмою «Літопис природи», а також у процесі проведення досліджень, спрямованих на моніторинг стану екосистем Канівського природного заповідника та вивчення рідкісної біоти навколишніх територій.

Таким чином, впровадження результатів дисертаційної роботи Сохатюк Лариси Михайлівни сприяло підвищенню науково-методичного рівня організації природоохоронної діяльності Канівського природного заповідника, удосконаленню управлінських механізмів у сфері охорони довкілля та забезпеченню виконання державних завдань у сфері збереження природної спадщини.

Директор Канівського
природного заповідника
к. н. д. уп.

Володимир ПИЛИПЕНКО

**РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

07801, Київської обл., Бородянський р-н, смт. Бородянка, вул. Центральна, 331, тел. 286-85-63, 286-81-59,
centr@koda.gov.ua

Від 06.02.2026 № 43-11/12

ДОВІДКА
про використання результатів дисертаційної роботи
Сохатюк Лариси Михайлівни

Результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри публічної політики Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка Сохатюк Лариси Михайлівни на тему «Механізми державного регулювання природоохоронної діяльності» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» були використані у програмах підвищення кваліфікації Регіонального центру підвищення кваліфікації Київської області.

Зокрема, у програмі підвищення кваліфікації «Європейська та євроатлантична інтеграція України в контексті світових глобалізаційних процесів» враховано авторські підходи до адаптації механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності до вимог та стандартів Європейського Союзу, зокрема в частині імплементації екологічного acquis ЄС, інтеграції екологічних пріоритетів у систему публічного управління, а також застосування програмно-цільових інструментів у реалізації євроінтеграційних зобов'язань України у сфері охорони довкілля.

У межах навчальних модулів з питань стратегічного планування та програмного управління використано положення дисертаційного дослідження щодо узгодження екологічних пріоритетів із завданнями соціально-економічного розвитку територій, застосування механізмів оцінювання результативності природоохоронних заходів, а також підвищення ролі органів публічної влади у забезпеченні екологічної безпеки та сталого розвитку.

Директор Центру

Сергій ЛУКІН

**КИЇВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
КИЇВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ**

вул. Басейна, 1/2А, м. Київ, 01024, тел. (044) 279-01-58,
e-mail: dep_eco@koda.gov.ua, Код ЄДРПОУ 38750794

№ _____ на № _____ від _____

Сохатюк Лариса Михайлівна

Департамент екології та природних ресурсів Київської обласної державної адміністрації (далі – Департамент) розглянув дисертаційну роботу аспірантки кафедри публічної політики Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка Сохатюк Лариси Михайлівни, на тему «Механізми державного регулювання природоохоронної діяльності», про що повідомляємо.

За результатами опрацювання підтверджуємо факт врахування (використання) окремих положень дисертаційного дослідження у діяльності Департаменту.

Довідка про використання результатів дисертаційної роботи додається.

Додаток: на 1 арк.

Директор Департаменту

Вадим ЛИТВИНЕНКО

Слободенюк Аліна 279 01 58

Департамент екології та природних ресурсів Київської
обласної державної адміністрації
№379-28.06.2-2026 від 16.02.2026
КЕП: ЛИТВИНЕНКО В. О. 16.02.2026
5E984D526F82F38F04000000B87AD101901F6506
Сертифікат електронний з 18.06.2025 по 18.06.2026 23:50

ДОВІДКА
 про використання результатів дисертаційної роботи
 Сохатюк Лариси Михайлівни

Департаментом екології та природних ресурсів Київської обласної державної адміністрації розглянуто наукові висновки та практичні рекомендації, викладені в дисертаційній роботі Сохатюк Лариси Михайлівни на тему «Механізми державного регулювання природоохоронної діяльності», поданій на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування».

Результати дисертаційного дослідження будуть використані у процесі підготовки напрацювань для проекту Програми охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів Київської області на 2027-2030 роки, зокрема в частині концептуального обґрунтування пріоритетів, структурування програмних заходів та визначення підходів до реалізації регіональної екологічної політики.

У процесі формування зазначених напрацювань враховано положення дисертаційної роботи щодо:

- інтеграції екологічних цілей у систему середньострокового регіонального планування;
- посилення координаційної ролі органів публічної влади у взаємодії з органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами реалізації природоохоронних заходів.

Використання результатів дисертаційного дослідження сприятиме формуванню більш системного та обґрунтованого підходу до розроблення проекту регіональної екологічної програми на середньострокову перспективу з урахуванням вимог державної екологічної політики, принципів сталого розвитку та забезпечення екологічної безпеки.

Директор Департаменту екології та
 природних ресурсів Київської обласної
 державної адміністрації

Вадим ЛИТВИНЕНКО

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ДЕМОГРАФІЇ ТА ДОСЛІДЖЕНЬ ЯКОСТІ ЖИТТЯ
імені МИХАЙЛА ПТУХИ
(Інститут демографії НАН України)

бульвар Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032
Код ЄДРПОУ 37404013

тел. +38 044 486 62 37
e-mail: office@demography.org.ua

18.02.2026 № 01-08/27

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційного дослідження
СОХАТЮК Лариси Михайлівни
«Механізми державного регулювання природоохоронної діяльності»

Інститутом демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи Національної академії наук України розглянуто та використано у науковій відомчій роботі №: III-40-22 «Природно-ресурсні активи реконструктивного просторового розвитку господарських систем у повоєнний період» результати дисертаційного дослідження Л.М. Сохатюк «Механізми державного регулювання природоохоронної діяльності» у частині аналізу інституційних механізмів державного регулювання природоохоронної діяльності та підвищення ефективності їх функціонування в умовах воєнних викликів та у перспективі повоєнного відновлення.

Особливу увагу в роботі приділено емпіричному дослідженню стану діяльності установ природно-заповідного фонду України, здійсненому шляхом цільового опитування керівного складу відповідних установ. Отримані результати дозволяють оцінити рівень інституційної спроможності природоохоронної сфери, виявити проблемні аспекти та запропонувати шляхти поліпшення нормативного, фінансового та організаційного забезпечення природоохоронної діяльності як складової підтримки сталого просторового розвитку, а також окреслити наслідки воєнних чинників для функціонування системи охорони довкілля.

Матеріали дослідження можуть становити методологічну та емпіричну основу для подальших наукових розвідок Інституту в частині аналізу взаємозв'язку між екологічними викликами, інституційною стійкістю державних органів та соціально-економічною стабільністю територій. Положення дисертації можуть слугувати підґрунтям для поглиблення досліджень щодо того, як екологічні загрози впливають на рівень і якість життя та соціальну стабільність громад. Практична цінність дослідження полягає у можливості створити на його основі конкретні механізми адаптації державного управління до кризових умов.

Матеріали дисертації можуть розглядатися як підґрунтя для реалізації подальших міждисциплінарних наукових досліджень Інституту, спрямованих на підвищення якості життя, зміцнення екологічної безпеки та відбудову територій України.

Учений секретар

Інститут демографії та досліджень якості життя
імені Михайла Птухи
Національної академії наук України
к.е.н., с.н.с.

Віктор ЧЕРНІЧЕНКО

НАУКОВА УСТАНОВА «ЦИФРОВА АГЕНЦІЯ «Е-ЕКОЛОГІЯ»
 ЄДР 40871197, місто Київ, ПЛОЩА СПОРТИВНА, будинок 1, <https://da.ecoukraine.org>

« 17 » лютого 2026 року
 вих. № 50/8-1

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
СОХАТЮК Лариси Михайлівни
 «Механізми державного регулювання природоохоронної діяльності»

Наукова громадська організація «Наукова установа «Цифрова агенція «Е-Екологія» (далі – НГО) опрацювала результати дисертаційної роботи Сохатюк Л.М. у частині дослідження цифрових інструментів державного регулювання у сфері охорони довкілля.

У дисертації здійснено кількісний аналіз функціонування електронного ресурсу «ЕкоЗагроза» та розроблено матрицю поетапного оцінювання ефективності роботи цифрового сервісу з надання державних послуг.

У роботі систематизовано підходи до оцінювання ефективності цифрових сервісів екологічного спрямування, розкрито їх функціональну роль у реалізації державної екологічної політики.

Зазначені положення враховано в науково-аналітичній діяльності НГО при формуванні підходів до розроблення цифрових продуктів для органів публічної влади та територіальних громад. Напрацювання дисертації використовуються як методична база для подальших наукових досліджень щодо вдосконалення цифрових екосистем у сфері екологічного врядування в предметних межах комплексної науково-дослідницької роботи на тему: ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА (Е-ЕКОЛОГІЯ), патент №132335 від 25.02.2019 року, виданий Міністерством економіки України, свідоцтва про авторські права №81186 від 04.09.2018 р., №81282 від 07.09.2018 р., №98128 від 16.06.2020 р., виданих Міністерством економіки України.

Опрацьовані автором аспекти цифровізації механізмів державного регулювання формують науково обґрунтовану основу для подальших досліджень і прикладних розробок з питань побудови інформаційно-комунікаційних інфраструктур за принципом цифрових екосистем у природоохоронній сфері НГО «Наукова установа «Цифрова агенція «Е-Екологія», спрямованих на підвищення ефективності, прозорості, аналітичної спроможності та результативності екологічної політики в сучасних умовах динамічних змін цифрової трансформації держави та суспільства.

Довідка видана за місцем вимоги.

Голова, к.держ.упр, доцент

В.В. Мороз